समरसार of रामचन्द्र सोमयाजि
with the commentary of भरत -
Published by गोवर्द्धन राम रामलाल साह [illegible] Loose leaves lithoprint edn., Benares, 1955 Vikram era.

~~1 copy complete~~

~~3 copies~~

40

Careful handling is needed.

1 copy Just title page xerox [illegible]

Bill No. 3/07-08

66

2008-0218

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

अथ सोमवाजिरामचन्द्रकृत समरसारभरतकृतटीकासहितम्।

यह पुस्तक शहर बनारस कुंजगली के पश्चिम फाटक पर गोवर्द्धनराम रामलाल साहु के दुकान पर मिलेगी॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रीगणेशाय नमः ॥ अभिवंद्य रामचन्द्रं गुरुं तदुक्तं स्वरग्रंथं ॥ विवृणोमि यथाप्रज्ञं नरभिहितायीनुसारेण ॥ १ ॥ अत्र श्रीरामचन्द्रनामा ग्रंथकृ
द्धारीसित ग्रंथपरिसमाप्तिपारिपंथिप्रत्यूहापोहाय शिष्टाचारपरिपालनाय च गुरुं प्रणमन् चिकीर्षितं प्रतिजानीते ॥ भूरिस्वरशास्त्राणि रुद्रयाम
लादीनि । युद्धशब्द उपलक्षणार्थः ॥ येन वादिप्रतिवादिदंपतिसुभटद्यूतकृन्मल्लादीनामपि जयपराजयोपायप्रतिपादकत्वमस्य ग्रंथस्यधा-

नत्वा गुरुं समालोच्य स्वरशास्त्राणि भूरिशः ॥ वक्ष्ये युद्धजयोपायं धार्मिकानां महीक्षितां ॥ १ ॥ बहुधा विदधे सदाशिवोत्र
स्वरतंत्राणि तदेकवाक्यतां तु ॥ भगवानयमेव वेद सम्यक् गुरुमार्गानुगतो परस्तु लोकः ॥ २ ॥ वक्ष्याम्यहं यदिह किंचन सर्व
सारमेतावदेव परिचिंत्य नृपः प्रवृत्तः ॥ एकोपि कोटिभटलोलपतंगदीप्तिः लीलां मुदानुभवतु स्फुटकौतुकेन ॥ ३ ॥ नैतद्देयं
दुर्विनीताय जातु ज्ञानं गुप्तं तद्धि सम्यक् फलाय ॥ अस्थाने हि स्थाप्यमाने व वाचां देवी कोपान्निर्दहेन्नो चिराय ॥ ४ ॥ विनया
वनताय दीयमाना प्रभवेत्कल्पलतेव सत्फलाय ॥ उपकृत्य तु चिंतकानि शास्त्राण्युपकारस्य पदं हि साधुरेव ॥ ५ ॥ शंमेगं-
गागतिस्ते दहदधितरधः सर्गषंढान्विनाचः कायास्त्रालीष्टतेऽज्जमपि सुभटयोर्नामवर्णोत्थसंख्ये ॥ र्मिकानामितियं १

याप्रमाणशंका निवारणाय ॥ यतः रूपाय प्रवृत्तोपि सपापनृपतिः परिपंथिभिः पराभूयते रावणदुर्योधनवत् ॥ १ ॥ बहुतरस्वरग्रंथविरो-
धं गुरुमतमनुसृत्य परिहरति ॥ २ ॥ ग्रंथस्योपादेयतामाह ॥ ३ ॥ एतत् ग्रंथप्रतिपाद्यसर्वस्वरशास्त्रसारस्यातिगोप्यत्वमाह ॥ ४ ॥ प्रत्ययगम-
नाय साधुप्रदेयतामाह ॥ ५ ॥ संप्रति प्रकृतमाह ॥ इहेयं परिभाषा कयग्रहणे कटपयवर्गैः पिंडाद्यैरंकाः नञ स्व मिति स्वकृतकरणचिंताम-

णिग्रंथादाहनालायवाप॥तत्र शंमेगंगेत्यादिवर्णद्योतितान् पंचादंकानेकादशालीषुऊर्ध्वाधःस्थासु विलिख्यतेषामंकानामधःअ
चःस्वरान् अआइईउऊएऐओऔअंएतान् लिखेत्॥कथमित्यपेक्षायांसर्गषंढान्विनेति॥सर्गोविसर्गःस्वरं।अ इति तेन ऋऌॡ इति
षंढास्तैः-- र्विनेतिसंबंधः॥अत्राज् ग्रहणेनयद्यपिअच्प्रत्याहारगताअइउइत्यादिक्रमेणवर्णालभ्यंते।तथापिसर्वैःषंढान्विने-
तिउक्तलिंगाद्वर्णसमाम्नायस्थास्वराअच्छब्देनविवक्षितादृष्टव्याः॥एषांस्वराणामधःकादीन्वर्णान्ङञकाररहितत्वेनैकत्रिंशत्संख्या
न्सिद्धाष्टालीषुतद्वल्लिखेत् अकढम।आखणयइत्यादि॥अंत्योपांत्यकोष्टद्वयंतुलेख्यवर्णाभावाच्छून्यमेवस्यात्॥एवमिदंजयपराज
यचक्रमुक्तं॥एतत्प्रयोजनमाह॥सुभदयोरिति॥सुभदावन्योन्यप्रहारिणौवीरौ॥अत्रापिसुभदग्रहणमुपलक्षणायपनोजवादिप्रति

स्वासेशेषेप्यशेषेविजयपरिभवौदाप्तिशेषेनवस्ते मासाल्लीकारिजेताक्रमतइहमतोग्र्यो इत्युक्तमाद्यैः ६

वादिनामपिजयपराजयज्ञानमितः अतोयपोर्द्वयोर्जयपराजयौजिज्ञासितौतयोर्नामस्वरव्यंजनानांये।शंमेगगेत्यादिउपरिस्थाअंका-
न्स्वरव्यंजनंचाक्षिपतियथारामरावणयोर्जयपराजयवीक्षायांरामइतिनाम्नोरकाराकारमकाराकाररूपत्वेनचतुरक्षरस्यशाकाराद्यु
परिस्थाश्चत्वारोंकाः गं३मे४शा४शा४एवंसर्वांकमेलनेसंख्या१८रावणनाम्नितुगं३मे४ग३शा४मं४शं४एतदंकमेलनसंख्या२६ए
तेसंख्येपृथक्पृथक्खकारद्योतितद्वांकेनाप्तेभक्तेयन्नामवर्णसंख्यासशेषातस्यजयः यस्यतुनिःशेषातस्यपराजयः॥अत्रयद्यपिद्वेसं
ख्येनिःशेषेतेनराकरावणयोः साम्यमापाति तथापि वक्ष्यमाणचक्रांतरेरामस्यैवजयः प्रागुक्तसंख्ययोरेवप्रकारांतरेणजयपराजयज्ञा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नमाह। दासीति॥ प्राग्वत्तद्वयोर्जयपराजयज्ञानमिश्ंतत्रम: स्वरसंख्येप्राग्वदानीयाष्ट८भिर्भक्ते।जेह्वेषौचेन्नवस्त इत्याद्यंकक्रमेणसंभव-
स्तदाग्निमाग्निमांकतुल्यशिष्टानामसंख्याजेनेतिज्ञेयमंकास्तनाद्योदिता:॥०।४।६।५।७।३।१॥२॥ एषांकेषुक्रमस्येषुयन्नामवर्णसंख्य
ष्टभागशेषोग्निमस्तस्यजय: अस्यतुपूर्वस्तस्यपराजय: यथारामरावणसंख्ये १८।२६। अष्टभक्ते शेषौ २।२अत्रापिसाम्यमेव॥६॥ अपरंजय
पराजयचक्रमिदं॥ तुलारीत्यादौकादशांकास्तिर्यक्कोष्ठेष्वेकादशसु विलिख्यतदध: अकठमआस्वणयइत्यादिक्रमेणवर्णालेख्या:तदनु
मानद्वयास्वरसंख्येतुलारीत्यादौकानुसारादानेयेतेद्वादशसंख्यावियुक्तेकार्येतेतुन: अष्टभिर्विभज्यंपत्संख्याशेषोधिक: सएवजेतासु-

अंकास्तुलारिभजतांधसुगानका:स्वरो १२ यैरितोस्वरमितीरहितेविधाय॥ तस्मात्तुनर्दहतिशेषबहुत्वत:स्यात् जेता ८
सएवबलप:सुधियाविधेय: ॥७॥ वर्गाष्टकांकादशतिथ्यासंकालारितद्युतौ॥ नाम्नो:सभाजितायांस्याद्विजयोधिकशेषके

धियाराज्ञासएवजेताबलप: सेनापति: कर्त्तव्य: उदाहृतिस्तुअत्ररामरावणनाम्नास्वरसंख्येप्राग्वत्साधितेयथाराम १७रावण २८एतेसं-
ख्येद्वादशोने ५।१६।एतेष्ट८हृतेशेषौ ५।०अत्रश्रीरामचंद्रोजेता॥७॥ अथापरंजयपराजयचक्रमाह अकचटतपयश:कला१६भूते५षु
५बाणा५स्व५शर५वेदा४ब्धि४संख्यास्वरा: अष्टौवर्गा: तेषांसंबंधिनोंका: दशास्याद्या: अष्टौविवादास्पदीभूतजयप्रतिद्वंद्विद्वयनाम्नो:सं
बंधिवर्णवर्गांकोनीयुतौसप्तभिर्भाजितायांयन्नामवर्णांकशेषोधिक:सविजयतेअल्पशेषस्तुपराभूयतेउदाहृतिर्यथाअस्मिन्तृतीयजय २
पराजयचक्रेरामरावणनाम्नास्वरसंख्याजीयतेरेफ:सप्तवर्गीयस्तस्यांकोलकारद्योतित: ३ अकार: प्रथमवर्गीयस्तस्याष्टांकोदकारद्यो-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तितः ८ मकारः षष्ठः वर्गीयत्वात्ककारयोतिनैकांकः १ अकारः प्राग्वरष्टांकः ८ एवंरामनामवर्णसंख्या २९ रावणस्यतु ३४ द्वयोः सप्तम-
भागेशेषे ६।६ अत्रसमशेषत्वादुभयोः साम्यं ॥ ८ ॥ इतिश्रीरामचन्द्रविरचितसमरसारसंग्रहटीकायां भरतविरचिता यांजयपराजयचिंता
समाप्ता ॥ अथनक्षत्रतिथिवारैः कुलाकुलगणांसंधिजयपराजयनिमित्तमाह ॥ मूलं १ आर्द्रा २ अभिजित् ३ अंबुपोवरुणास्तद्दैवत्यंभंशतभि
षक् ४ एतानिचत्वारिभानिदशमीषष्ठीद्वितीयातिस्रस्तिथयः ॥ बुधवासरश्चअयंकुलाकुलगणः राज्ञोर्युयुत्सोः संधिकरः द्वयोर्युद्धनिवृ-
त्याप्रीतिंकरोति अस्मिन्गणेयुद्धाद्यारंभेसंधिर्भवतीत्यर्थः। कुलगणस्तुवक्ष्यमाणः स्थाय्योः स्थायिनोदुर्गाधीशस्यजयार्थंजयकारीस्यादि-

मूलार्द्राभिजिदंबुपोदशमीषष्ठीद्वितीयाबुधोराज्ञोः संधिकरः कुलाकुलगुणः स्थाय्योर्जयार्थंकुलः ॥ मासाख्यास्थित
भानिशेषतिथयोयुग्माः कुजोभार्गवः संयोन्योकुलसंज्ञकोविजयतेयस्मिन्प्रयातोध्रुवं ॥ ९ ॥

त्यर्थः सचकुलः मासाख्यास्थि
तभानिचित्राविशाखाज्येष्ठापूर्वाषाढाश्रवणपूर्वाभाद्रपदाऽश्विनीकृत्तिकामृगशिरःपुष्यमघोत्तराफाल्गुनीसंज्ञानिद्वादशभानि। चतुर्थी
अष्टमीद्वादशीचतुर्दशीतिचतस्रस्तिथयोदशम्याद्यपेक्षयाशेषभूतायुग्माश्चभौमशुक्रवासरौचअयंसर्वः कुलगणः स्थायिजयकृत् अ
न्यः एतस्मादुक्तभतिथिवारव्यतिरिक्तोगणः अकुलसंज्ञः सचभरणीरोहिणी २ पुनर्वसु ३ आश्लेषा ४ पूर्वाफाल्गुनी ५ हस्त ६ स्वाती ७ अनु-
राधा ८ उत्तराषाढा ९ धनिष्ठा १० उत्तराभाद्रपदा ११ रेवती १२ एतानिद्वादशभानिप्रतिपत्तृतीयापंचमीसप्तमीनवमीएकादशीत्रयोदशीपंच
दशीतिथयः रविसोमगुरुशनिवाराश्चायमकुलगणः अस्मिन्गणेप्रारब्धयुद्धादिः प्रयातोपायीध्रुवंनिश्चयेनविजयतेइतिफलं ॥ ९ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

इतिसमरसारेसंग्रहटीकायांकुलाकुलाकुलगणः समाप्तः॥ अथसकलस्वरशिरोमणिंवर्गस्वरमाह॥ अणएङ्एतौप्रत्याहारौतत्संगृहीताः अइउएओएतेपंचस्वराः कछडधभवएतन्मुखेष्वेतदादिषु वर्णेषुङकारणकारञकारवर्जितेषुस्वामिनः क्रमेणास्युर्यथाकछडधभवानांअ- कारः खजढनमशानामिकारः गझतपयषानामुकारः घटथफरसानामेकारः चठदवलहानामोकारः नेच अइउएओएतेपंचस्वराःपक्षद्वय संबंधिनंदाभद्राजयारिक्तापूर्णानांतिथीनांक्रमात्स्वामिनः तत्रापिप्रतितिथिकपि ११लवतः एकादशांशप्रमाणेनैकैकस्वरभोगः तत स्त्वेकस्यांतिथावेकैकस्यस्वरस्यभोगघटी ५पल २७ प्राण २ गुर्वक्षरोच्चार ७ एवमहोरात्रव्यापिन्यांषष्टिघट्यात्मिकायांनंदायांप्रातरारभ्यपं-

पंचाणोङःस्वराःकछडधभवमुखेष्वङ्ण ञव्यंजनेषुस्युर्नंदादेस्तिथेस्तेतिथिकपि११ लवतोप्यंतराभोगभाजः॥ नाम्नोबालः कुमारोयुवसजरमृतास्त्वादिवर्गस्वरास्तेसिद्ध्युत्कर्षेपुवांतोपचयइतरयोर्युध्यतांद्विण्मृताचि॥ १० ॥ चादिघट्यादिका

लेअकारस्वरभोगः तदनुतावत्स्येवकालेइकारस्यतथैवउए ओएतेषांतावतितावतिकालेभोगः एवंपंचस्वरभोगकालः घटी२७ पले७६ प्राण २ गुर्वक्षरोच्चार ७ ११पुनरकारादिपंचस्वराणांएतावत्स्येवकालेभोगः तेनभुक्तघट्यः ५४ पलानि २२ प्राणं ४ गुर्वक्षरोच्चार ४४ ११पुनरकारभोगः तावत्येवपंचघट्यादिकालेतेनषष्टिघटिका अहोरात्रजाः पूर्यंतेपुनभद्रायांतिथौप्रातरारभ्यइकारस्यभोगः ततःउकारादीनामेवंजयायामुका रादीनांरिक्तायामेकारादीनांपूर्णायामोकारादीनांयस्यस्वरस्ययातिथिस्तस्यतस्यत्रिर्भोगोअन्येषांद्विर्द्विरितिभावः॥ संप्रतिस्वरावस्थामाह नाम्नइति॥ स्यापियाख्यादिनाम्नोःपंचआद्योवर्णस्तत्स्वामीयअकारादिपंचमध्येस्वरःसबालःनद्ग्रिमः कुमारस्तद्ग्रिमोयुवाअग्यो वृद्धःअ ३

ग्प्रो मृतः यथा रामनाम्न आदिवर्णो रेफस्तदीशएकारस्वरो रामचन्द्रस्य बालस्वर आकुमारः अयुवा इकृद्धः उमृतः एवमन्येषां ग्राह्याः स्वरा
दीनामच्युतादिनाम्नां उवर्णाभावादकारादिरेववर्णस्वरोग्राह्यः एतत्फलमाह सिद्धीति॥ बालस्वरभोगकालारब्धकार्यात्कुमारस्वरभोगका
र्येधिकासिद्धिः एवंकुमारकालाद्युवकालसिद्ध्याधिक्यमितियुवस्वरांते सिद्धेरुत्कर्षः इतरयोर्वृद्धमृतयोः स्वरयोः सिद्धेरपकर्षः। इतिस्वयु
वस्वरभोगकालंज्ञात्वाकार्यारंभः एतत्कृत्यमाह॥ द्विषतः शत्रोर्मृतावपिमृतस्वरभोगकालेयुध्यंतायुद्धंक्रियतांस्वयुवस्वरेचतद्राजयइति-
भावः॥ २०॥ अथाकारादीनांग्रहराशीशत्वंतत्तद्राशग्रवुदपंचाह॥ मंगलादित्ययोरेतत्क्षेत्रभूतानांचराशीनां मेषवृश्चिकसिंहानामकारः

भौमेनयोर्ज्ञशशिनोप्युगुरोर्भृगोघ्म्रसेन्त्रे शनेरुद्रयिनोयनवांशकेज्ञात्॥ भारे २४ करे २२ तुपरतोंतिमभादिसप्तस्वादि
त्यतस्त्विदुमुखाअपिपंचकेषु॥ २१॥

स्वामीएषुराशिष्वकारउदितः १ एवंबुधचन्द्रयोस्तद्राशीनांचकन्यामिथुनककीर्णामिका
रः स्वामीएषूदयीच २ एवंबृहस्पतेस्तद्राश्योर्मीनधनुषोश्चउकारः॥ ३॥ एवंशुक्रस्यवृषतुलयोरेकारः ४ शनेर्मकरकुंभयोरोकारः ५ अ-
थनवांशेशत्वमाहाथइति॥ अजान्मेषमारभ्यतेनमेषादिद्वादशराशीनांनवांशकाः १०८ तेषांमध्येमेषवृषयो १८ नवांशकेषुमिथुन
स्याद्यषट् ६ नवांशकेषुचाकारईशः मिथुनांत्यत्रिनवांशकेषुकर्कसिंहयोश्चाष्टादश १८ सुचेकारः २ कन्यातुलयोर्वृश्चिकाद्यत्रये-
चोकारः ३ वृश्चिकान्त्यषट्केधनुषिमकरांत्यषट्केचैकारः ४ मकरांत्यत्रयेकुंभमीनयोश्चौकारः एवंभारे २४ मेषादिचतुर्वि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

का॰ खं॰ ४

शतिनवांशकानां अकार ईशः परतस्तद्धिमेषु करे एकविंशत्ते ॥ २११ ॥ कविंशतिसंख्यानां नवांशानां इकाराद्याः क्रमात्स्युः अथ नक्षत्रेशत्वमाह ॥ अंतिमेति ॥ अंतिमं भं रेवती तदादि सप्तसार्द्धांतिषु नक्षत्रेषु अकारः प्रभुः आदितः पुनर्वसुः तत आरभ्य पंचसु पंचसु इ उ ए ओ सुखाः ॥ इकारोकाराद्याः स्वराः ईशा एवं सप्तविंशतिभानां पंचस्वरा ईशाः ॥ ११ ॥ अथ संवत्सरेशत्वं पंचानामाह ॥ रूपा १२ब्धा द्वादशवर्षेषु प्रभवादि वृद्धधान्यांतेषु संवत्सरेष्वकार ईशः प्रमाथ्यादि द्वादशाब्देषु इकारः खरादिषूकारः शोभनादिष्वेकारः राक्षसादिष्वोकारः कृत्तीशमाह हायनेति ॥ हायनः संवत्सरः तस्य तैवः षड्वसंताद्यास्तेषु ते अकाराद्यः ईशाः षड्तुदिनानि सौरमानेन पंचशाक्ष्युत्तरत्रिशतीतद्विभागस्तु मासौ २

रूपा १२ब्धा मथ हायनर्तुषु चते तत्काय ११भागांतराद्भुक्त्या वाच्यवरे यने त्वइ रिमौ कृष्णान्ययोः पक्षयोः ॥ राधे भाद्रपदे सह स्य इ रिषाषाढेन मस्युर्मधौ पौषे थैरपि शुक्र ऊर्जउदपीमाघांत्ययोरोस्तथा ॥ १२ ॥

दिनय॰ एकैकस्य भुक्तिरेवं षड्तवो भुक्ताः स्युद्वीदशवार्षिकभोगे ऋतुभोगे वा अवांतरभोगमाह तत्कायेति ११ तेषां रूपाब्दानामृतूनां च काये ११ भागे लब्धकाल एकैकस्वरावांतरभोगेनावांतरभुक्त्या भुक्तमित्यर्थः ॥ द्वादशाब्दविभागो यथा वर्ष १ मास १२ घटी ४३ पल ३८ प्राण १ गुर्वक्षरोच्चार १ इति ऋतुभोगदिनेषु ७३ एष्वेकादशांशो-वांतरभोगः विभागस्तु दिन ६११ घटी ४३ पल ३८ इति प्रतिस्वरभोगकालः ॥ अथायनेशत्वमाह ॥ अवाचीति अवाचि दक्षिणायने अव रे उत्तरा-यणे एतयोर्द्वयोरयनयोरकारेकारावीशौ नापरेस्वराः पक्षेशत्वमाह ॥ इमाविति इमौ अकारेकारौ कृष्णान्ययोः कृष्णशुक्लपक्षयोरीशौ मासे-शत्वमाह ॥ राध इति राधो वैशाखः तस्मिन् भाद्रपदे सहा मार्गशीर्षस्तस्मिं श्चाकारः प्रभुः इ इकारः इषे आश्विने आषाढेन भसि श्रावणे च प्र

Indira Gandhi National Centre for the Arts

षु:उ:उकार:मघौचैत्रेपौषेचेशाए:एकार:शुक्रेज्येष्टेऊर्जेकार्त्तिकेचेश: माघांत्ययो: माघ: प्रसिद्ध: अंत्य: फाल्गुन: तयो: ओकार: स्वामीअ-
वांतरभीगइहापिशाग्वत्ज्ञेय:॥एतावतावर्णस्वर: प्रपंचित:॥ इतिवर्णस्वरचक्रं॥ अथमात्रास्वराद्याह॥ नाममुखंनाम्नआरंभ: तत्रयो-
र्णोविवर्ण: तद्गतायास्वरमात्रासमात्रा स्वर:सचासावच्चतरच्चमात्राजित्यर्थ:।सचमंत्रादिसाधनकर्मस्वनूकूलोग्राह्य:॥जीवस्वरमाह॥ह
लजितिनाम्नोयेहल्वा: अचश्चतेषांयेवक्ष्यमाणावर्गीयेसयासंख्येतयोरैक्यजीवस्वरोभवतिसचशुभेमंगल
कृतेग्राह्य: पंचाधिकाचेत्संख्यातदापंच५भिर्भागोऽनुपदिष्टोपिकार्य:भागेय: शिष्टांकस्तत्संख्याएवाकारादि

मात्रानाममुखार्णजैवतुतदज्मंत्रादिसिद्धौहलच्च संख्यैक्यंतप१६संख्ययाशुभि५यशो:काद्योमि५
जीवाच्छुभे॥ पिंडाज्मात्रिकवार्णिकैक्यम५हृते शेषश्चमूसत्कृतौ॥ पंचसुस्वरोग्राह्य: शून्यशेषेतुपं
चम:ओकारएवग्राह्य:अस्यचजीवस्वरसंख्याकिंस्थानस्थेषुवर्गेषुस्यादित्यपेक्षायामाह तपइति अमुस्वरेषुत
पसंख्यया षोडशसंख्ययाव्यवच्छिन्नेषु अआइईउऊऋॠऌॡएऐओऔअंअ:।इतियशो:यवर्गशवर्गयोर्भि:
चतु:संख्ययो: सतोरित्यर्थ:।कादेकवर्गादेवर्गजालेकचटतपरूपेमि५मिति:प्रत्येकंपंचाक्षरमितिरित्यर्थ:।वि
शेषायजीवस्वरचक्रमेवलिख्यते यथाअत्रोदाहरणं॥रामनाम्न: रेफाकारमकाराकाररूपत्वात् द्विद्विपंचैकसंख्ये
क्यं १०पंचभागेशिष्टंशून्यंतेनरामचन्द्रस्योकारएवजीवस्वर:पिंडस्वरमाह।पिंडेतिमात्रिकोमात्रास्वर:वार्णिको

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ
१	२	३	४	५	६	७	८
ऌ	ॡ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज
१	२	३	४	५	१	२	३
४	५	१	२	३	४	५	१
झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त
२	३	४	५	१	२	३	४
थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	सह
५	१	२	३	४	१	२	३४

वर्णस्वरः तत्संख्ययोरैक्यं मह्रते पंचहृते यः शेषः सपिंडाख्यपिंडस्वरो भवतीति संबंधः। सचम्वाः सेनायाः सत्कृतौ सत्कारे सज्जीकरणे ग्राह्यः उ-
दाहरणं यथा रामस्य वर्णस्वर एकारश्चतुर्थत्वात् चतुःसंख्या मात्रास्वरस्त्वकारः प्राथम्यादेकसंख्यः तयोरैक्यं ५ म पंचभागशेषे शून्यं तत ओ
कारस्वर एव श्रीरामस्य पिंडस्वरः। अथ यौगिकस्वरमाह। मात्रेति। मात्रास्वरः वर्णस्वरश्च प्रागुक्त ग्रहस्वरस्तु तन्नामराशीशग्रहसंबंधात्।३।
पिंडस्वरः प्रागुक्तः ४ जीवस्वरश्च ५ भंजन्मनक्षत्रतदधिपस्वरः ६ ग्रहं राशिस्तस्य योऽच् ७ एषां मात्रादिस्वराणां याः संख्याः तासामैक्यं मह्रतं पं
चभिर्भक्तं शिष्टो यौगिकस्वरः यथा रामचन्द्रस्य यौगिकस्वरः साध्यते मात्रास्वरः अकारः प्राथम्यादेकसंख्यः १ वर्णस्वर एकारः चतुःसंख्यः ४ ग्र

मात्रार्णग्रहपिंडजीवभग्रहाजैक्यान्मतद्यौगिकः ॥१३॥ योगाच्चायोगभजनं वर्णाच्चा सर्वमावहेत्॥ विशेषतश्च संग्रा
मं सहि सर्वस्वराग्रणीः ॥१४॥ तेषामचां लयभराय मितिर्हलां च नाम्नोरलां तु मिलिता मह्रता दृथक् सा ॥ ७ ॥

हस्वरस्तु रामनाम्नस्तुलाराशित्वात्तस्येशः शुक्रः तस्य स्वर एकारः ४ पिंडस्वरस्तु प्राग्रीत्या ओकारः ५ जीवस्वर ओकार एव ५ नक्षत्रस्वरोपि अ
वकहडचक्रानुसारात् रामचन्द्रस्य चित्रानक्षत्रत्वात् स्वर उकारः ३ राशिस्तु रामस्य तुला तत्स्वर एकारः ४ एतत्संख्यैक्यं २६ पंचभागे शिष्टं १
अत्र अकारो रामचन्द्रस्य यौगिकस्वरः ॥१३॥ योगवर्णस्वरयोर्विनियोगादिदानीं तयोः कार्यमाह॥ योगाच्चा यौगिकस्वरेण योगभजनं योग- ५
मार्गसेवनं तदुदये तत्काले तद्ध्रुवत्वे कुर्वीतेति भावः वर्णाच्चा वर्णस्वरेण सर्वं कर्म आवहेत् कुर्यात् विशेषतस्तु वर्णस्वरानुकूल्ये संग्रा-
मं कुर्यात् हि यस्मात्सर्वस्वराणामग्रणीः मुख्यः ॥ १४ ॥ अथ भद्रादीनां युद्धादौ जयपराजयसाम्यज्ञानमाह ॥ तेषां अ इ उ ए ओ इति प्रा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शुक्तानांपंचानांस्वराणांतत्संबंधिनांहलांचसंबंधिनीमिति: संख्याल ३प १भ ४रा २य ९ एवंरूपास्यात् तेनअकछडथभवानांल ३ इतित्रिसंख्या ३ खजढनमशानांय इतिएकं १ संख्याउगझतपयषाणांभ इतिः चतुःसंख्या ४ एघटथफरसानां रा इतिद्विसंख्याओचठदवलहानांय एकसंख्या १ भवतिनाम्नोर्यथोर्जयपराजयज्ञानमिष्टं तन्नाम्नोर्येअल इतिप्रत्याहारग्रहणात् स्वरावर्णाश्चतेषांसंबंधिनीयासंख्यालयभरायेत्युक्ताप्रतिस्वंमिलितासतीपृथक्मैः पंचभिर्हृताचयास्यात् ॥ सदाविजयमाह। अधिकनामसंख्यस्यसासंख्येत

ल	यं	भं	रां	यं
३	१	४	२	१
अ	इ	उ	ए	ओ
क	ख	ग	घ	च
छ	ज	झ	ट	ठ
ड	ढ	त	थ	द
ध	न	प	फ	ब
भ	म	य	र	ल
व	श	ष	स	ह
०	०	०	०	०

हीनामृतिविजयमाहतथाधिकासातुल्यासमंचसमरंयदिवापिसंधिम् ॥ १५ ॥ स्त्री-
दिदिस्वंतरगास्तुतेचः सुखंजयेद्यूनिजयस्तुघातात् ॥

रेतरंतुल्यासमाचेत्तदातुल्यंसमंसंग्राममाह। यदिवापक्षांतरेसंबंधिद्वयोः राज्ञोः संधिमाह अत्रवर्णसंख्याग्रहणेननिषिद्धवर्णानांङ.कारणकारादीनांनाम्निसंभवेसंबंधेवाशून्यमेवग्राह्यं नकदाचित्संख्याउद्दिष्टवर्णाभावात् ॥उदाहरणं॥यथारामसंख्या ९रा ५व ६णकारस्याभावाच्छून्यतरकारस्य ३ एवंरावणनामसंख्या १४ यासाउभयत्रपंचभागेशेषौ ४।४ अत्रयुद्धेसंधिर्वाच्या ॥ १५॥ इतिश्रीभरतकृतसमरसारटीकायांस्वरभेदोयुद्धकालेजयपराजयौच॥अथबालकुमारादि

स्वरवशाद्बलमाह॥ तेअकारादयोऽत्र स्वराः पूर्वादिदिक्षु मध्येच भागेसमायायुद्धस्थानादेश्चसन्निविष्टाज्ञा तव्याः तत्रपूर्वोनियुवस्वरविषयेजयेत निजयुवस्वरदिशमाश्रितोभटःसुखंजयेत इतितात्पर्यार्थः आद्ययोस्तु वालकुमारयोर्यातादनंतरंयातेभ्रहोरेलग्नेसतिजयःपर्यंततःस्यादित्यर्थः अंतिमयोर्वृद्धमृतयोनस्यात् स्वश त्रुबलाबलाभ्यांस्वंयुवस्वरदिशांशत्रुंमृतस्वरदिशंप्राप्तंकृत्वा इत्यस्यस्वरबलेशत्रोस्तुबलाभावेयुद्धवांदाद्य र्यतांदिशमाददीत तत्रस्थित्वायुद्धादिकुर्यात् उदाहरणं अत्ररामरावणयोरेकारस्वरोबालस्तद्दिक्चउत्त- स्यादाद्ययोर्नांतिमयोःस्वशत्रुबलाबलाभ्यांबलमाददीत॥ १६॥ऐशानीतः सितकुजशनिरविग्रहराशयः प्रतीचीन्दोः॥गुरुग्रहयोरस्तउदग्दिशोज्ञग्रहयोस्तु वायव्यां॥१७॥ राअतस्तयोः प्राच्यांयुवस्वरस्तद्दिशिरामरावणयोर्बलं। इतिभूबलज्ञानं ॥१८॥अथरविचन्द्रहर्निविवक्षुस्तत्तद्ग्रहराशीनांदिग्विशेषेनिवेशमाह॥ऐशानीं दिश मारभ्यप्राच्यादिदिक्क्रमेण अग्निमाविवक्षिताः तासुशुक्रादिग्रहभूताराशयोनिविष्टा ज्ञेयाः यथशुक्रराशीवृषतुलेतोईशान्याम्॥मंगलस्यराशीमेषवृश्चिकौतौप्राच्यांशाने मकरकुंभौआग्नेय्यांरविग्रहंसिंहःसदक्षिणस्यां इंदोर्गृहंकर्कः प्रतीच्यांगुरुग्रहेधनुर्मी

इ॰ शु वृ॰ तु॰	पू॰ भौ॰ मे॰ वृ॰	अ॰ श॰ म॰ कुं॰
उ॰ गु॰ मी॰		द॰ सू॰ सिं॰
वा॰ बु॰ मि॰ क॰	प॰ चं कर्क	रा॰ नै ध॰

शुक्रग्रहं ईशान तुलावृषौ	भौमग्रहं पूर्व मेषवृश्चिके	शनिग्रहं अग्नि मकरकुंभौ
जीवग्रहं उत्तर मीनः	ग्रहराशि चक्रम्	रविग्रहं दक्षिण सिंहः
बुधग्रहं वायव्य कन्यामिथुने	चन्द्रग्रहं पश्चिम कर्क	जीवग्रहं नैर्ऋतिः धनुः

	पू अ	
उए	मध्ये ओ	द॰इ
	प॰ उ	

नोतयोरस्तोदिङ्नैर्ऋतीउदीचीचदिङ्क्रमेणज्ञेयाज्ञोबुधस्तस्यगृहेकन्यामिथुनेतयोर्वायव्यां ॥१७॥ अथैतादिशएतेराशयश्चप्रथमादिप्रहरेषुत्याज्याः यथाइतिचक्रम् ॥ अथरविहतांदिशमाह ॥ अर्कः सूर्योदिनेद्वितीययामार्द्धतः द्वितीयश्चासौयामार्द्धश्चेतिद्वितीययामार्द्धतः प्रथमाति-

	सू·पु·३ ४अआ ४ ४	
उ·सू·रे २अंआ ४ ४	रविच- क्रम्	द·सू·३ २ १ ५ आ अं ४ ४
	प·सू१ २अंआ ४ ४	

क्रमेकारणाभावात प्रथमयामस्यार्द्धतदारभ्यप्रथमयामस्यद्वितीययामार्द्धमारभ्यतेत्यर्थः॥ यामेयामेप्रहरेप्रहरेतृतीयांतृतीयांदिशंहंतिकांदिशमारभ्येत्यपेक्षायांचाह प्रतीचीप्रभृतीतिसर्वदिगपेक्षयाबहुलंनेनप्रथमद्वितीययामयोरंत्याद्याभ्यांप्रतीचींद्वितीयतृतीयांत्याद्याभ्यांउदीचींतृतीयचतुर्थांत्या-द्वितीययामार्द्धतयेवयामेयामेतृतीयांचततस्तृतीयां ॥ अर्कः प्रतीचीप्रभृतिंनिहंतिप्रागंत्ययामार्द्धयुगेनयाम्यां ॥ १८ ॥ ईशाद्विदिशगंचंद्रोयामेयामेनिहंतिवृषकुंभौ ॥ द्याभ्यांयाम्यांहंतीतिभावः एवंरविदग्धादिशस्तात्कालेशुभकर्मसुत्याज्याः ॥ १९ ॥ अथचन्द्रहताविदिग्दिशस्तद्राशींश्चाह ॥ चंद्रईशाद्विदिशांईशानादिविदिशगंसंबंधिनौराशीदिनेयामेयामेप्रहरमात्रेकालेनिहंतिकौतावित्याह वृषकुंभौईशानाग्नीस्थौप्रथमप्रहरेहंतिमृगोमकरस्तंचाग्नेयीस्थं ॥

ईशानी वृ·चं·कुं १ यामे		चं·मि·म सि २ यामे
	चन्द्रहत राशिज्ञाना र्थं चक्रं	
वा· चं· मि· कुं ४ यामे		नै·चं· धनु· ३ यामे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

सिंहंचदक्षिणदिक्स्थंद्वितीययामेनिहंतिधन्विधनुः नैर्ऋतिदिक्स्थंतृतीययामेनिहंतिकन्यामिथुनेवायव्यदिक्स्थेतुर्ययामेहंति एवंशेशा
नीतः क्रमेणविदिशोदक्षिणाद्यदिक्तत्रस्थिताराशयोचंद्रमसाप्रथमप्रहरमारभ्ययामचतुष्टयेहताःस्युः अतएतादिशस्तेराशयश्चप्रथमा
दिप्रहरेषुत्याज्याः॥१९॥ इतिचंद्राहतराशयोविदिशश्चेति॥अथगूढापराख्यकेतुहतदिग्विदिशआह॥गूढानामाग्रहभेदोऽर्द्धप्रहरैःषोड
शसंख्यैर्दिनरात्रिसंबंधिभिराग्नेयींदिशमारभ्यषष्ठींषष्ठींदिशंप्रहरार्द्धांशेनदिनेरात्रौचहन्यात्।ततश्चद्युनिशोर्वा

	स्था·पू सू·पूर	
उ·सू· ३ द· स्था·		सू· द·दपि या
	या पू·सू· पू पि·	

	पू·चं· अ· स्था·३	
उ·वा स्था·पि च·		द·चं·वा ३·या
	प·अ·३ चं·या	

हयेनैकैकादिक्हताभवति अतोगूढहतदिक्सन्मुखेनतद्दिक्स्थरिपूपरि
मृगसिंहौधन्वितथाकन्यामिथुनेक्रमेणैव॥१९॥गूढाख्योऽर्द्धप्रह
रैराग्नेयीतस्तथादिवानिशिच॥षष्ठींषष्ठींहन्यात्तत्सुखयात्राशुभान
रणे॥२०॥दृष्टेर्कोयदिदक्षिणेपिपुरतःछायाथवामेजयः किन्त्वर्कोवह
तीहयायिनिविधौवाहस्थितेस्थायिनि॥ यात्रेवशुभानतुतस्यांदिशिस्थित्वारणःकार्यःअहि

ई·७ राहुः ४	पू·४ राहुः ४	अ·१ राहुः ४
उ·२ राहुः ४	राहुच- क्रम्	द·६ राहुः ४
वा·५ राहुः ४	प·८ राहुः ४	नै·३ राहुः ४

तत्वात् दिक्क्रमसंकेतस्तुआउनैघ्रवादईपइतिदर्शितं एतादिशोविदिशश्चदिवानिशंवर्ज्याः॥२०॥ इतिगूढं॥ अथरविचन्द्रयोःदृष्टदक्षिणादि
शिस्थितौसत्यांयायिस्थायिनोर्जयपराजयावाह॥ यायिनःस्थायिनोपि अर्कोयदिदिनेदृष्टप्रदेशेदक्षिणप्रदेशेवास्यात्तदाछायापुरतःस्वाग्र
प्रदेशेवामप्रदेशेवाचेत्तदाचयायिस्थायिनोर्जयः किंत्वयंविशेषः अर्केवहतिदक्षिणभागस्थपिंगलाख्यरविन्यांप्राणवायौवहत्यर्केचदृष्टदक्ष

स्थेयायिनिजयोनस्थायिनिदृष्टदक्षस्थे अर्केविधौचन्द्रमसिवाहस्थेवहतिवामभागस्थेडाख्यचन्द्रनाड्यांप्राणवायौवहतिस्थायिनिजयः नि-
शिरात्रौतुशशीचन्द्रोनिजवामेयतोवाचेत्तदाछायास्वदृष्टप्रवेशेस्वदक्षप्रवेशेचगच्छतितदायायिस्थायिनोर्जयोयंतुविशेषः वामायतेचन्द्रेचं
न्द्रनाडीवहेचयायिनोजयः नस्थायिनः परस्यस्थायिनस्तुवामाग्रगेचन्द्रमसिसूर्यनाडीवहेसजयः नयायिनः क्षयीक्षयपक्षेकृष्णपक्षेगतः शशी
चंद्रोवामएवेष्टः ॥२१॥ अथप्रागुदीच्यादिदिगवस्थितार्कचंद्रवशात्स्थायियायिनोर्जयपराजयावाह स्पष्टार्थः उदागमनंतूत्तरायणग

	प्राची चन्द्र	
उदीची चं. स्थायी	प्राच्यादिगतचन्द्रचक्रमिति	दक्षिणा चंद्रः
	प्रतीची चंद्रः	

	पू. वायुः	
उ. वायुः	वायुचक्रमिति	द. वायुः
	प. वायुः	

छायादृष्टगदक्षिणानिशिशशीवामेयतोवाजयो यातश्चंद्रवहेपरस्यतुरवेर्वामः
शशीष्टः क्षयी ॥२१॥ प्राचीमुदीचींवाचंद्रेगतेस्थायीजयीभवेत् ॥ प्रतीचींदक्षिणां
प्राप्तेयायीविजयमाप्नुयात् ॥ २२ ॥ वायुः पृष्ठेदक्षिणेचवहन्सूचयतेबलं ॥ सम्मुखी
नश्चवामश्चभटानांभंगसूचकः ॥ २३ ॥
तस्यचंद्रमसः स्वमध्यान्हेस्वाद्धीडित्त
रतोगतिः संभवतीति इतिरवीन्दुगूढछायाबलानि ॥ अथवायुबलमाह पृष्ठेदक्षेचवहन्वायुः बलंसूचयति यथाप्राङ्मुखस्यपाश्चा
त्योदाक्षिणात्योवायुर्बलसूचकः सम्मुखीनः सम्मुखेवहन् वामश्चभटानांभंगंपराजयंसूचयति ॥ इतिवायुबलम् ॥

अथराहुबलमाह॥ अगुः राहुः यामार्द्धैः प्राग्वातांतकशिवप्रत्यक् वन्हिउत्तरनैर्ऋतिदिशः एतिक्रयमित्यपेक्षतेषष्टींषष्टीमितिप्राच्यादि दिशोगच्छन्षष्टीषष्टीदिशंयाति नवुक्रमेणसचराहुः अर्कवत्पृष्ठेदक्षेचहितःबलदःअयंभावः राहुः प्रातरारभ्ययामार्द्धंप्राच्यांतिष्ठतितद नुषष्टीदिशांवायव्यातस्यांयामार्द्धंतिष्ठतिततःषष्टीदिग्दक्षिणातस्यांयामार्द्धंततईशदिशिएवंक्रमेणषष्टींषष्टींदिशंयामार्द्धयामार्द्धंया- तिसचसकलकार्येषुपृष्ठस्थोदक्षिणभागस्थः शुभः अन्यत्राशुभः एवंदिवाराहुश्चारउक्तःनिशितुपाशिककुभः पश्चिमदिशआरभ्य

राहोर्दिनवारचक्रम्		
ई॰ रा॰४ ४	पू॰ रा॰१ ४	अ॰ रा॰६ ४
उ॰७ रा४	राहुचक्रं	द॰रा३ ४
वा॰रा२ ९	प॰रा४ ५	नै॰रा८ ४ ३

राहोःरात्रिवारचक्रं		
ई॰रा४ ८	पू॰ रा॰४ ५	अ॰ रा॰२ ४
उ॰रा॰४ ४	राहुचक्रं	द॰ रा७ ४
वा॰रा॰ ६ ४	प॰रा १ ४	नै॰रा॰ ५ ४

प्राग्वातांतकशंभुपाशिहुतभुक्पौलस्त्यरक्षोदिशो
यामार्द्धैरगुरन्हिपाशिककुभोसौषष्ठिषष्टींनिशि॥पृ
ष्ठेदक्षिणतःशुभोद्विघटिकोसौतुर्यतुर्यांव्रजन्नीशावाक्य
वनेंद्रराक्षसहिमग्वग्निप्रतीचीर्दिशः॥२४॥प्राक्तोमानल
रक्षोवाक्पाशीवायवेशादिक्षुदर्शान्तेः॥ ७ ॥

ई॰ रा॰१	पू॰ रा॰४	अ॰ रा॰७
उ॰ रा॰६	मुहूर्त राहुः	द॰ रा॰२
वा॰ रा॰३	प॰ रा॰८	नै॰ रा॰५

ई॰ महालक्ष्मी ८।१६	पू॰ ब्राह्मी १।९	अ॰ कौमारी ३।११
उ॰ माहेश्वरी २।१०	योगिनी चक्रम्	द॰ वाराही ५।१३
वा॰ चण्डिका ७।१५	प॰ ऐंद्री ६।१४	नै॰ वैष्णवी ४।१२

षष्टींषष्टींप्रहरार्द्धैरेतितेनैवपूर्वोदयः पश्चिमाग्नेयोत्तरनैर्ऋत्यपूर्ववायव्यदक्षिणेशादिशिइत्यर्थः॥ अथद्विघटिकोमुहूर्त्तिकोराहुः प्रातरा रभ्येशानीतुर्यचतुर्थदिशंमुहूर्तेमुहूर्तेयातिदिनरात्रौद्वात्रिंशन्मुहूर्त्तौअष्टदिशांचत्वारोभ्रमास्तत्रक्रमःऐशानदक्षिणवायव्यपूर्वनैर्ऋतो त्तराग्नेयपश्चिमासुक्रमेणन्यासत्रयं॥२४॥ इतिराहुबलकथनं॥अथयोगिनीबलमाह॥योगिनीप्रागुदग्वन्हीत्याद्युक्तक्रमेणदिक्षुदर्शांतैः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रदिपदादिअमावास्यापर्यंतैस्तिथिभिः तिथिदलजदर्शांततिथ्यर्द्धयामार्द्धं दर्शोऽमावास्यास्तदंतायास्तिथयस्तासां यद्दर्द्धं पूर्वं एतदतिक्रमेकारणाभा
वात्तस्मिन्नेयामार्द्धेअर्द्धप्रहराअष्टसंख्यास्तैःक्रमेतेति संबंधः एवं द्वितीयार्द्धेपितिथीनां रात्रौयोगिनीप्रागुक्तदिक्क्रमेणेतिसाचार्कवत्स्पष्टेदक्षिणे
चशुभफलदाअपंभावः प्रतिपत्सप्तम्यां नवम्यांक्रमशः कृष्णतिथिषु प्रागुदग्नेयनैर्ऋतिदक्षिणपश्चिमवायव्येशानीषुयोगिनीचरतिएवंनवम्यादिपूर्णिमां
तासुसप्ततिथिषुवायव्यपर्यंतंदर्शेच ईशानदिश्येवयोगिनीयातिप्रथमअत्रैवंव्याख्येयंदर्शांतैः षोडशभिस्तिथिभिः अतः सप्तम्यां पौर्णिमास्यांचवा
यव्येयोगिनीटीकाकृद्भिः यतदर्शेवायव्ये योगिनीत्युक्तं तन्नरपतिमतमालोक्यलिखितं प्रथमसप्तमचतुर्थतृतीयाष्टतृतीयद्वितीयतृतीयादिशा इत्य

तिथिभिस्तिथिदलतोर्द्धप्रहरैरिनवत्तु योगिनी शस्ता ॥२५॥ ब्राह्मी कौमारी वाराही वैष्णव्यथैन्द्रीच ॥ स्याच्चण्डिकाचमाहे
श्वरीमहालक्ष्म्यभिख्याच ॥ २६॥ पृष्ठेदक्षेयोगिनीराहुयुक्तायस्यैकोयंशत्रुलक्षंनिहंति ॥ श्रेष्ठंसर्वेभ्योवलेभ्यस्तदेवसं-
क्षेपोयंसर्वसारोप्यथापि ॥ २७॥ पूर्वः किंस ७ भ ४ ल ३ द ८ ले ३ रा २ ग ३ इतिदिक्संकेतः यामार्द्धयोगिन्यपि यत्तिथौ यत्रदिशिवर्तते ततआर
भ्यशानवादियामार्द्धैः किंस ३ भ ४ ल ३ इ ८ ले ३ रा २ ग ३ इतियातिएवंनिशिन्यासचक्रम् ॥ २५॥ एताः क्रमात्प्रतिपदातिथियोगिन्यः यामार्द्धयोगिन्यो
पितिथियोगिनीमारभ्यप्रथमंसप्तमचतुर्थतृतीयाष्टमतृतीयद्वितीयतृतीयाः किंसभलदलेरागइतिसंकेतिताज्ञेयाः ॥२६॥ इतियोगिनीवलक-
थनं ॥ अथराहुयुक्तयोगिनीवलप्रशंसामाह ॥ यस्यपृष्ठेराहुयुक्तायोगिनीपृष्ठेदक्षेचस्यात् एकोयंशत्रुलक्षंतद्बलमाहात्म्यान्निहंति तदेतद्राहुयो
गिनीवलं ॥ सर्वेभ्योवलेभ्योदिक्कालवायवादिभ्यः श्रेष्ठंभवति इतिमयासर्वग्रंथभूतः संक्षेपोऽप्ययथाप्युक्तः ॥ इतिश्रीभरतकृतटीकायांराहुयो

अथरव्यादिवारेषुयुद्धेवर्ज्यान्कालार्द्धप्रहरानाह॥ सूर्यादिवाराः सूर्यादिनानितद्गतोयोर्द्धलांतकाभसषिअष्ट८ त्रि३षडे६ क१ चतुः४ सप्त७ द्वि२ संख्येस्त

ह	ल	न	क	भ	स	ख
सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श
८	३	६	१	४	७	२

द्वारयामार्द्धैर्लक्षितःकालः सयुद्धसमयेवर्जनीयः रव्यादिवारेष्वेववर्जनीयानिकर्मांतरेषुप्रहरांनरान्याह भासेति चतुः सप्तद्विपंचाष्टत्रिषड्संख्यानिरव्यादिवारक्रमात्प्रहरदलानिस्वहितार्थंकर्मांतरेष्वपिउज्झेत् त्यजेत् इतिवर्ज्यकालवारार्द्धप्रहरकथनं अथवारविशेषेऽर्धयामभोगशान्याक्रांततत्तदिग्वर्ज्यमाह॥ वारेशांरव्यादिप्राच्यांनिवेर्द्द्लोंतेकोभिसेंखिंयामदलेसुकालः सूर्यादिवासरगतोयुधिवर्जनीयः॥ भाँसाँरेमेंदंलेंतियामदलानिभानुवारक्रमादपिनरः स्वहितार्थमुज्झेत्॥२८॥ वारेशमेष्वांविनिवेश्यपश्येत्प्रदक्षिणस्यानगतात्क्रमेण॥यामार्द्धभागाच्छनिरस्तियस्यांयदानयायात्ककुभंतदातां॥२९॥ वारारंभाद्धुदयःस्वप्रा

ई रा·४	ध्रू· सू·४	अ· चं ४
उ· श·४	शनिदिक्कुम्भानार्थ चक्रं	मं·४ द
वा· शु·४	प बृ·४	नै बु·४

भ	सा	र	म	द	ल	ति	०
४	७	२	५	८	३	६	०
सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श	०

अन्यकार्येष्ववर्जनीयाअंकाः ॥

मासाश्ववारपाद्धोरा॥रविसितबुधेन्दुशनिगुरुभौमानामरिखगस्यसावर्ज्या ३० श्यतत्क्रमेणप्रदक्षिणगतान् आग्नेयादिदिग्गतान् चन्द्रादिवारान् प्रहरार्द्धभागांश्चविन्यस्ययदायस्मिन्नर्द्धप्रहरेयस्यांदिशिशनिः स्यात्॥ तदातस्मिन्कालेतांककुभंदिशंसन्मुखतयानयायात् २९ इतिकालः॥ अथयुद्धेवर्ज्यांकालहोरामाह॥वारारंभोवारप्रवृत्तिस्तस्याअनंतरायायदिकादृष्टकालेनाद्घिप्राः

पंचभिरासन्नक्रमेणतस्मिन्नहनियोवाराधिपस्तमारभ्यहोराभवति॥ग्रहक्रमस्तुरविशुक्रबुधचन्द्रशनिगुरुभौमाइतिएतद्ग्रहसंबंधिन्यःक्रमाद्धोराभवंति इष्टकालभवासाचस्वशत्रुराशेर्यईशोग्रहस्तत्संबंधिनीचेत्तर्हिपरित्याज्याइतिहोरावलं॥३०॥अथविरुद्धयामगूढराहुरव्यादिषुयुद्धाचरणेप्रहारस्थलान्याह॥ विरुद्धयामाईयुद्धाचरणेवामांसेप्रहारः विरुद्धगूढप्रहारः प्राग्भागेशरीरस्यऊर्ध्वभागइत्यर्थः विरुद्धराहुभवस्तुकुचापरेविरुद्धरवेस्तुसंबंधीप्रहारः कर्णयोःशिरसिहस्तयोश्चस्यात् विरुद्धचन्द्रात्प्रहारःमुखेभुजद्वयेचस्यात् शत्रुग्रहहोरायांयुद्धारंभेघातःप्रहारोमुखेहृदयेचस्यात् एषुस्थलेषुप्रहारः खड्गादियुद्धेध्रुवं निश्चितंज्ञेयाः विरुद्धयामादयस्तुप्राग्व्याख्याताः॥ ३१अथग्रहस्थित्याप्रहारस्थलान्याह॥

वामांसेत्रविरुद्धयामदलजःप्राग्भागकेगूढजो राहोःस्यात्तुकुचापरेश्रुतिशिरोहस्तेप्रहारोरवेः॥चन्द्रादास्यभुजद्वये प्रहरणंशत्रुग्रहस्यापितुस्याद्धातःकिलहोरयाहृदिमुखेखड्गादियुद्धेध्रुवं॥३१॥लग्नाद्वाशशिनःपुंसःकरिपुकपिनया १० धो ९ द ८ भा ४ मा ५ तद् संस्थाः।खेटाहन्तुर्नवापिद्विषमथसहसामूर्ध्नि वक्त्रेसहृत्के॥हृदयसहितेवक्त्रे॥३२॥वक्षोजे चोरुदेशेगुदइतितदनुग्रंथिदोर्गण्डभागे।वास्तुःसूनुःसकालःखलसमनिशगःकर्णकंठेभुजेच॥ पुंसोभटस्यलग्नाज्जन्मलग्नात् जन्मराशेर्वाएकद्वादशेकादशदशनवाष्टचतुःपंचषट्एषुस्थलेषुस्थितानवापिखेटाः रव्यादयःग्रहाःसहसाऽतर्कितमेवद्विषंशत्रुंक्रमान्मूर्ध्नि १ वक्त्रे २ हृदयसहिते वक्त्रे ३ स्तनस्थले ४ ऊरुदेशे ५ गुदे ६ ग्रंथिप्रदेशे ७ भुजयोः ८ गंडस्थले ९ एषुस्थलेषुहन्तुः निजजन्मलग्नेजन्मराशौस्थितोवाकोमूर्ध्निहन्यात् जन्मलग्नाज्जन्मराशेर्वाद्वादशस्थश्चंद्रोवक्त्रेशत्रुंहन्यादित्यादियोज्यंवास्तुस्तुयस्मिल्लग्नेग्रहमारंभकृतःतस्यपोधीशो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्रहः सवास्तुशब्दवाच्यः ज्येष्ठपुत्रोत्पत्तिलग्ने शास्तुग्रहः सूनुनामा स्वजन्मलग्नादष्टमराशीशास्तु कालनामा एतेच जन्मलग्नाज्जन्मराशेर्वा क्रमाद्धित्रिसप्तमस्थानेषु अनिशमनविरतंस्थिताः क्रमात्कर्णकपद्गहस्तेषु शत्रुं घ्नंतीत्यर्थः ॥ इतिभरतकृतसमरसारटीकायां ग्रहारलक्षणम् ॥ अथयुद्धेऽहिचक्रविरुद्धत्याज्यनक्षत्राण्याह ॥ आर्द्रादिभैर्नक्षत्रैर्नाडीत्रयनिर्मिताहिचक्रे यद्येकनाड्यां यस्मिन्दिने जन्मभंनामभंवा सूर्याधिष्ठितभं चन्द्राधिष्ठितभंच त्रीण्यपिस्युस्तदहस्तद्दिनंप्रयत्नेनयुद्धेयत्नात्त्यजेत् ॥ तत्रार्द्रापूफाउफाअनुज्येधनिशतभउभएकनाडीस्थितानिनवभानि ९ पुनर्वसु·मघाह·चि·मू·श्र·पूभा·अश्वि·रोहि·एकनाडीस्थितानिनवभानिशेषानि नवभानि एकनाड्यां अस्मिन्नहिचक्रेनामार्कचन्द्रभानियद्दिनेत्री

आर्द्रादिभैस्त्रिनाड्यामहिचक्रेयद्येकनाड्यांस्युः ॥ नामार्कचन्द्रभानिप्रयत्नेतदहस्त्यजेद्यत्नात् ॥ ३३ ॥ शनिचंद्रौगुरुः सूर्यसितौकुजबुधौत्यजेत् । चतुर्दिक्षुनिषिद्धार्द्धयामेशूलंविशेषतः ॥ ३४ ॥

ई	पू श च ६ ७	अ
उ मं बु	दिक्शूल चक्रं	द गु·८
वा	प सू शु ४ ३	नै

ण्यपिएकस्यांनाड्यांस्युस्तद्दिनेयुद्धंवर्जयेत ॥ ३३ ॥ इतियुद्धनक्षत्राणि ॥ अथवारदिक्शूलमाह ॥ शनिचंद्राद्यावारेशाः प्राच्यादिचतुर्दिक्षुभासतेत्यादिनाप्राङ्निषिद्धविशेषतः शूलंभवतिसामान्यतस्तुतत्रवारेशादिनंसकलंतत्तद्दिशिदुष्टंतत्रप्राच्यादिदिक्षुदिशियात्रार्थंवर्ज्यम् तत्रैवंयोजनाशनिचंद्रौस्वास्वदिनसंबंधिषष्ठसप्तमप्रहराद्धयोः क्रमाच्छूलं अतस्तौप्राच्यां क्रियासार्द्धयोस्त्याज्योएवमन्येपितत्तद्दिशि तत्तद्यामार्द्धेत्याज्यावाराः गुरुःस्ववारेष्टमयामार्द्धेदक्षिणदिशिशूलंसूर्यशुक्रौस्वस्ववारेदिनेचतुर्थतृतीययामार्द्धयोः प्रतीच्यांशूलंकुजज्ञौस्ववारयोरुदीच्यांद्विपंचार्द्धयामयोः शूलंएतेप्रहरार्द्धाःतत्तद्वारेतद्दिशिविशेषतोवर्ज्याःसामान्यतस्तुतद्दिनानिसकलान्येववर्ज्यानीति ॥ इतिवारदिक्शूलं ॥ ३४ ॥ १०

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अथनवग्रहाणांस्वस्वभुज्यमाननक्षत्रेऽश्व्यादिसप्तविंशतिनक्षत्राणामवांतरभोगमाह॥ भस्यनक्षत्रस्यतत्तद्ग्रहभुक्तायानाड्यस्ताधी ९ग्नानवभिर्गुण्यान खाप्तविंशति भागस्तत्रयल्लब्धं भोगपरिशिष्टंचयत॥तयोर्लब्धपरिशेषयोः संबंधिनीगतविद्यमाने शशिनश्चंद्रस्यतात्कालिकेतत्कालभवेगतवर्तमाननक्षत्रेभवतः॥ इत्यमुनैवप्रकारेणरव्याद्याः सूर्यादिभुक्तवर्तमाननक्षत्राणियथास्युरित्यर्थः घटिकातुइहशास्त्रेमतिनुति ६०सूर्यादिभोग्यनक्षत्राणांतत्तद्भोग्यकालषष्ट्यां ६० शः॥३५॥ अथराहुकालानलचक्रमाह वलितावपरीतावक्रागतिर्यस्यताहृशेनराहुणा इनाभुक्तायउडूनांनक्षत्राणां धी९ग्नाभभुक्तनाड्योनरवा२०प्तिपरिशेषयोर्गतःसदपि॥तत्काले शशिभमितिरव्याद्यागतिनुति ६०लवस्कघटिकेह॥३५॥पक्षोजीवोवलितगतिनाराहुणेतोडुलोको १३गम्योस्तुस्तद्युतमुडुशायं१५कर्त्तरीग्रस्तसंज्ञे॥स्थायीनोयाख्युडुपतिरिमौजीवगौतज्ज्ञायाघ्ने ताज्जगधंकिमपिवरंकर्त्तरीजग्धनघ्न॥३६॥ लोकोत्रयोदशजीवःपक्षःराहुभुक्तत्रयोदशभानिजीवपक्षसंज्ञानिस्युरित्यर्थःगम्यस्तुत्रयोदशनक्षत्रात्मकएवपक्षोऽस्तोमृतसंज्ञकः तेनराहुणायुतमुडुनक्षत्रं कर्त्तरीसंज्ञंशायपंचदशं १५तुग्रस्तसंज्ञंस्यात्।स्थायिनः॥सूर्योज्ञेयः यायीउडुपतिश्चंद्रोज्ञयः इमौरवीन्दूजीवपक्षगतौतयोःस्थायियायिनोः क्रमाजयायभवतः धीग्नाभेत्यादिपूर्वश्लोकोकरीत्यानीतयोस्तन्नक्ष

२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जीवपक्षः
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	
अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	म	पू	उ	ह	भुक्तानि
१ उ	२ पू	३ श	४ ध	५ श्र	६ अ	७ उ	८ पू	९ मू	१० ज्ये	११ अ.	१२ वि	१३ स्वा	भोग्यानि
२८	२७	२६	२५	२४	२३	२२	२१	२०	१९	१८	१७	१६	मृतपक्षः

त्रस्थितरवीन्द्वोस्तु तत्कालजपपराजयज्ञानंभेतान्मृतनक्षत्राज्जगर्थंग्रस्तंपंचदशांनक्षत्रं किंचिद्दूरंभेष्ठंजग्धाद्भूस्तात्कर्त्तरीसंज्ञंराहुभुज्यमानंभं भ्रेष्ठमित्यर्थः ॥ इतिराहुकालानलचक्रं ॥ ३६ ॥ अथनामनक्षत्रज्ञानायावाकहडचक्रमाह ॥ भुंवीकोष्ठेषुपंचविंशतिसंख्येषुतिर्यक्स्थितोपरिपंक्तौअवकहडइतिपंचाक्षराणिपंचसुकोष्ठेषुउपरितनेषुलिखतदनुअधःस्थितालीषुचतसृषुतद्दावैरेतैः स्वरैः इउएओएवंरूपेश्चतुर्भिर्युक्तांस्तान वकहडपुतान् भेदान् विंशतिसंख्यान् इविकिहिडिइत्येवंप्रकारेणक्रम

भुंवीकोष्ठे२५षुतिर्यक्त्ववकहडउलिखाधःस्थितालीष्विदावैस्तान्युक्तांस्तैःस्वरैश्चक्रमतइहकुयुकुघउ·छौमध्यकोष्ठे॥येयैरूर्ध्वाधरालीषनलभतइहासार्पमर्पौभपादाएवंचान्येषुदद्यान्मठपरतयुयुकुषण्णढामध्यकोष्ठे ॥ ३७ ॥

नोलिखअत्रविशेषः कुयुकुघङ·छौमध्यकोष्ठेकुशब्दस्तत्रघकारङ·कारछकारयुक्तएवलेख्यः एवंपंचविंशतिकोष्ठेषुअष्टाविंशतिवर्णपूर्णेषुयैर्यैश्चतुर्भिरूर्ध्वाधरालीषुऊर्ध्वाधःपंक्तीषुअइउआदिचतुःकोष्ठेषुअनलभतः कृत्तिकादिनक्षत्रादिचक्रे आसार्पमश्लेषानक्षत्रपर्यंतंअर्णैश्चतुर्भिर्भस्यनक्षत्रस्यपादाःस्युःयथा अइउए इतिकृत्तिकापादाः॥ ओवाविवु इतिरोहिणीपादाः एवमन्येषामपिन

शतपदचक्रम्

अ	व	क	ह	ड	म	ट	प	र	त
इ	वि	कि	हि	डि	मि	टि	पि	रि	ति
उ	वु	कु घ ङ·छ	हु	डु	मु	टु	पु ष ण ठ	रु	तु
ए	वे	के	हे	डे	मे	टे	पे	रे	ते
ओ	वो	को	हो	डो	मो	टो	पो	रो	तो
न	य	भ	ज	ख	ग	स	द	च	ल
नि	यि	भि	जि	खि	गि	सि	दि	चि	लि
नु	यु	भु ध फ ढ	जु	खु	गु	सु	दु थ झ ञ	चु	लु
ने	ये	भे	जे	खे	गे	से	दे	चे	ले
नो	यो	भो	जो	खो	गो	सो	दो	चो	लो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नक्षत्राणां पादाश्चतुर्भिर्विर्वैर्ज्ञेयाः ॥ अथमयादिभपादवर्णानयनमाह ॥ एवमिति ॥ एवं प्रागुक्तरीत्या अन्येषु पंचविंशतिकोष्ठेषु मटपरतवर्णान् अ इ उ ए ओ इति स्वरभेदेन पंचविंशतिसंख्याकान् वर्णान्दद्यात् लिखेदित्यर्थः अत्रविशेषः मध्यकोष्ठे उ युक्तुउकारयुक्तान् षणठान् षकारणकार ठकारान्लिखेत् ॥ ३७ ॥ अथमयादिवर्णानाह ॥ पितृभतोमयानक्षत्रात् ॥ इहमटपरतवर्णेषु आहिर्देवतं विशाखानक्षत्रपर्यंतं सप्तनक्षत्राणां चत्वारः पादाज्ञेयाः नयभजखाश्च पंचविंशतिकोष्ठकेषु लेख्याः भशब्दकोष्ठे धफढाश्च लेख्याः तत्र मैत्रतोनुराधानक्षत्राद्धरिभं श्रवणनक्षत्रावधिकृत्य चत्वारश्चत्वारोभपादाज्ञेयाः ततः पंचविंशतिकोष्ठेषु रामदचल इति पंचवर्णान्स्वरभेदेन पंचविंशतिसंख्यान् लिखेत् दशब्दकोष्ठे चथ कोभ

पितृभत इह भानि चाहिर्दैवं नयभजखाश्च तथा भु युक्थ फोठः ॥ हरिभमवधितश्च मैत्रतः स्युर्गसदचलाव सुभाद्दु यु कथझञः ॥ ३८ ॥ नागै ३० र्नीचै ६० र्निधि ९० ज्ञाभ्रय १२० नभुक १५० मितैः श्वासपर्यायकैर्वात्यम्भं वातोनलोऽम्बुक्षितिरष्टथ गुपर्यंतराधांश्चजुत्वे ॥ इतिक्रमेण लिखेदत्रवसुभाद्धनिष्ठानक्षत्रात् भरणीयावत्सप्तनक्षत्रपादाः प्राग्वज्ज्ञेयाः इति नामनक्षत्रज्ञानम् ॥ ३८ ॥ अथहंसचारोक्तिपूर्वकं स्वरबलज्ञानमाह ॥ नागैस्त्रिंशद्भिर्नीचैः षष्ट्या निधिनवत्या नाभ्रयविंशत्युत्तरशतेन-नभुकसार्द्धेनशतेन च परिमितैर्निश्वासपर्यायकैः निश्वासावृत्तिभिः अभ्रमाप्रकाशः १ वायुः २ तेजः जलं ४ क्षितिश्च ५ वातितत्रैवं संबंधः हृदयकमलजे एकत्र पत्रे प्राच्ये एकांतरार्द्धे मूलमारभ्य त्रिंशन्निः श्वासपर्यायैः आकाशोवातितदुपरिषष्टिं वायुरित्यादि एवं प्रागुक्तसंख्यैर्निश्वासपर्या

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यैस्तेजःजलंक्षितिश्चवाति इतराईतुपत्राग्रादारभ्यावनीतोभूमितत्वादारभ्यव्य-
त्यासादुदितत्वक्रमेणप्राणोवाति यथाउपरिपत्रांतेअष्टधक्र इतरेपिपत्रदलेसैवसं-
ख्या १५० अंतरामध्येअवतरंतीसैव १२०।९०।६०।३० संख्याअधोपिप्राग्वत् ऋजुत्वे
प्राक्पत्रार्द्धोक्तसंख्यासन्मुखेस्थितापिसैव ३० संख्याव्यत्यासाद्भवति एवंचव्योमांत-
पंचतत्वानामेकहृत्कमलजेदलार्द्धयोर्मिलितासंख्यासंपद्यतेनानाधीति। ९००अ

व्यत्यासाच्चावनीतोहृदयकमलजेपत्रएकत्रतेन स्वासानानाधिसं-
ख्या ९०० ननरस ७२०० कमलेऽहर्निशोत्रि २१६०० भ्रमोऽत्र ॥३९॥

त्रदलांतरेप्येवमेवसंख्याअष्टगुणासकलकमलेननरस७२०० रूपंत्रिगुणा २१६००अ
होरात्रनिश्वाससंख्याभवतिइतिभवतिअत्रचकमलेऽहर्निशंअहोरात्रेप्राणवायोस्त्रि
राहत्यापरिभ्रमणंतनश्चैकभ्रमसंख्या ७२००उक्तंचषट्शतानिदिवारात्रौसहस्रं-
ण्येकविंशतिः हंसहंसेतिहंसेतिजीवोजपतिनित्यशः ॥ ३९ ॥

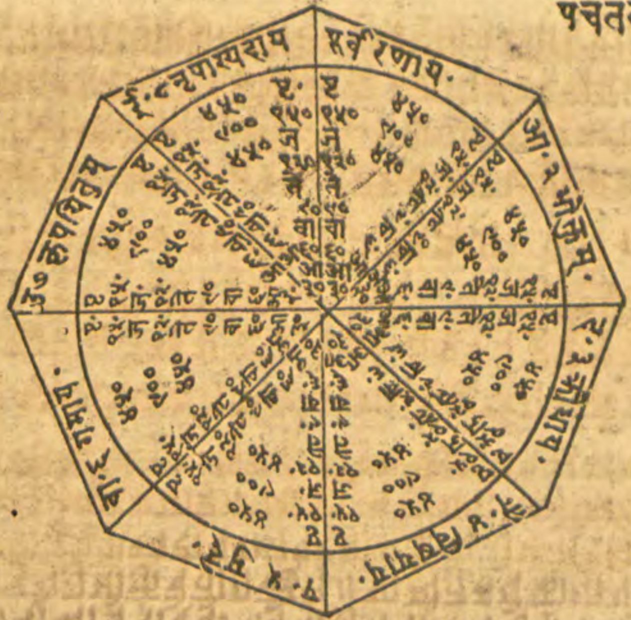

अथ प्रागादिदिग्पत्रगामिनि प्राणवायौ या हृच्चित्तवृत्तिस्तां पत्रज्ञानायाह। इन्द्रादिदिशः प्राच्याग्नेयादयः तत्र तासु संचारिणि निश्वसने प्राणवायौ क्रमादेतेषु वस्तुषु चेतो याति यथा प्राच्य पत्रस्थे प्राणे रणाय युद्धाय चेतो गच्छति. आग्नेयपत्रगे तु भोक्तुं चेतो गच्छेत॥ याम्ये तु रुषे क्रोधाय नैर्ऋते तु विषयाय भोगाय पाश्चात्ये तु मुदे हर्षाय वायव्ये तु गमनाय उदीच्ये तु कृपयितुं कृपां कर्तुं ईशान्ये तु नृपास्पदाय राजपदप्राप्तये। चेतो भवेदिति संबंधः पत्रद्वयांतरचरे तु प्राणे परस्यै मुदे निरतिशयपरमानंदाय चेतः स्यात्॥४०॥ अथ पृथ्व्यादितत्त्ववहनफलमाह॥ धराभूः अम्बु आपः शुभं फलं फलतः प्रयच्छतः एतद्वहनकाले तु सः शुभमित्यर्थः। महस्तेजस्तु मिश्रितं शुभाशुभरूपं फलेत् वाय्वाकाशौ तु दुःखदे दुःखं प्रयच्छत इति स्वरशास्त्रार्थ

इन्द्रादिदिग्दलचरे श्वसने रणाय भोक्तुं रुषे च विषयाय मुदे गमाय॥ चेतो भवेत्कृपयितुं च नृपास्पदाय पत्रद्वयांतरचरे तु
मुदे परस्यै॥४०॥ धराम्बुनी शुभे महो विमिश्रितं फलं लभेत॥ मरुन्नभश्च दुःखदे मते स्वरार्थवेदिभिः॥४१॥ हृद्धृपत्रे
इनेन्दू वहत इह तयोः पंच पंचेति घट्यो नाडी १० गुर्वक्षरोक्त्यासुरथ चनतला ३६० स्युर्घटी कथ्यतेऽत्र॥ शुक्लादित्रित्रि
घस्रैर्हिमगुरथ रविः प्रत्युषः प्रोत्थवृत्तः श्रेयः स्यादेकनाड्यां यदि वहति शिखी पंच घस्रैर्मृतिस्तत्॥ ४२॥

ज्ञातृभिराचार्यैः संमतं॥४१॥ अथ हृत्कमलपत्रेषु रविचन्द्रवहनकथनपूर्वकं प्राणवायुसंचारैर्घट्यादिज्ञानमाह इनेन्दू सूर्यचन्द्रौ प्रत्येकं हृद्धृ हृत्कमलदलेऽभिव्याप्य वहतस्तयोः पत्रयोः सूर्यचंद्रवहनात्पंच पंच घट्यो भवति नाडी १० दशगुर्वक्षरोच्चारणैरेकोऽसुः प्राणः कालरूपो भवति नतलाः षष्ठ्युत्तरशतत्रय प्राणप्रमाणैका घटी अत्र शास्त्रे कथ्यते शुक्लादि शुक्लपक्षमारभ्य प्रतिपदादौ त्रिभिर्घस्रैर्हिमगुश्चन्द्रः प्रत्यूषः प्रातः काले पंच घटीर्वाति उनः पंच घटिका अर्कः एवं क्रमेणाहोरात्रं तद्वन्तु चतुर्थ्यादित्रिदिने रविः प्रातस्तावतिकाले वाति एवं कृष्णपक्षे प्रतिपदादिने

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ष्वर्कः उनश्चतुर्थ्याशविन्दुः एवंक्रमेणवातः एवमुक्तेषुस्वस्वदिनेषुसोमोरविश्चप्रत्यूषः प्रातःकालेप्रवृत्तः स्यात्तदाश्रेयः कल्याणंस्यात् यदिए
कस्यांचाद्यांसौर्यांवानाड्यांशिखीवन्हितत्वपंचयस्मैदिनपंचकंवहेत्तदामृत्युंविजानीयात् ॥ ४२॥ अथरव्यादिवहनेयुद्धाद्यारंभेजयमाह॥अ
र्केसूर्यनाड्यांअग्नितत्वंचेद्वहेत्तदायुद्धारंभेएकोपिहरेविष्णोः सिंहस्यवाहेलयापद्वहून्हंति अत्रकिंचित्रं। शून्येशून्यनाड्यः वाहहीनायाः पक्षे
रिपून्निक्षिप्यकृत्वासप्टतनातुवाहपक्षेवहन्नाडीपक्षेकृत्वाक्षणेनक्षणमात्रेणकालेनलक्षसंख्यान्शत्रून्निपातिनाशयति॥ अथसूर्यादिना
डीवहनेप्रश्नेविशेषमाह। चन्द्रनाड्यांवामयावहनेवामप्रदेशगतेननरेणप्रश्ने उक्तेनिश्चितम् ॥जयोभवेत्प्रष्टुः सूर्यवहतिदक्षगतेनदक्षिणप्रदेश

अर्केऽग्नितत्ववहनेहरिहेलयापरेकोपिहंतिसुबहून्किमिवात्रचित्रम्॥ शून्येरिपून्स्वपटनामपिवाहपक्षेनिक्षिप्यविक्षि
पतिलक्षमरीन्क्षणेन॥ ४३॥प्रश्नेचन्द्रवहेतुवामगनरेणोक्तेजयोनिश्चितम् ॥सूर्येदक्षगतेनकृच्छ्रविजयीशून्यस्यदूतेस्थि
तिः ॥सूर्येचेद्विषमाक्षराणिशशिनिब्रूतेसमानिध्रुवजेतासौपुरतोपिवामगइहस्यात्पृष्टगोदक्षिणः॥४४॥प्रश्नःश्वासांतर्गमे
चेज्जयःस्याद्भंगोनिर्यात्यत्रसूक्ष्मंतदेतत्॥लाभःपुत्रादेश्चवाहस्यदूतेपृच्छत्युक्तःशून्यगेस्यादसिद्धिः॥ ४५ ॥

स्थितेनपुंसाप्रश्नेकृतेकृच्छ्रविजयीकष्टेनप्रष्टुर्विजयोभवेत् ॥ शून्यदेशेआवहन्नाडीदिशिदूतेप्रष्टरिस्थितेप्रष्टुः क्षतिस्यात्॥ सूर्येसूर्यनाड्यांवहंत्यां
दूतोविषमाक्षराणिएकत्रिपंचादीनिचेद्ब्रूते शशिनिचन्द्रनाड्यांतुसमानिचेद्ब्रूतेतदाध्रुवंनिश्चितंअसौप्रष्टाजेताभवेत्॥ अन्यथापराजयः इहशास्त्रे
पुरस्थोदूतोवामगएवज्ञेयः पृष्टस्थितस्तुदक्षवज्ज्ञेयः॥४४॥ अथप्रश्नेपरंविशेषमाह। पृष्टव्यस्यनिःश्वासादानकालेचेत्प्रष्टापृच्छेत्तदाऽस्यजयः निर्या
तिबहिर्भवति अत्रनिश्वासवायोभंगःस्यात् तदेतत्सूक्ष्मंस्वरयोगांनरेभ्यःकिंचपुत्रादेः पदार्थस्येष्टलाभउक्तः कथमित्याह॥ वाहस्येति। दूतेपृच्छ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

केवाहस्थेवहन्नाडीप्रदेशस्थेपृच्छतिसतिशून्यनाडीप्रदेशस्थितेदूतेपृच्छति असिद्धिःस्यात्॥४५॥ अथसूर्यचन्द्रनाडीवहनेकर्त्तव्यकर्माण्याह॥चान्द्रे
वहेचंद्रसंबंधिनीवामनाडीवहनेनृपस्यराज्ञोऽवलोकनंगेहवेशोगृहप्रवेशः पट्टाभिषेकोनृपाणांएतन्मुखंएतदादिकंयत्कर्म शुभंतत्भवेत्॥सौरेतुसूर्यना
ड्यांदक्षिणवहनेतुमज्जनंस्नानंवधूरतिः भुक्तिर्भोजनंयुद्धंएतदादिः अशुभंयत्कर्मतदिहफलप्रदंभवेत् सत्यमितिबुध्यनुकूलं॥४६॥ इतिमरनक्रतो
समरसारव्याख्यानेस्वरबलकथनम्॥ अथरतिविधिंविवशस्त्रीणांमुख्यंद्रावणमाह।अंगनायानार्याः शशिनिवहतिचंद्रेनाडीवहनकालेवाप्येत् वा
चेद्भवेत्।नरस्यपुंसस्तुद्युमणिंसूर्यनाडींलक्षीकृत्यकृशानुरग्नितत्वंवहति तत्रतस्मिन्कालेरतिषुक्रियमाणेषुसानारीमदनवारांनिर्झरंकामजलपूरंस्र

चांद्रेवहेनृपविलोकनगेहवेशपट्टाभिषेकमुखकर्मभवेच्छुभंयत्॥सौरेतुमज्जनवधूरतिभुक्तियुद्धमुख्यमभवेदशुभकर्मफलाय
सत्यम्॥४६॥वहतिशशिनिवाप्येदङ्गनायानरस्यद्युमणिमनुकृशानुस्तत्रकालेरतेषु॥स्रवतिमदनवारांनिर्झरंसाथपुंसा यदि
शिखिनवनीताशक्तिवद्द्रावितास्यात्॥४७॥सुप्तायानिजवहदुष्णरश्मिनाड्यांचंद्रंचेद्वहनगतंपिबेत्तदानीम्॥आमृत्योर्वशयतिता
मिपंतकांतंचंद्रेणद्युमणिवहंसुहुःपिबंती॥ ४८॥

वतिकथमित्याहाथेति।चेत्पुंसाशिखिनीनवनीताशक्तिवत् वन्हौनवनीतपिंडधा
रणेकृतेयथाद्रवत्वंइत्यमुनाप्रकारेणभविताःस्यात्तदास्रवतीतिसंबंधः॥४७॥ अथवशीकरणमाह।शयनीयेभर्तृसन्निधौसुप्तायानार्याः वहनग
तंचन्द्रंवहद्वामनाडीनिश्वासंचेत्स्ववहदर्कनाड्यापिबतदाग्नीमेवकृतेतांनारींआमृत्योस्तस्यामरणंयावत् वशयति॥वशीकरोति इयंनारीचकां
तंवशयतिकिंकुर्वाणास्वचंद्रेणवहद्वामनाड्याभर्तुर्द्युमणिवहंसौरीवहदस्तनाडींसुहुः वारंवारंपिबंतीआददाना॥ ४८ ॥

मोहनंसुरतंमदनयुद्धंकामसमरम्मूर्च्छिरेत्युक्ताचार्याः तन्मदनयुद्धंसुधीर्बुद्धिमान्रणइवसंग्रामेयथाएवंचेत्सुरतेयदिप्रोक्तंबलंआददत्मैथुनंउपैति
तत्तदासुविह्वलांस्वरबलारब्धस्वरतसुखातिशयेनविवशीकृतामनलांद्रावयेत्पूर्वमितिशेषः॥ इतिविधिः॥ ४९॥ अथद्यूतविषयेस्वरबलमाह।
स्वरसौरादिः छायावामदक्षिणादिः अनिलोऽनुकूलादिअर्कोदिग्बलंनकृतोइंदुश्चताहक्रयोगिनीप्राच्यादिदिक्स्थापृष्ठेदक्षेशुभाराहुपृष्ठदिगां
ताभूबलोदिगस्वराक्रांतएषांबलान्यादायअन्येषांचकालवाराद्दप्रहरहोरादीनांबलान्यादायतैर्बलैः सहायैर्द्यूतंक्रीडाविशेषंआबध्नन्कुर्वन्
कुधनंजयत्येवएवशब्दोऽत्रनिश्चयायक्लिंह्रींरणाहुंफट्स्वाहाइतिद्यूतविधिः॥ ५०॥ अथभस्यधारणादिनाजयसाधनान्यौषधान्याह। आ-

मोहनंमदनयुद्धमूर्च्छिरेतत्सुधीरणइवात्रचेद्बलं॥ प्रोक्तमाददुपैतिमैथुनंद्रावयेत्तदबलांसुविह्वलां॥ ४९॥ स्वरच्छायानिलार्केन्दु
योगिनीराहुभूबलैः॥ अन्येश्चद्यूतमाबध्नन्जयत्येवधनंबहु॥ ५०॥ आस्येतालजटाथकेतकिदलंशीर्षेथखार्जूरकं मूलंकस्य-
इषुर्लगेन्नसघृतेभुक्तेरजीर्णैश्चतैः॥ कंसार्युत्तरमूलिकानिरशनैःपुष्यार्कआत्ताधृता जग्धावासहतंडुलांबुभिरथोपाठाजटापी
हशी॥ ५१॥ अंकोलोलक्ष्मणापुंखासर्पाक्षीशिखिचूलिका। विष्णुक्रांताकाकजंघानीलीदेवीचपाटला॥ ५२॥ स्येमुखेतालजटातालहस्त

मूलधृतं॥ शतयातजग्धावासहतंडुलांबुशारयातवारणमित्यग्रेणसंबंधः॥ अथवारणेऔषधांतरंकेतकिदलंकेतकीपत्रंशीर्षेमूर्ध्निधृतंतद्वत्श
रधानवारणायअथान्यत खार्जूरकंइहत्वखर्जूरसंबंधिमूलेरंकस्येक्रोडनिहितेइषुः शरोनलगेत शरीरइतिशेषः सघृतैः घृतसहितैःभुक्तैरजी
र्णैश्चभुक्तमात्रैस्तैः शागुक्तैः। तालमूलकेतकपत्रखार्जूरमूलैः सद्भिर्युद्धेआरब्धेशरः शरीरेनलगेत्॥ कंसारीहिंसेति प्रसिद्धालतातस्याउत्त
रादिकस्यामूलिकामूलनिरशनैः शनाउपोष्यपुष्यार्कयोगे आत्तागृहीताधृताशरीरेसहतंडुलांबुभिर्जग्धाखादिताचशरीरेशरवारणायस्यात
अथपाठाप्रसिद्धातन्मूलमपिईहक्शरीरेशरवारणायस्यादित्यर्थः॥ ५१॥ अंकोलः प्रसिद्धः लक्ष्मणापुरुषाकारमूलौषधिविशेषः पुंखाशरशर

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पुंखासर्पाक्षीसर्पनेत्राकृतिउष्णाशिखिचूलिकामयूरशिखाविष्णुक्रांतानीलउष्णाप्रसिद्धाकाकजंघातदाकारानीलीप्रसिद्धादेवीसहदेवीपाद
लात्रसिद्धैवतज्जटानासामोषधीनांमूलानितन्मध्येएकापिजटाभुजेबाहौमूर्ध्निशिरसिधृताआस्येमुखेधृताखादितावारणेसंग्रामेदारुणंश
स्त्रौघंतीक्ष्णशस्त्रसमूहंवारयेत्॥कियत्कालमित्यपेक्षियावदिति॥यावत्पर्यंतमुदरेनजीर्यतिभुक्तपरसेचेतत्॥धारणपक्षेतुयावद्वारणेशास्त्र
वारणं॥५३॥स्वर्णाभास्वर्णवतीनवर्णायासिंहीनाम्नीकाकिनीकपर्दकस्तस्मिन्सिंहीतन्मूलरसेनघृष्टः सिंहीजटासहितःपारदोरसोंतरस्थो
मध्यस्थःसिक्थेनमुद्रेकनमुद्रितःआस्यगोमुखस्थोजयदःरणादौविजयदाता॥५४॥अथवाजयदान्यौषधान्याह॥चक्रमर्दकःचकौडइतिभा

भुजास्यमूर्द्धगाभुक्तातज्जटैकाधिवारयेत्॥रणेदारुणशस्त्रौघंयावज्जीर्यतिनोदरे॥५३॥स्वर्णाभसिंहीकाकिन्यासिंहीघृष्टः
सतज्जटः॥अंतस्थःपारदःसिक्थमुद्रोजयदआस्यगः॥५४॥चक्रमर्दकगोजिह्वाशिखिचूडाजटास्वपि॥एकैकावाद्जयदा
पुष्पार्कांताऽऽस्यमूर्द्धगा॥५५॥भास्त्राणिप्रलिखेदुपर्युपरिचत्रीण्येशादिश्यग्निभाद्वाह्यात्त्रीणिलिखांतराच्छिवभतोप्येंद्र्यांच
सार्ध्यवहिः॥

षापांप्रसिद्धः गोजिह्वागोभीप्रसिद्धाशिखिचूडामयूरशिखाएतासुमध्येएकैकाजटाउष्णार्कयोगेआत्तागृहीताआस्य
गामूर्द्धगावावाद्जयदा॥५५॥इतिश्रीभरतकृतसमरसारटीकायांओषधानिसमाप्तानि॥अथयायिस्थायिनोर्जयपराजयौविवक्षुःकोट
चक्रमाह॥भवर्णेनचतुःसंख्यालभ्यतेततश्चभास्त्राणिचतुरस्राणीत्यर्थः तानिउपर्युपरिचत्रीणिएकस्यचतुरस्रस्यलघुउपरिमहदन्य-
ल्लिखेत् तदुपरिचततोऽधिकमन्यदेवंत्रीणिलिखेदित्यर्थः।तत्रचमध्यस्थंचतुरस्रंकोटचक्रसंज्ञंतेषुचत्रिष्वपिचतुरस्रेषुएेशादिशिऐशा-
न्यांअग्निभात्कृत्तिकानक्षत्रमारभ्यबाह्याच्चतुरस्रादारभ्यत्रिष्वपिकोणेषुऐशान्यामंतर्विंशतित्रीणिमृगशिरोंतानिलिखेतिशिवभनिमंत्र-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

णेलोट अंतरान्मध्यवर्तिनः चतुरस्रात् शिवभमार्द्रामारभ्यत्रीणिभानिऐंद्र्यांप्राच्यांदिशिचतुरस्रत्रयप्राग्रेखामध्यस्थानेषुबहिर्निःसरंतिलिखसा
र्प्यम् श्लेषावहिर्वाह्यचतुरस्राद्पिबहिःप्राच्यामेतल्लिखइत्यमुनैवप्रकारेणाग्नेयात्कोणादारभ्यपित्र्यतोमघानक्षत्रात्।यमदिशिदक्षिणस्यां
सप्तमंविशाखाबहिर्न्यस्यंलिख्यमैत्रात् अनुराधात्।वासवतोधनिष्ठाभाद्व अन्ययोर्नैर्ऋतिवायव्ययोः कोणयोः प्राग्वल्लिखेतिसंबंधः।एवंदि
ग्विदिग्वाह्यचतुरस्रेणखयुग्२८द्वादशभानिवहिः चतुरस्रेलिखितानिस्युः मध्येचतुरस्रेचदृंदिग्विदिक्स्थानेअष्टौस्युःअंतःमध्येचतुरस्रेचदं ८अ
ष्टौभानिस्युः एवंकोटचक्रेसाभिजिति अष्टाविंशतिभानिलिखितानिस्युः॥५६॥ कोणाईशानादयस्तत्रलिखितानिकृत्तिकामघानुराधाधनिष्ठा

अग्नेयांदितिपित्र्यतोयमदिशिन्यस्यंवहिः सप्तमंमैत्राद्वासवतोन्ययोःस्वपवहिर्दमध्यमेतच्चदम्॥५६॥ कोणभानिप्रवेशेस्युर्द्वा
दशान्यानिनिर्गमे॥ षष्ठंषष्ठंसप्तकेषुमध्येस्तंभचतुष्टयम्॥५७॥उपलक्षणमेवकृत्तिकादीप्रथमंदुर्गभमेववैरिभंवा॥ ग्रहचक्रमु-
डुस्यमालिखेच्चतुरस्रंचरणंचमध्यमंस्यात्॥ ५८॥ दीनित्रीणित्रीणिभानिद्वादशकोणभानितानिग्रहाणांकोटप्रवेशेभवंतिप्रविशत्त-
यालिखितत्वात् अन्यानिआर्द्राहस्तपूर्वाषाढोत्तरभाद्रपदादीनिचत्वारिचत्वारिप्राच्यादिदिक्षुस्थितानिषोडशभानिनिर्गमेग्रहाणांस्युः नि
र्गच्छतयालिखितत्वात्सप्तकेषु अश्विनीपुष्यस्वात्यभिजिरादिषुचतुर्षुतत्षष्ठंभंआर्द्राहस्तपूर्वाषाढोत्तराभाद्रपदाइतिचत्वारिभानिकोटस्य
मध्येस्तंभचतुष्टयंस्तंभसंज्ञानिस्युः॥५७॥ इदंयत्पूर्वश्लोकेकृतिकादिभलेखनमुक्तंतदुपलक्षणंकृत्तिकादौलेख्मेप्रथमंदुर्गस्थानेदुर्गभंपूर्वो-
क्तावकहडचक्रात।ज्ञातव्ययथापञ्चअंजस्यउत्तराफाल्गुणीति॥तद्दुर्गभंईशानकोणेलेख्यंअन्यानिप्राग्वत् वैरिभंवातत्तद्दुर्गाधिपतेर्वायद्वंअ
वकहडचक्रोत्थं तद्वाईशानकोणेलेख्यमादिभूतंतदग्रेभानिउक्तरीत्यातत्रतत्रलिखेत् तेषुचभेषुग्रहंचक्रंसूर्यचन्द्रादिनवग्रहाउडुस्थंनक्षत्रग २५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ततपालिखेत॥समस्तग्रहाःस्वस्वभुज्यमानेनक्षत्रेस्थाप्याइत्यर्थः॥अत्रकोटचक्रेमध्यमंचतुरस्रंचरणंप्रा-
कारस्थानीयंभवेत॥ ५८॥ अथक्रूरसौम्यादिग्रहावस्थित्यादुर्गभंगरसादिकमाह॥ क्रूराःसौरोन्दुसू-
र्यशनिभौमाः तद्युक्तोबुधश्चस्तेचेदंतः कोटमध्यभेषुस्युःसौम्यखेटाः पूर्वोक्तातिरिक्तास्तेचेद्बाह्यगाव-
हिश्चतुरस्रस्थभेषुस्युः तदातदुर्गभंगोनेयः वैपरीत्याञ्चेत सौम्यामध्येक्रूरास्तुबहिस्तदावेष्टकेतदुर्गचा
रणकेपापिनिसौम्येभंगः क्रूराश्चेदुर्गमध्येसौम्यसौम्यग्रहास्तुवप्रगाःप्राकाररेखास्थभेषुस्युः तदादु

क्रूराः अंतर्बाह्यगाःसौम्यखेटादुर्गेभंगोनेष्टकेवैपरीत्यात॥ क्रूरामध्येवप्रगाःसौम्यखेटाभे-भ
दोभंगश्चाद्रयुद्धंविनापि॥ ५९॥ व्यत्यासेत्वावेष्टकस्यैवभंगोदुर्गेभिन्नेप्युद्भवेन्नात्रमिथ्या॥
प्राकारेतः क्रूरखेटाबहिश्चेत्सौम्याःकृच्छ्राद्दुर्गभंगस्तदानीं॥ ६०॥ वप्रेबाह्येक्रूरखेटाश्चमध्ये
सौम्याखपिंडैःस्यान्नदुर्गस्यभंगः वप्रेसौम्याअंतरेबाह्यतश्च क्रूराभंगःसैन्ययोःस्याद्द्वयोस्तु॥
६१

र्गभेदेदुर्गमध्यगतानांपरस्परंविरोधः अत्रभेदेसतियुद्धंविनापिदुर्गभंगः॥ ५९॥अनंतरोक्तग्रहसंस्था
नव्यत्यासेतुग्रहवशगदुर्गभिन्नेपिआवेष्टकस्यापिनोभंगउद्भवेत॥ अत्रमिथ्याकिंचितनज्ञेयं प्राकारमध्य
चतुरस्रगतनक्षत्रेषु अंतःदुर्गमध्यगतभेषुचचेत्क्रूरग्रहाःस्युः बहिश्चेद्बाह्यचतुरस्रगतभेषुसौम्यग्रहास्त
दाकृच्छ्रात्कष्टाद्दुर्गस्यभंगःस्यात॥ ६०॥ बाह्येप्राकारेक्रूरखेटाः क्रूरग्रहाश्चेत्स्युः मध्येप्राकारेतुसौम्याः तदादुर्गेखंडमात्रंस्यान्नदुर्गभंगः॥

अथ चेद्दुर्गे मध्यमेव तु रस्वे सौम्यग्रहाः अंतरा दुर्गमध्ये वा ह्यत श्चेत्क्रूरास्तदा द्वयोः स्थायियायि सैन्ययोर्भंग एव स्यात्॥ ६१॥ वप्रे क्रूरग्रहाः वा-
ह्य देशे मध्ये च सौम्यग्रहाश्चेत्तदा तुल्यं समं युद्धं द्वयोः सैन्ययोर्भवति अन्वहं प्रतिदिनं च दुर्गैर्खविदुः पतेत् अथ चेद्दुर्गे प्राकारे वाह्ये वहिर्देशे
अंतर्दुर्गमध्ये च यदि क्रूरसौम्या मिलिता ग्रहाः स्युः तदा घोरे रौद्रे युद्धे द्वयोरपि सैन्ययोर्भंगः एवं प्रकारेण स्यात्॥ ६२॥ तुल्याः समाः क्रूराः सौम्याः
ग्रहाश्च ह्यस्थे देशे अंतश्च मध्य देशे च स्युः तदा तु यायिनो दुर्गेशस्य च संधिः प्रीतिर्वाच्या॥ अथान्यदाह ज्ञो बुधः आरो भौमः एतौ चैत्त्तंभन-
स्तत्रगतौ स्तः प्रवेशो कोणभेषु मध्ये कस्मिंश्चित्स्यातां चन्द्रस्तु राहुकालानलचक्रे यानि जीव पक्षनक्षत्राणि तेषां मध्ये कस्मिंश्चित्प्रवेशकोण

वप्रे क्रूरा वाह्य मध्ये तु सौम्यास्तुल्यं युद्धं खंडिपातोन्वहं च। वप्रे वाह्येंतर्यदा क्रूरसौम्या योरं युद्धं स्याद्द्वयोर्भंग एव॥ ६२॥ तुल्या वाह्ये
तच्चचेत्क्रूरसौम्याः संधिर्वाच्यो यायिदुर्गेशयोस्तु॥ ज्ञारौ स्तंभर्क्षे प्रवेशे पिवा चेच्चंद्रो जीवपक्षगः स्यात्प्रवेशे॥ ६३॥ रुंध्याद्दुर्गं चा
कुलौ घे पि युद्धे न्यासेनां तस्य सैन्यं विदध्यात्॥ दिक्स्विज्यारौ काव्यवक्रस्य सौम्यो दुर्गे भंगं निर्दिशंति क्रमेण॥ ६४॥

नक्षत्रे वास्यात् त-
दा दुर्गं रुंध्यादिति अग्रिमेण संबंधः॥ ६३॥ यायिस्वसैन्येनारिदुर्गं रुंध्यात् वेष्टयेत् अकुलौ घे च युद्धे दुर्गं रुंध्यादिति संबंधः अकुलौ घश्च भरणी-
रोहिणीउन॰ अश्ले॰ पूर्वाफा॰ हस्त॰ स्वाति॰ अनु॰ उ॰षा॰ धनि॰ उ॰भा॰ रेवती संज्ञानि भानि १२ प्रतिपत्तृतीया पंचमी सप्तमी नवम्येकादशी त्रयो
दशी पंचदश्यो ष्टतिथयः रविसोमगुरुशनिवाराः इति अस्मिन्नकुलौ घे विद्यमानेऽरिदुर्गं रुंध्यात्तदा तद्भंगः। अथ न्यासासेनेति। अन्तस्य स्वस्था
यिनः सैन्यं यायिना सह युद्धं विदध्यात् न्यासस्त्वेवं बुध भौमौ स्तंभनक्षत्रे न स्यातां न च प्रवेशर्क्षे किंतु निर्गमर्क्षे च चन्द्रोपि मृतपक्षगः न च प्रवेश-
र्क्षे किंतु निर्गमर्क्षे कुलगणे च तदा स्यायी युद्धे तदिक्षु प्राच्यादिषु दुर्गस्य इज्यो गुरुः आरो भौमः काव्यः शुक्रः वक्रस्थ सौम्यः वक्री बुधः एते चेत्क्रमेण ९६

॥ ३४ ॥

यत्र प्राच्यादिदुर्गस्य रेवास्थले क्रूरग्रहस्तेन क्रूरेण युक्तः शशी चंद्रो वा तत्र दुर्गे खण्डिः पतेत् एतस्य क्रूरग्रहस्य मार्गे बाह्यसैन्यप्रवेशो दुर्गेस्यात् प
राक्रूरयत्राः स्तंभनस्तत्रैव अंतर्मध्ये न स्तत्रैस्युस्तदानीं दुर्गाधिनाथो ग्रहबलात् दुर्गं मुक्त्वा यातितनुः पलायते इत्यर्थः ॥ ६५ ॥ निर्गतिनक्षत्राणि पूर्वादि
दिक्षु स्थितानि तेषु मध्ये बाह्यगं यद्भं तस्मिन्वक्रितः क्रूरग्रहश्चेत्स्यात् ॥ तदा निश्चितं तत्र तस्यां दिशि खंडिं कुर्यात् वप्रस्यश्चेत्क्रूरो वक्री तदा दुर्गमु-
ध्ये हंति मध्ये दुर्गमध्ये च प्रवेशर्क्षे चेद्वक्री क्रूरस्तदा बाह्यस्य सैन्यं हंति ॥ ६६ ॥ दुर्गस्य एतदीशस्य दुर्गाधीशस्य च ये भे नक्षत्रयोरैशान्यादौ लिखने इत्यने
नप्रकारेण उत्पन्ने ये कोटचक्रेतयोरिति प्रागुक्तप्रकारे भंगं विचार्य यस्यां दिशि भंगसंभावना तस्यां दिशि बाह्याया पिनो दुर्गे लगंतु तत्र लग्नाश्च दुर्गेग्र-

यत्र क्रूरस्तेन युक्तः शशी वा खण्डिस्तत्रैतत्पथे च प्रवेशाः ॥ क्रूरास्तंभर्क्षे यदां तस्तदानीं दुर्गं मुक्त्वा यातिदुर्गाधिनाथः ॥ ६५ ॥ निर्ग
त्यर्क्षे बाह्यगे वक्रितश्चेत्क्रूरः खण्डिं निश्चितं तत्र कुर्यात् ॥ वप्रस्थों तर्हंति मध्यप्रवेशर्क्षे वक्री चेद्धंति बाह्यस्य सैन्यं ॥ ६६ ॥ दुर्गे तदी
शाभजयो रिति कोटयोस्तु भंगं विचार्य दिशि तत्र लगंतु बाह्याः ॥ आभ्यंतरावलयभोत्थितचक्रदोषे सेनान्यमन्यमपदिश्य दिशोपयंतु
॥ ६७ ॥ पूर्वोदीचीर्लिखालीर्नय १० नय १० गणिताः कद ८१ कोष्ठेष्वथेशात्कर्णैस्तोयस्वरान्वह्न्युडुनइहदिगालीषु भान्यंतरालु।
यद्वत्तु आभ्यंतराद्दुर्गाधिपास्तु बलपोयः सेनाधिपस्तस्य यद्भं तु तत उत्थितोयः कोटचक्रदोषस्तस्मिंजाते अन्यं सेनान्यं अपदिश्योद्दिश्य नामपूर्वकं कृत्वा
दिशोपि दुर्गजा अवंतु रक्षंतु एतदुक्तं भवति। एतद्भूयोक्तप्रकारेण यायिस्थायिना वुभावपिजयतः ॥ ६७ ॥ इति श्रीसमरसारटीकायां कोटचक्रं ॥ अथ
सर्वतोभद्रचक्रमाह। पूर्वाग्राः प्रमुखी उदीचीउदङ्मुखी आल्यो लेख्याः नयनयगणिताः दशादशसंख्याः लिखेदिति संबंधः ॥ अथ एवं प्रागुदीचीनां दश
दशालेखानां लिखनादुत्पन्नकं दकोष्ठकेषु ईशादीशानकोणादारभ्य कर्णैः तोय १६ स्वरान्षोडशाकारादिस्वरान् लिखेदिति संबंधः वह्न्युडुनः कृ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वनि राशौजन्मराशौ विद्धेविघ्नततिर्विघ्नपरंपराभवेत्। पंचसुवर्णनक्षत्रवारतिथिराशिषु विद्धेषु मृतिर्मरणंभवेत्॥ विध्यन्वेधंकुर्वाणः ज्ञोबुधः ईज्यो
गुरुः सितः शुक्रः एतेविध्यंतः क्रमेणप्रज्ञांबुद्धिंसर्वसुखंरतिंचबुधाद्याविदधतेकुर्वंतिइमेबुधगुरुशुक्रावक्राः संताः अत्यंतमिष्टाः सौम्यत्वात् ॥७२
॥ क्रूराः क्षीणचंद्रार्कशनिभौमराहुकेतवः एतेवक्रगतोसत्यां अतीवदुष्टाः अत्यंतमनिष्टफलदाइत्यर्थः। रविर्यस्मिन्राशौस्यात् ॥ यद्दिग्लिखि
तेषुराशिषुस्यात् ॥ यथाप्राच्यांवृषमिथुनकर्कटालिखितास्तेषांमध्येचेदेकस्मिनराशौतिष्ठेत्तदासाप्राच्यादिदिक्सदिश्यादिशिभवंदिश्यंनक्षत्रंस्व
रवर्णराशितिथिवारादितेनसहवर्तितेसदिश्यास्सास्तमेति नक्षत्राद्यैर्युक्तासादिक् अस्तंगतास्यादित्यर्थः। विदिक्षुयेस्वराद्यास्तेकथंअस्तवंतो

राशौविघ्नततिर्घ्नपंचसुमृतिर्विध्यन्ज्ञईज्यःसितःप्रज्ञांसर्वसुखंरतिंविदधतेवक्राअनिष्टाइमे॥७२॥ क्रूरावक्रेऽती
वदुष्टारविः स्याद्यद्राशौसादिक्सदिश्यास्तमेति॥ प्राच्याईशाशास्थिताचः क्रमोयंसर्वाशासुज्ञायतांबुद्धिमद्भिः॥७३॥
अस्ताशगस्याजादौक्रूरव्यधवत्फलंवाच्यं॥उदिताशगस्थैः सौम्यव्यधइवफलमादिशेत् श्रेष्ठम्॥ ७४ ॥

ज्ञेयाइत्यपेक्षायांविदिशांदिशांदिक्ष्वेवांतर्भावमाह ॥ प्राच्याइत्यादि प्राच्याः प्राचिदिक्स्थिताअचः ईशाशा। स्थिताईशानस्थिताज्ञेयाः अयं-
क्रमः सर्वाशासुसर्वदिक्षुबुद्धिमद्भिर्ज्ञायतां॥ यथादक्षिणदिक्स्थिताअचः आग्नेय्यांस्थिताज्ञेयाः प्रतीचीगतानैर्ऋतीगताज्ञेयाः उदीचीगताः
। वायव्यस्याज्ञेयाः ॥७३॥ अस्ताशगसूर्याक्रांतादिक्तस्यांस्थितेरजादौः स्वरवर्णर्क्षतिथिवारप्रभृतिभिः क्रूरव्यधवत् दुष्टंफलंवाच्यं उदिता १८
शासूर्याक्रांतादिग्व्यतिरिक्तातस्यांस्थितेरजादौः सौम्यग्रहवेधेयथासमीचीनफलम्॥ तथातत्फलंवाच्यं अस्ताशास्थाः सत्फलाप्यसत्फ
लाः उदिताशास्थास्तुसत्फलाअपिसत्फलाज्ञेयाइत्यर्थः ॥ ७४ ॥ ७४ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

उहसर्वतोभद्रचक्रेजन्मभेजन्मनक्षत्रेपीडितेक्रूरविद्धेसतिहानिर्द्रव्यादिनाशः रुक्रोगः कलहः स्वामिमित्रादौ रेतानिफलानि भवंति अस्मा-
ज्जन्मनक्षत्रात्स्वदशमर्क्षे पीडिते कर्मासिद्धिः कर्मयत्कर्तुमिष्टं तस्यनाशः अथानेतः एवंचशमितेजन्मभात्षोडशसंख्याकमेविद्धेभिदास्से
ष्टवर्गेणसहभेदः परस्परमविश्वासताभवेत्॥ जपे १८ अष्टादशसंख्येविद्धेद्रव्यक्षयः गौरे २३ त्रयोविंशतितमेभे विद्धेदेहरुजः शरीरेरोगोद्भवः शरे
पंचविंशतितमेविद्धेसुखहतिः सुखनाशः अथराज्ञोदेशोडुनिभवकहडचक्रे यद्देशनक्षत्रंतस्मिन्सुण्णेपीडितेतथाजात्यभिषेकयोः जातिःक्षत्रि
यादिः तद्भंअवकहडचक्रजं अवकहडचक्रमेयद्राजाभिषेककालीननक्षत्रंएतदभिषेकभंएतेषुविद्धेषुतत्तत्संबंधिनांदेशजातिराज्यानांभयंनिर्दि-

हानीरुक्कलहोपिपीडितउहस्याज्जन्मभेऽस्मात्त्वपे १० कर्मासिद्धिरथोभिदाद्यपे १६ मितेद्रव्यक्षयः स्या १८ज्जपे॥ गौरे २३ देह
रुजः शरे २५ सुखहतीराज्ञोऽथदेशोडुनिक्षुण्णेजात्यभिषेकयोरपिभयोस्तत्तद्भयंनिर्दिशेत्॥ ७५॥ साध्यांकाअकठवादयस्तत
तुनगभूभानुनिम्नगादाशाः॥ रु २ रु २ म ५ न० न० २ २ य १ न० भ ४ व ४ गाः ३ साधककृणमधिकशेषतोदाशो ॥ ७६ ॥

शेत्॥ ७५॥ इतिश्रीभरतकृतायांसमरसारटीकायांसर्वतोभद्रचक्रम्॥ अथऋणधनशोधनमाह॥ साध्यस्यसंग्राह्यस्यदासदासीशिष्यादेर्ना-
मवर्णसंबंधिनोअंकाः साध्यंतेवैवंअकठवएतेचत्वारोवर्गाएकादशगास्सराएतत्संबंधिनोवर्णास्तिअकठवादयस्तत्संबंधिनश्चांकाः त द न ६ तु ६
न० ग ३ भू ४ भा० ४ नु० नि० न० गां ३ काः साध्यनामाक्षरसंबंधिनः एकीकृताः दाशाअष्टभक्तायदिशेषांकाः साधकनामाक्षरसंज्ञात् अष्टभागावशि
ष्टकाद्रूनस्तदासाध्यस्यसाधकऋणप्रदः साध्यांकेऽधिकेतुगृण्हातिसाध्यएवसाधकादृणमितिभावः साधकांकास्तुवर्गास्तएवतदंकास्तुरु २ रु २ म ५
न० भ ४ र २ य १ न० भ ४ व ४ गा ३ अत्रापिसंख्यैकीकरणमष्टभिर्भागश्चपूर्ववत्॥ उदाहरणं रामनामाक्षरांकाः २० आ २ म ५ आ २ ऐक्यं ९ सीनासाध्यात-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

१९ न्नामाक्षरांकाः सी॰ई॰ ता३ आ६ तदैक्यं ९ उभयोरष्टभागे शेषौ २।१ अत्र सीतारामचंद्रस्य ऋणप्रदा रामस्तु उत्तमर्णः अत एव रामाय सीता नमस्कुर्वं-
एवमन्यत्रापूह्यं ॥७६॥ इति ऋणधनविचारः आतुरः साध्यासाध्यादि प्रश्नेन ज्ञानमाह। कात् ककारात टकारांत एकादशाक्षरो वर्गः ठात् ठकारात् ह्रत् एवं बतो बकारात् एवं त्रयो वर्गाः एकादशाक्षरास्तेषु अ सु मातृका संनिविष्ट स्वरेषु च विसर्गः अः इति नपुंसकाक्षराणि च ऋॠलृॡ इति एत द्व्यतिरिक्तेषु एकादशस्वरेषु चांका भवंति स्वराक्षर संबंधिनः यथा ति६ ला३ रि२ भ४ सि७ ती६ भृ४

काद्या ह्रतो सु च विसर्गनपुंसकोणे ष्वंकास्ति ६ ला३ रि२ भ४ सि७ ती६ भृ४ गु३ का १ २२ काः १ स्युः ॥ दूतातुराह्वपतदैक्य २८ भक्तशेषे जीवेद्दरीशमधिके म्रियते समोने ॥७७॥

गु३ का१ २२ का इति स्युर्भवंति ॥ अथ शाकुनज्ञानमाह। दूतेति दूतः प्रष्टा आतुरो रुग्णः एतयो राज्ञ्यपस्तन्नामनी तयोर्वर्णास्तत्संबंधिन्यो याः संख्यास्तिला रिभसि-तीत्याद्युक्ताः प्रत्येकं तासामैक्यं पृथक्पृथक्दैः ८ अष्टभिर्भक्ते यो शेषौ तयोर्मध्ये आतुरशेष श्चेद्दूतशेषादधिकः तदा गदी रोगी जीवेत् दूतशेषसाम्ये एतदाधिक्ये वा रोगी म्रियते उदाहृति स्तु अत्र देवदत्तो रोगी यज्ञदत्तः तद्रोगोपशमवार्ताप्रष्टुं दूतः तत्रेति विचारः अत्र देवदत्तस्य रु-ग्णस्य नामाक्षरांका अष्टभक्तशेषः शून्यं ० यज्ञदत्त दूतनामाक्षरांकाष्टशेष ३ त्र्यं अतो देवदत्तस्य मरणं निर्दिशेत् ॥ ७७ ॥ १९

ति	ला	रि	भ	सि	ती	भृ	गु	का	२	का
६	३	२	४	७	६	४	३	१	२	१
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं·
क	ख	ग	घ	ङ·	च	छ	ज	झ	ञ	ट
ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ
ब	भ	म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह

साध्यंकाः

६	६	६	०	३	४	४	०	०	२	३
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं·
क·	ख	ग	घ	ङ·	च	छ	ज	झ	ञ	ट
ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ
ब	भ	म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह
२	२	५	०	०	३	१	०	४	४	३

अथ रुग्णप्रश्नस्यैव विशेषमाह॥ प्रश्नस्य प्रश्नवाक्यस्य दूतोक्तस्य ये ऽचो हलश्च तेषां प्रमितिः प्रमाणं केनैकेन १ युक्तं भूयः पुनः रेण २ द्वाभ्यां गुणितं

दे ४।४ प ४।६
व ४।६ ज ३।४।६
द ४।६ द ४।६
लः ७।७।६ लः ७।७।६
एकं ४८ एकं ४९

लेन त्रिभिर्भक्तं तच्छेषं चेदेकं तदा रुग्णस्य जीवितं निर्दिशेत्। द्वयोस्तु शिष्टयोरोगं विनिर्दिशेत्। नेभ्रून्ये तु शेषे तन्मरणं ब्रूयात्। तदपि वर्णस्वरवशात् यामृततिथिस्तस्यामेव वदेत्॥७८॥ अथ भविष्यदर्थसूचकं छायापुरुषदर्शनप्रकारमाह॥ प्रातः काले मेघानाच्छादिते रवौ पृष्ठगते अनावृते स्थले स्थित्वार्कं पृष्ठगतं कृत्वा प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठेत् अनिमिषं निमेषशून्ये चक्षुषी कुर्वन्स्वां स्वकीयां छायां चिरकालं तद्गलस्थले यावद्गलस्थले दृष्टिं वर्तनाद्दृशी अनिमिषे एव नेत्रे ऊर्ध्वप्रदेशं नयन्॥

प्रश्नाज्झलांच प्रमितिः कयुक्ता भूयोर २ निघ्ना ल ३ हृता थ शेषे॥ कैजी वितं खे २ ति रुजो मृतिर्नै ० भ वेच्च तिथ्यां मरणाभिधायां ॥७८॥ प्रातः पृष्ठगते रवावनिमिषं छायां गले स्वां चिरं दृष्ट्वोर्ध्वं नयनेन पश्यन्सिततरं छायानरं पश्यति ॥ तत्कर्णांसकरास्यपार्श्वहृदयाभावे क्षणेर्का १२ श्व ७ दिक् १० भू १ रामा ३ क्षि २ समाः शिरोविगमतो मासांस्तु षड्जीवति ७९

सिततरं अतिशयेन श्वेतं छायानरं छायापुरुषं पश्यति एवंप्रकारेण शरदादिसितविमलरात्रिषु छायापुरुषो दृश्यते॥ एवं दृष्टे पुरुषे फलमाह। तदिति तस्य छायानरस्य कर्णाभावदर्शने ऽर्कसमा द्वादशवर्षाणि जीवति द्रष्टा अंसाभ्यां कराभ्यां आस्येन मुखेन पार्श्वाभ्यां हृदयेन च विना छायापुरुषदर्शने क्रमादायुर्वर्षाणि सप्त ७ दश १० एक १ त्रि ३ द्वि २ संख्यानि जीवतीति संबंधः शिरोविगमतः अशिरस्कछायापुरुषविलोकने षण्मासान् जीवतीति श्लोकार्थः अत्र स्वरसंकेतितवर्णसंख्या परित्यज्य अकारादिसंज्ञाग्रहो लोकप्रसिद्धाश्रिता॥ ७९॥

अत्रैव विशेषमाह ॥ छायापुरुषस्य हृदये चेद्रंध्रं दृश्यते तदा सप्त मासान् जीवति शरीरद्वयं चेच्छायापुंसो दृश्यते तदा तत्क्षणमेव मरणं जानीयात्
संपूर्णे तु छायापुरुषे दृष्टे वर्षमध्ये रोगो मरणं च न भवेदिति सत्यं मिथ्या न ज्ञेयम् ॥ ८० ॥ अथ छायापुरुषप्रसंगेन कुशकुनांतरमाह ॥ स्नातस्य पूर्वं
कृते स्नानमात्रस्य पुंसः कर्णादेः कर्णासिहस्तमुखपार्श्वहृदयादीनां प्रथमतः इतरांगेभ्यः पूर्वं शोषे पूर्वश्लोकोक्तं फलं योज्यं यथा द्वादश सप्त
दश एकत्रि द्वि वर्षाणि जीवनं सर्वांगस्य हृच्छोषे हृदयस्थले प्रथमतः शोषणे षण्मासमध्ये तस्य मरणं विनिर्दिशेत् ॥ ८१ ॥ अथान्यदाह । शि
रसि स्वकीये हस्ते न्यस्ते धृते सति अस्य हस्तस्य मूलदण्डः प्रकोष्ठः छिन्नो न चेद्दृष्टस्तदा षण्मासांत षण्मासमध्ये मरणभयं न भवेदिति ज्ञेयम्

हृद्रंध्रदृष्ट्या मुनिसंख्यमासान् द्विदेहदृष्टौ तु मृतिस्तदैव ॥ संपूर्णदृष्टौ तु न वर्षमध्ये रोगो मृतिर्वै तिवदंति सत्यम् ॥ ८० ॥
स्नातस्य पूर्वं कर्णादेः शोषे प्रागुक्तवत्फलं ॥ सर्वांगस्य हृच्छोषे षण्मासाभ्यंतरे मृतिः ॥ ८१ ॥ हस्ते न्यस्ते शिरसि यदि
न छिन्नदण्डोऽस्य दृष्टः षण्मासांतर्न मरणभयं संपुटे हस्तयोस्तु ॥ न्यस्ते शीर्षे यदि च कदलीकोरकाभं तदंतर्दृष्टं नो भीस्तरति स
लिले चेत्स्वशोफो न मृत्युः ॥ ८२ ॥ इमानि चिन्हानि विचार्य योद्धुं विनिश्चयेत्स्वायुष एव यायात् ॥ आहुर्हि मुख्यं शकुनं स्वदे-
हचिन्हानि बाह्यैः शकुनैः किमन्यैः ॥ ८३ ॥

॥ अत्रैवं प्रकारांतरमाह । संपुट इति संपुटे हस्तयोस्तु शीर्षे मूर्ध्नि न्यस्ते धृते सति तदंतः तयोर्द्व
योः प्रकोष्ठयोरंतरालं यदि कदलीकोरकाभं रंभाकलिकातुल्यं दृष्टं चेत्तदा नो भीः मरणादेरिति शेषः अन्यच्चाह । सलिले जले चेत्स्वशोफः प्रजनं २०
स्वकीयं तरेन्न मज्जेत्तदा मृत्युर्न स्यादिति ज्ञेयम् ॥ ८२ ॥ अथोक्तशकुनानामुपयोगं स्तुतिं चाह ॥ इमानि प्रागुक्तानि चिन्हानि शरीरभवानि विचार्य
स्वायुषः सतापा विनिश्चयेत् एव योद्धुं शत्रुभिर्गच्छेत् नाल्पायुषो ज्ञानेकथमेभिः शकुनमात्रैः स्वायुर्निश्चय इत्याह । आहुरितिहि यतः कारणात्स्व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रेहचिन्हानि मुख्यं शाकुनं आहुः गर्गादिमुनयः अतएभिरायुर्निश्चय इत्यर्थः अन्यैर्वाह्यैः काकशिवादिवासितरूपैः शाकुनैः किंचिद्धि संवादि-
त्वात् किं प्रयोजनमित्यर्थः ८३ इति शाकुनप्रशंसा॥ अथ ग्रंथसमाप्तोप्रचयगमनाय मंगलं प्रयुयुक्षुः प्रशंसापूर्वकं आशिषं प्रयुक्ते॥ सक-
लं समस्तं यत्स्वरशास्त्रं ईशादिप्रणीतं तस्य सारं अव्यभिचारादभ्युपयोगाच्च गुरुत्वात्सारं संक्षिप्य सर्वं मयान्यगादि उक्तं एतद्गुरुभक्ति

सकलं स्वरशास्त्रसारमेतत्परिसंक्षिप्य मयान्यगादि सर्वम्॥ गुरुभक्तिजुषो यथ धर्म्मवृत्तेः स्फुरतादेतदभीप्सि-
तार्थसिद्धौ॥ ८४॥ वंशे वत्समुनीश्वरस्य शिवदासाख्याद्गुरुख्यातिनः सम्राडग्निचिदाप यस्य जनकः श्रीसूर्यदा-
सोजनिं॥ यन्मातुर्यशसा दिशो दश विशालास्याववलक्षा व्यधात्स प्राज्यस्वरशास्त्रसारविचितिं रामो वसन्नैमिषे॥ ८५

जुषः गुरुभक्तस्यार्थधर्मवृत्तेः यथैवर्तनं यस्याभीप्सितार्थसिद्धौ स्फुरतु चमत्कुर्यादित्यर्थः॥ ८४॥ वंशे वत्समुनीश्वरस्य गुरुतरप्रसिद्धेः शिव-
दासाख्यात् यस्य जनकः सम्राड् बृहस्पतिसवगर्भवाजपेयित्वात्। अग्निचित्सुवर्णचितिकारित्वात्। श्रीसूर्यदासनामा जनिं जन्म आपेति संबंधः
यन्मातुर्विशालास्याय शसा पातिव्रत्योद्भूतेन दश दिशः वलक्षाः धवलिताः स रामचन्द्रनामा सोमयाजी कविः नैमिषे अरण्ये वसन् प्राज्यं यत्स्वर-

स.मा

स:स्प्राणस्त्रंतस्यपःसारोऽस्तुपशुक्तोंशस्तस्यविचितिंसंचयंव्याकरोदित्यन्वयः।८५॥ इतिश्रीरामचन्द्रसोमयाजिविरचितसमरसारटीकाभरतकृतासमाप्ता॥

२१

षष्ठश्लोकस्यचक्रं

शा	मे	गं	गा	ग	ति	सो	द	ह	द	य
५	५	३	३	३	६	६	८	८	८	९
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
क	ख	ग	घ	च	छ	ज	झ	ट	ठ	ड
ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	०	०

त	वा	सी	मा	सा	ली	का	री
८	४	६	५	७	३	१	२

सप्तमश्लोकस्य

तु	ली	री	भ	ज	ती	ध	भ	गा	न	का
६	३	२	५	८	६	९	४	३	०	१
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
क	ख	ग	घ	च	छ	ज	झ	ट	ठ	ड
ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	०	०

अष्टमश्लोकस्यचक्रं

द	शा	ति	घा	स	का	ला	रि
८	५	६	४	७	१	३	२
अ	क	च	ट	त	प	य	श
इ	ख	छ	ठ	थ	फ	र	ष
उ	ग	ज	ड	द	ब	ल	स
ए	घ	झ	ढ	ध	भ	व	ह
ओ	ङ	ञ	ण	न	म	०	०

नवमस्य

मूल १ आर्द्रा २ अभिजित् ३ शततारका ४ कुला
कुलगणं संधिकरं १०।६।२।उधः॥

चित्रा १ विशाखा २ पूर्वा ३ श्र० ४ अ० ५ कृ ६ भ ७ मृ ८
पु० ९ पु १ भौ० २ कुलगण स्थायिनोजयकरं १२।८।१४।४

दशमश्लोकस्यद्वेचक्रे॥

१	वा	अ	क	छ	ड	ध	म	व
२	कु	इ	ख	ज	ढ	न	भ	श
३	सु	उ	ग	झ	त	प	य	ष
४	ह	ए	घ	ट	थ	फ	र	स
५	मृ	ओ	च	ठ	द	ब	ल	ह

	[illegible]	स्वरः	तिथि	ति		घटी	पल
१	विष्णु	अ	नंदा	१ ६	११	५	२७
२	रमा	इ	भद्रा	२ ७	१२	५	२७
३	रुद्र	उ	जया	३ ८	१३	५	२७
४	रवि	ए	रिक्ता	४ ९	१४	५	२७
५	चंद्र	ओ	पूर्णा	५ १०	१५	५	२७

अ	इ	उ	ए	ओ
सू॰ भौ॰	चं॰ बु॰	बृ॰	शु	श
१।८	४	९	२	१०
५	६।३	१२	७	११

अ	इ	उ	ए	ओ
रे	पु	उ	अ	श्र
अ	ति	उ	ज्ये	ध
भ	श्ले	ह	मू	श
कृ	म	चि	पू	पू
रो	पू	स्वा	उ	उ
मृ	०	वि	०	०
आ	०	०	०	०
०	०	०	०	०

अ	इ	उ	ए	ओ
मे	मि	क	वृ	मं
९	३	९	६	३
वृ	अंत	तु	अंत	अंत
९	क	९	ध	कुं
मि	९	वृ	९	९
६	सिं	३	म	मी
आ	९	अद्रि	४ आ	९
२४	२१	२४	२४	२१

	अ	इ	उ	ए	ओ
१	प्रभव	प्रमाथी	खर	शोभन	राक्षस
२	विभव	विक्रम	नंदन	क्रोधी	अनल
३	शुक्ल	वृषभ	विजय	विष्वु	पिंगल
४	प्रमोद	चित्रभा॰	जय	वसु	काल
५	प्रजापति	स्वर्भानु	मन्मथ	प्लवंग	सिद्धार्थ
६	अंगिरा	वारण	दुर्मुख	कीलक	रूद्र
७	श्रीमुख	पार्थिव	हेमलंबी	सौम्य	दुर्मतिः
८	भाव	सर्वजित	विलंबी	विरोधक	रुधिरो॰
९	युवः	व्यय	शार्वरी	साधारण	दुंदुभिः
१०	धाता	सर्वधा	प्रबर	परिधावी	रक्तः
११	ईश्वर	विरोधी	शुभ	प्रमाथी	क्रोधन
१२	बहुधा	विकृत	कृत	आनंद	क्षय

एतानि द्वादशश्लोकसूचकाणि॥ कृत

अब्ददशाभुक्तिः वर्षदशाभुक्तिः

	अ	इ	उ	ए	ओ	अ	इ	उ	ए	ओ
	प्र	वि	शु	प्र	प्र	मा	मा	मा	मा	मा
वर्ष	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
मास	१	१	१	१	१					
दिन	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
घटी	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३
पल	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८

ऋत्वंतरदशाभुक्तिः

	अ	इ	उ	ए	ओ
दि॰	६	६	६	६	६
घ॰	३२	३२	३२	३२	३२
प॰	४३	४३	४३	४३	४३

मासांतरदशाभुक्तिः

	अ	इ	उ	ए	ओ
दि॰	२	२	२	२	२
घ॰	४३	४३	४३	४३	४३
प॰	३८	३८	३८	३८	३८

अयनांतरदशाभुक्तिः

	अ	इ	उ	ए	ओ
दिन	१६	१६	१६	१६	१६
घटी	२१	२१	२१	२१	२१
पल	४९	४९	४९	४९	४९

पक्षांतरदशाभुक्तिः

	अ	इ	उ	ए	ओ
दिन	१	१	१	१	१
घटी	२१	२१	२१	२१	२१
पल	४९	४९	४९	४९	४९

तिथ्यंतर दशाभुक्तिः						अ	इ	उ	ए	ओ
	अ	इ	उ	ए	ओ	वैशा. भाद्र मार्ग	आ. आ श्रा	चै. पौ	ज्ये. का.	माघ फा.
घटी	५	५	५	५	५					
पल	२७	२७	२७	२७	२७	वसंत	ग्रीष्म	वर्षा	शरद	हेमंत

	अ	इ	उ	ए	ओ
१	मे ३।२०।२०	७ मे· ३।२०।२९	१ मे·क· ३।२०।४०	४ तु· ३।२०।४०	७ क ३।२०।२९
२	वृ· ३।२०।२०	८ वृ· ३।२०।२९	२ कुं ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।४०	८ मि· ३।२०।२९
३	मि· ३।२०।२०	९ मि ३।२०।२९	३ मी· ३।२०।४०	६ ध ३।२०।४०	९ क ३।२०।२९
४	क· ३।२०।२०	१ क· ३।२०।४०	४ मे· ३।२०।४०	७ म· ३।२०।४०	१ कं·तु· ३।२०।२६
५	सिं·३।२०।२०	२ सिं· ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।४०	८ कुं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।२६
६	कं· ३।२०।२०	३ कं ३।२०।४०	६ मि· ३।२०।४०	९ मी· ३।२०।४०	३ ध· ३।२०।२६
७	तु ३।२०।२०	४ तु· ३।२०।४०	७ कं· ३।२०।४०	१ ध·मे· ३।२०।४०	४ म ३।२०।२६
८	वृ·३।२०।२०	५ वृ· ३।२०।४०	८ मि· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।४०	५ कुं· ३।२०।२६
९	ध·३।२०।२०	६ ध· ३।२०।४०	९ क ३।२०।४०	३ मि· ३।२०।४०	६ मी· ३।२०।२६
१	म·वृ· ३।२०।२०	७ म· ३।२०।४०	१ तु·तु· ३।२०।४०	४ क· ३।२०।४०	७ मे· ३।२०।२६
२	कुं· ३।२०।२६	८ कुं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।४०	५ सिं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।२६
३	मी· ३।२०।२६	९ मी· ३।२०।४०	३ ध· ३।२०।४०	६ कं· ३।२०।४०	९ मि· ३।२०।२६
४	मे· ३।२०।२६	१ सिं·मे· ३।२०।४०	४ म· ३।२०।४०	७ तु· ३।२०।४०	१ मी· ३।२०।२०
५	वृ·३।२०।२६	२ वृ· ३।२०।४०	५ कुं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।४०	२ सिं· ३।२०।२०
६	मि· ३।२०।२६	३ मि· ३।२०।४०	६ मी· ३।२०।४०	९ ध· ३।२०।४०	३ क· ३।२०।२०
७	क· ३।२०।२६	४ क· ३।२०।४०	७ मे ३।२०।४०	१ म·म· ३।२०।२९	४ तु· ३।२०।२०
८	सिं·३।२०।२६	५ सिं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।४०	२ कुं· ३।२०।२९	५ वृ· ३।२०।२०
९	कं· ३।२०।२६	६ क· ३।२०।४०	९ मि· ३।२०।४०	३ मी· ३।२०।२९	६ वृ· ३।२०।२०
१	तु·मि· ३।२०।२९	७ तु· ३।२०।४०	१ वृ·क· ३।२०।४०	४ कुं· ३।२०।२९	७ म· ३।२०।२०
२	वृ·३।२०।२९	८ वृ·३।२० ।४०	२ सिं· ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।२९	८ कुं ३।२०।२०
३	ध·३।२०।२९	९ ध· ३।२०।४०	३ क· ३।२०।४०	६ मि· ३।२०।२९	९ मी· ३।२०।२०
४	म·३।२०। २९	मे·३ घस्रः २०	वृ·४ घस्रः२६	मि·५घ· २९	वृ·६घ· ४०
५	कुं ३।२०। २९	सिं·३ घस्रः४०	क·६ घस्रः४०	तु·६घ· २९	वृ·६ घ·४०
६	मी· ३।२०।२९	ध·६ घ·४०	म·५ घस्रः२९	कुं·४ घ·२६	मी·३ घ·२०
	२४	२१	२१	२१	२१

IGNCA RAR
ACC. No. R-218

अथ सोमवाजिरामचन्द्रकृत समरसारभरतकृतटीकासहितम्प्रा०

यह पुस्तक शहर बनारस कुंजगली के पश्चिम फाटक पर गोवर्द्धनराम रामलाल साहु के दुकान पर मिलेगी ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स·सा·
१

श्रीगणेशाय नमः ॥ अभिवंद्य रामचन्द्रं गुरुं तदुक्तं स्वरग्रंथं ॥ विवृणोमि यथा मज्ज्ञं नरपतिहितार्थानुसारेण ॥ १ ॥ अत्र श्रीरामचन्द्रनामा ग्रंथकृ
द्धारी सितग्रंथपरिसमाप्तिपारिपंथिप्रत्यूहापोहाय शिष्टाचारपरिपालनाय च गुरुं प्रणमन् चिकीर्षितं प्रतिजानीते ॥ भूरिस्वरशास्त्राणि रुद्रयाम
लादीनि । युद्धशब्द उपलक्षणार्थः ॥ येन वादिप्रतिवादिदंपतिसुभटद्यूतकृन्मल्लादीनामपि जयपराजयोपायप्रतिपादकत्वमस्य ग्रंथस्य था-
नत्वा गुरुं समालोच्य स्वरशास्त्राणि भूरिशः ॥ वक्ष्ये युद्धजयोपायं धार्मिकानां महीक्षितां ॥ २ ॥ बहुधा विदधे सद्यः शिवोत्र
स्वरतंत्राणि तदेकवाक्यतां तु ॥ भगवानयमेव वेद सम्यक् गुरुमार्गानुगतोपरस्तु लोकः ॥ ३ ॥ वक्ष्याम्यहं यदिह किंचन सर्व
सारमेतावदेव परिचिंत्य नृपः प्रवृत्तः ॥ एकोपि कोटिभटलोलपतंगदीप्तिः लीलां मुदानुभवतु स्फुटकौतुकेन ॥ ३ ॥ नैतद्देयं
दुर्विनीताय जातु ज्ञानं गुप्तं तद्धि सम्यक् फलाय ॥ अस्थाने हि स्थाप्यमानैव वाचां देवी कोपान्निर्दहेन्नो चिराय ॥ ४ ॥ विनया
वनताय दीयमाना प्रभवेत्कल्पलतेव सत्फलाय ॥ उपकृत्यनुचिंतकानि शास्त्राण्युपकारस्य पदं हि साधुरेव ॥ ५ ॥ शांमे गं-
गागतिस्ते दहदधितरधः सर्गषंढान्विनाचः कायास्त्राली ष्वतेऽजमपि सुभटयोर्नामवर्णोत्थसंख्ये ॥ धार्मिकानामितियं
थाप्रमाणशंका निवारणाय ॥ यतः रूपाय प्रवृत्तोपि सपापनृपतिः परिपंथिभिः पराभूयते रावणदुर्योधनवत् ॥ १ ॥ बहुतरस्वरग्रंथविरो-
धं गुरुमतमनुसरत्परिहरति ॥ २ ॥ ग्रंथस्योपादेयतामाह ॥ ३ ॥ एतत्तु ग्रंथप्रतिपाद्यसर्वस्वरशास्त्रसारस्यातिगोप्यत्वमाह ॥ ४ ॥ प्रत्युपगम-
नाय साधुप्रदेयतामाह ॥ ५ ॥ संप्रति प्रकृतमाह ॥ इहेयं परिभाषा कग्रहणे कटपयवर्गैः पिंडादेरंकाः नञ्स्वमिति स्वकृतकरणचिंताम-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

णिग्रंथा दाहनालायवाय॥ तत्र शंमे गंगेत्यादिवर्णद्योतितान् पंचाशंकानेकाद्दशालीषुऊर्ध्वाधःस्थासु विलिख्यतेषामंकानामधःअ
चःस्वरान् अआइईउऊएऐओऔअंएतान् लिखेत्॥ कथमित्यपेक्षायां सर्गषंढान्विनेति॥ सर्गो विसर्गास्सरं। अ इति तेन ऋॡॢ इति
षंढास्सरैः -- घ्नविनेतिसंबंधः॥ अत्राज् ग्रहणेन यद्यपि अच्प्रत्याहारगता अइउइत्यादिक्रमेण वर्णा लभ्यंते। तथापि सर्वैः षंढान्विने
तिउक्तलिंगाद्वर्णसमाम्नायस्था स्वरा अक्छब्देन विवक्षिता द्रष्टव्याः॥ एषां स्वराणामधःकादीन्वर्णान् ङञकाररहितत्वेनैकत्रिंशत्संख्या
न्स्तिस्रष्वालीषु तद्वल्लिखेत् अकढम। आखणप इत्यादि॥ अंत्योपांत्यकोष्टद्वयं तु लेख्यवर्णाभावाच्छून्यमेवस्यात्॥ एवमिदं जयपराज
यचक्रमुक्तं॥ एतत्प्रयोजनमाह॥ सुभटयोरिति॥ सुभटावन्योन्यप्रहारिणौ वीरौ॥ अत्रापि सुभटग्रहणमुपलक्षणाय यनोजवादिप्रति

खासे शेषेप्य शेषे विजय परिभवौ दाप्तिशेषेन वस्ले मासाली कारिजेता क्रमत इह मनोग्र्यो इत्युक्तमाद्यैः ६

वादिनामपि जयपराजयज्ञानमितः अनोययोर्द्वयोर्जयपराजयौ जिज्ञासितौ तयोर्नामस्वरव्यंजनानां ये। शंमे गगेत्यादि उपरिस्था अंका-
तान्स्वरोव्यंजनं चास्ति पतिपथा रामरावणयोर्जयपराजयवीक्षायां राम इति नाम्नो रकाराकारमकाराकाररूपत्वेन चतुरस्रस्य शकाराद्यु
परिस्था घ्नत्वा रोंकाः गं३ मे ५ श ५ श ५ एवं सर्वांक मेलने संख्या १८ रावणनाम्नि तु गं ३ मे ५ ग ३ श ५ मं ५ श ५ एतदंकमेलन संख्या २६ ए
तेसंख्ये ट पक ट पक खकारद्योतित द्व्यंकेनाप्ते भक्ते यन्नामवर्णसंख्या सशेषा तस्य जयः यस्य तु निःशेषा तस्य पराजयः॥ अत्र यद्यपि द्वे सं
ख्ये निःशेषे तेन रामरावणयोः साम्यमापादि तथापि वक्ष्यमाणचक्रांतरे रामस्यैव जयः प्रागुक्तसंख्ययोरेव प्रकारांतरेण जयपराजयज्ञा

स॰ सा॰
२

नमाह। दासीति॥ प्राग्वत् द्वयोर्जयपराजयज्ञानमिश्चं तत्र मः स्वरसंख्ये प्राग्वदानीयाष्ट८भिर्भक्ते। जेष्ठे बौद्धे न्नवस्त इत्यादंकक्रमेण संभव-
स्तदाग्रिमाग्रिमांकतुल्यशिष्टानामसंख्याजेतेतिज्ञेयमंकास्कनाद्योदिताः॥ ०।४।६।५।७।३।१॥ २॥ एष्वंकेषु क्रमस्येषु यन्नामवर्णसंख्या
ष्टभागशेषो ग्रिमस्तस्य जयः अस्यतु पूर्वस्तस्य पराजयः यथा रामरावणसंख्ये १८।२६। अष्टभक्ते शेषौ २।२ अत्रापि साम्यमेव॥ ६॥ अपरं जय
पराजयचक्रमिदं॥ तुलारीत्यादौ कादशांकास्तिर्यक्कोष्ठेष्वेकादशसु विलिख्य तदधः अकठम आखणय इत्यादिक्रमेण वर्णा लेख्याः तदनु
मानद्वयास्वरसंख्येतुलारीत्यादौ कानुसारादानेये ते द्वादशसंख्या वियुक्ते कार्ये तेषु नः अष्टभिर्विभज्यं यत्संख्या शेषो धिकः स एव जेता सु-

अंकास्तुलारिभजतांधसुगानकाः स्युरो१२यैरितोस्वरमितीरहितेविधाय॥ तस्मात्सुनर्दहतिशेषबहुत्वतः स्यात् जेता ८
स एव बलपः सुधियाविधेयः॥७॥ वर्गाष्टकांकादशतिद्यासंकाक्षारितद्युतौ॥ नाम्नोः सभाजितायांस्याद्विजयोधिकशेषके

धियाराज्ञा स एव जेता बलपः सेनापतिः कर्त्तव्यः उदाहृतिस्तु अत्र रामरावणनाम्नास्वरसंख्ये प्राग्वत्साधिते यथा राम १७ रावण २८ एते सं-
ख्ये द्वादशोने ५।१६। एते ष्ट८ हृते शेषौ ५।० अत्र श्रीरामचंद्रोजेता॥७॥ अथापरं जयपराजयचक्रमाह अकचटतपयशाः कला१६ भूते ५ षु २
५ बाणा ५ स्त्र ५ शर ५ वेदा ४ ब्धि ४ संख्यास्वराः अष्टौ वर्गाः तेषां संबंधिनोंकाः दशसाद्याः अष्टौ विवादास्पदीभूतजयप्रतिद्वंद्विद्वयनाम्नोः सं
बंधिवर्णवर्गांकौ नीयुतौ सप्तभिर्भाजिता यांयन्नामवर्णांकशेषोधिकः स विजयते अल्पशेषस्तु पराभूयते उदाहृतिर्यथा अस्मिन्तृतीयजय
पराजयचक्रे राम रावण नाम्नास्वरसंख्या जीयते रेफः सप्तवर्गीयस्तस्यांको लकारद्योतितः ३ अकारः प्रथमवर्गीयस्तस्याष्टांको दकारद्यो-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तितः ८ मकारः षष्ठः वर्गीयत्वात्ककार यो तिनैकांकः १ अकारः प्राग्वदष्टांकः ८ एवं राम नाम वर्णसंख्या २९ रावणस्य तु ३४ द्वयोः सप्तम-
भागे शेषे ६।६ अत्र समशेषत्वादुभयोः साम्यं ॥ ८ ॥ इति श्रीरामचन्द्रविरचितसमरसारसंग्रहटीकायां भरतविरचिता यां जयपराजयचिंता
समाप्ता ॥ अथ नक्षत्रतिथिवारैः कुलाकुलगणां संधिजयपराजयनिमित्तमाह ॥ मूलं १ आर्द्रा २ अभिजित् ३ अंबुपो वरुणस्तद्दैवत्यं भं शतभि
षक् ४ एतानि चत्वारि भानि दशमीषष्ठीद्वितीयाति स्रस्तिथयः ॥ बुधवासरश्च अयं कुलाकुलगणः राज्ञोर्युयुत्सोः संधिकरः द्वयोर्युद्धनिवृ-
त्याप्रीतिं करोति अस्मिन्गणे युद्धाद्यारंभे संधिर्भवतीत्यर्थः । कुलगणस्तु वक्ष्यमाणः स्थाय्योः स्थायिनो दुर्गाधीशस्य जयार्थं जयकारी स्यादि-

मूलार्द्राभिजिदंबुपो दशमीषष्ठीद्वितीया बुधो राज्ञोः संधिकरः कुलाकुलगुणः स्थाय्योर्जयार्थं कुलः ॥ मासाख्या स्थित

भानि शेषतिथयो युग्माः कुजो भार्गवः संयोन्यो कुलसंज्ञको विजयते यस्मिन्प्रयातो ध्रुवं ॥ ९ ॥

त्यर्थः सच कुलः मासाख्या स्थि
तभानि चित्राविशाखाज्येष्ठापूर्वाषाढाश्रवणपूर्वाभाद्रपदाऽश्विनीकृत्तिकामृगशिरःपुष्यमघोत्तराफाल्गुनीसंज्ञानि द्वादश भानि । चतुर्थी
अष्टमी द्वादशी चतुर्दशीतिच नस्रस्तिथयो दशम्याद्यपेक्षया शेषमूलायुग्माश्च भौमशुक्रवासरौ च अयं सर्वः कुलगणः स्यायिजयकृत् अ
न्यः एतस्मात्युक्तभतिथिवारव्यतिरिक्तो गणः अकुलसंज्ञः सच भरणी रोहिणी २ पुनर्वसु ३ आश्लेषा ४ पूर्वाफाल्गुनी ५ हस्त ६ स्वाती ७ अनु-
राधा ८ उत्तराषाढा ९ धनिष्ठा १० उत्तराभाद्रपदा ११ रेवती १२ एतानि द्वादश भानि प्रतिपत्तृतीयापंचमीसप्तमीनवमीएकादशीत्रयोदशीपंच
दशीतिथयः रविसोमगुरुशनिवाराश्चायमकुलगणः अस्मिन्गणे प्रारब्धयुद्धादिः प्रयातो पायी ध्रुवं निश्चयेन विजयते इति फलं ॥ ९ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

सा. इतिसमरसारेसंग्रहटीकायांकुलाकुलाकुलगणः समाप्तः॥ अथसकलस्वरशिरोमणिंवर्णस्वरमाह॥ अणएङ्एतीप्रत्याहारैनत्संगृहीताः
अइउएओएतेपंचस्वराः कछडधभवएतन्मुखेष्वेतदादिषुवर्णेषुङकारणकारञकारवर्जितेषुस्वामिनः क्रमेणास्युर्यथाकछडधभवानांअ-
३ कारःखजढनमशानामिकारः गझतपयषाणामुकारःघटथफरसानामेकारःचठदबलहानामोकारः तेचअइउएओएतेपंचस्वराःपक्षद्वय
संबंधिनंदाभद्राजयारिक्तापूर्णानांतिथीनांक्रमात्स्वामिनः तत्रापिप्रतितिथिकपि ११लवतः एकादशांशप्रमाणेनैकैकस्वरभोगः तत
श्चैकस्यांतिथावेकैकस्यस्वरस्यभोगघटी ५पल २७ प्राण१गुर्वक्षरोच्चार ७ एवमहोरात्रव्यापिन्यांषष्टिघट्यात्मिकायांनंदायांप्रातरारभ्यपं-

पंचाणोऽस्वराःकछडधभवमुखेष्वङ्ण ञम्वंजनेषुस्युर्नंदादेस्तिथेस्तेतिथिकपि११ लवतोप्यंतराभोगभाजः॥ नाम्नोबालः
कुमारोयुवसजरमृतास्त्वादिवर्णस्वरात्तेसिद्ध्युत्कर्षोयुवांतोपचयइतरयोर्युध्यतांह्रिष्मृताचि॥ १० ॥ चादिघट्यादिका

लेअकारस्वरभोगः तदनुतावत्येवकालेइकारस्यतथैवउए ओएतेषांतावतितावतिकालेभोगः एवंपंचस्वरभोगकालःघटी२७पले७६प्राण२
गुर्वक्षरोच्चार ७ ११पुनरकारादिपंचस्वराणांएतावत्येवकालेभोगः तेनभुक्तघट्यः ५४ पलानि २२ प्राणं ४ गुर्वक्षरोच्चार ४४ ११ पुनरकारभोगः
यावदेवपंचघट्यादिकालेतेनषष्टिघटिकाअहोरात्रजाः पूर्यंतेपुनर्भद्रायांतिथौप्रातरारभ्यइकारस्यभोगः ततःउकारादीनामेवंजयायामुका ३२
रादीनांरिक्तायामेकारादीनांपूर्णायामोकारादीनांयस्यस्वरस्ययातिथिस्तस्यतस्यत्रिर्भोगोअन्येषांद्विर्द्विरितिभावः॥संप्रतिस्वरावस्थामाह
नाम्नइति॥स्थापिययाप्यादिनाम्नोःपंचआद्योवर्णस्तत्स्वामीयअकारादिपंचमध्येयःस्वरःसबालःतदग्रिमःकुमारस्तदग्रिमोयुवाअग्रिमोवृद्धःअ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भुः उः उकारः मघौचैत्रेपौषेचेशाएः एकारः शुक्रेज्येष्टेऊर्जेकार्त्तिकेचेशः माघांत्ययोः माघः प्रसिद्धः अंत्यः फाल्गुनः तयोः ओकारः स्वामीअ-
वांतरभोगरहापिभाग्वत्ज्ञेयः॥ एतावतावर्णस्वरः प्रपंचितः॥ इतिवर्णस्वरचक्रं॥ अथमात्रास्वराद्याह॥ नामसुखंनाम्नआरंभः नत्रयो-
र्णोविवर्णः तद्गतायास्वरमात्रासमात्रा स्वरःसचासावच्चुतरच्च मात्राजित्सर्थः।सचमंत्रादिसाधनकर्मस्वनूकूलोग्राह्यः॥जीवस्वरमाह॥ह
लजितिनाम्नोयेहल्वाः अचश्चतेषांयेवक्ष्यमाणावर्गायेस्तयासंख्येतयोरैक्यजीवस्वरोभवतिसचशुभेमंगल
कृतेग्राह्यः पंचाधिकाचेत्संख्यातदापंच५भिर्भागोऽनुपदिष्टोपिकार्यः भागेयः शिष्टांकस्तत्संख्याएवाकारादि

मात्रानामसुखार्णजैवतु तदज्मंत्रादिसिद्धोहलच्च संख्येक्यंतप१६संख्ययासुभि४यशोःकाद्योभि५
जीवाच्छुभे॥ पिंडाज्मात्रिकवार्णिकैक्यम५हृते शेषश्च मूसत्कृतौ॥ पंचसुस्वरोग्राह्यः शून्यशेषेतुपं
चमः ओकारएवग्राह्यः अस्यचजीवस्वरसंख्याकिंस्थानस्येषुवर्गेषुस्यादित्यपेक्षायामाह तपइति असुस्वरेषुत
पसंख्ययाषोडशसंख्ययाव्यवच्छिन्नेषु अआइईउऊऋॠऌॡएऐओऔअंअः।इतियशोः यवर्गशवर्गयोर्भिः
चतुःसंख्ययोः सतोरित्यर्थः।कादोकवर्गादोवर्गजालेकचटतपरूपेभि५मितिः प्रत्येकंपंचाक्षरमितिरित्यर्थः।वि
शेषायजीवस्वरचक्रमेवलिख्यते यथाअत्रोदाहरणं॥रामनाम्नः रेफाकारमकाराकाररूपत्वात् द्विद्विपंचैकसंख्ये
क्यं१०पंचभागेशिष्टंशून्यंतेनरामचन्द्रस्योकारएवजीवस्वरः पिंडस्वरमाह। पिंडेतिमात्रिकोमात्रास्वरः वार्णिको

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ
१	२	३	४	५	६	७	८
ऌ	ॡ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज
१	२	३	४	५	१	२	३
४	५	१	२	३	४	५	१
झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त
२	३	४	५	१	२	३	४
थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	सह
५	१	२	३	४	१	२	३४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वर्णस्वरः तत्संख्ययोरैक्यं महते पंचहृते यः शेषः स पिंडाख्यपिंडस्वरो भवतीति संबधः। सचम्वाः सेनायाः सत्कनौ सत्कारे सज्जीकरणे ग्राह्यः उ-
दाहरणं यथा रामस्य वर्णस्वर एकारश्चतुर्थत्वात् चतुःसंख्या मात्रास्वरस्त्वकारः प्राथम्यादेकसंख्यः तयोरैक्यं ५ म पंचभागशेषे शून्यं तत ओ
कारस्वर एव श्रीरामस्य पिंडस्वरः। अथ यौगिकस्वरमाह। मात्रेति। मात्रास्वरः वर्णस्वरश्च प्रागुक्त ग्रहस्वरस्तु तन्नामराशीशग्रहसंबंधात्।३।
पिंडस्वरः प्रागुक्तः ४ जीवस्वरश्च ५ भं जन्मनक्षत्रं तदधिपस्वरः ६ गृहं राशिस्तस्य योऽच् ७ एषां मात्रादिस्वराणां याः संख्याः तासामैक्यं महृतं पं
चभिर्भक्तं शिष्टो यौगिकस्वरः यथा रामचन्द्रस्य यौगिकस्वरः साध्यते मात्रास्वरः अकारः प्राथम्यादेकसंख्यः १ वर्णस्वर एकारः चतुःसंख्यः ४ ग्र

मात्रार्णग्रहपिंडजीवभग्रहाजैक्यान्मतद्यौगिकः ॥१३॥ योगाचायोगभजनं वर्णाचा सर्वमावहेत्॥ विशेषतश्च संग्रा
मं सहि सर्वस्वराग्रणीः ॥१४॥ तेषामचां लयभरायमितिर्हलां च नाम्नोरलां तु मिलितामहृता दृथक् सा ॥ ७ ॥

हस्वरस्तु रामनाम्नस्तुलाराशित्वात्तस्येशः शुक्रः तस्य स्वर एकारः ४ पिंडस्वरस्तु प्राग्रीत्या ओकारः ५ जीवस्वर ओकार एव ५ नक्षत्रस्वरोपि अ
वकहडचक्रानुसारात् रामचन्द्रस्य चित्रानक्षत्रत्वात् स्वर उकारः ३ राशिस्तु रामस्य तुला तत्स्वर एकारः ४ एतत्संख्यैक्यं २६ पंचभागे शिष्टं १
अत्र अकारो रामचन्द्रस्य यौगिकस्वरः ॥१३॥ योगवर्णस्वरयोर्विनियोगादिदानीं तयोः कार्यमाह ॥ योगाचा यौगिकस्वरेण योगभजनं योग-
मार्गसेवनं तदुदये तत्काले तद्बलत्वे कुर्वीतेति भावः वर्णाचा वर्णस्वरेण सर्वं कर्म आवहेत् कुर्यात् विशेषतस्तु वर्णस्वरानुकूल्ये संग्रा-
मं कुर्यात् हि यस्मात्सर्वस्वराणामग्रणीः मुख्यः ॥ १४ ॥ अथ भद्रादीनां शुद्धादौ जयपराजयसाम्यज्ञानमाह ॥ तेषां अइउएओ इति प्रा ५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शुक्तानांपंचानांस्वराणांतत्संबंधिनांहलांचसंबंधिनीमितिः संख्याल३प१भ४रा२य१एवंरूपास्यात् तेनअकछ्उथभवानांल३इतित्रिसं
ख्या३ इखजठनमशानांय इतिएकं १संख्याउगझतपयषाणांभ इतिः चतुःसंख्या४एघटथफरसानां रा इतिद्विसंख्याओचठदवलहानांय
एकसंख्या१भवतिनाम्नोर्ययोर्जयपराजयत्तानमिष्टं तन्नाम्नोर्येअलइतिप्रत्याहारग्रहणात् स्वरावर्णाश्चतेषांसंबंधिनीयासंख्यालयभ-
रायेतुकाश्चतिस्त्वंमिलितासतीपृथक्कमैः पंचभिर्हृताचयास्यात्॥सदाविजयमाह।अधिकनामसंख्यस्यसासंख्येत

हीनामृतिविजयमाहतथाधिकासातुल्यासमंचसमरंयदिवापिसंधिम् ॥ १५ ॥ सूरी-
दिदिस्वंतरगास्तुनेचः सुखंजयेद्यूनिजयस्तुघातात् ॥

ल	पं	भं	रां	यं
३	१	४	२	१
अ	इ	उ	ए	ओ
क	ख	ग	घ	च
छ	ज	झ	ट	ठ
ड	ढ	त	थ	द
ध	न	प	फ	ब
भ	म	य	र	ल
व	श	ष	स	ह
०	०	०	०	०

रेतरंतुल्यासमाचेत्तदातुल्यंसमंसंग्राममाह।यदिवापस्त्रांतरेसंबंधिद्वयोः राज्ञोः संधिमाह अत्रवर्णसंख्याग्रह-
णेननिषिद्धवर्णानांङकारणकारादीनांनाम्निसंभवेसंबंधेवाशून्यमेवग्राह्यं नकदाचित्संख्याउद्दिष्टवर्णाभावात्
॥उदाहरणं॥यथारामसंख्या९रा५व६णकारस्याभावाच्छून्यंतरकारस्य३एवंरावणनामसंख्या१४यासाउभय
त्रपंचभागेशेषौ४।४अत्रयुद्धेसंधिर्वाच्या॥१५॥इतिश्रीभरतकृतसमरसारटीकायांस्वरभेदोयुद्धकालेजयपराजयौच॥अथबालकुमारादि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्वरवशाद्बलमाह॥ नेअकारादयोऽच: स्वरा: पूर्वादिदिक्षुमध्येच भागेसमायायुद्धस्थानादेश्चसन्निविष्टाज्ञा
तव्या: तत्रयोनिजयुवस्वरविषयेजयेत निजयुवस्वरदिशमाश्रितोभट:सुखंजयेत इतितात्पर्यार्थ: आद्ययोस्तु
बालकुमारयोर्यातादनंतरंयातेयुद्धेलग्नेसतिजय: पर्यंतत:स्यादित्यर्थ: अंतिमयोर्वृद्धमृतयोर्नस्यात् स्वश-
त्रुबलाबलाभ्यांस्वंयुवस्वरदिशंशत्रुंमृतस्वरदिशंप्रापय्यकृत्वा इत्यस्यस्वरबलेशत्रोस्तु बलाभावेयुद्धंवादाद्य
र्यंतांदिशमाददीत तत्रस्थित्वायुद्धादिकुर्यात् उदाहरणं अत्ररामरावणयोरेकारस्वरोबालस्तद्दिक्चउत्त-

शुक्रगृहं ईशान तुलावृषौ	भौमगृहं पूर्व मेषवृश्चिके	शनिगृहं अग्नि मकरकुंभौ
जीवगृहं उत्तर मीन:	गृहराशि चक्रम्	रविगृहं दक्षिण सिंह:
बुधगृहं वायव्य कन्यामिथुने	चन्द्रगृहं पश्चिमे कर्क	जीवगृहं नैर्ऋति: धनु:

ई·शु वृ·तु·	पू· भौ· मे·वृ·	अ·श· म·कुं·
उ·गु· मी·		द·सू· सिं·
वा·बु· मि·कं	प·चं कर्क	गु·नै ध·

स्यादाद्ययोर्नांतिमयो:स्वशत्रुबलाबलाभ्यांबलमाददीत॥ १६॥ऐशानीत:
सितकुजशनिरविगृहराशय: प्रतीचीन्दो:॥गुरुगृहयोरस्तउदग्दिशोज्ञगृहयोस्तु
वायव्यां॥१७॥ राअतस्तयो: प्राच्यांयुवस्वरस्तद्दिशिरामरावणयोर्बलं।इतिभूबलज्ञानं
॥१८॥अथरविचन्द्रहर्निविनक्षुस्तत्तद्गृहराशीनांदिग्विशेषेनिवेशमाह॥ऐशानीं दिश
मारभ्यप्राच्यादिदिक्क्रमेण अग्निमानिवसिता: तासुशुक्रादिगृहभूताराशयोनिविष्टा
ज्ञेया: यथाशुक्रराशीवृषतुलेतौईशान्याम्॥मंगलस्यराशीमेषवृश्चिकौतौप्राच्यांशने
र्मकरकुंभौआग्नेय्यांरविगृहंसिंह:सदक्षिणस्यां इंदोर्गृहंकर्क: प्रतीच्यांगुरुगृहेधनुर्मी

	पू अ	
उए	मध्ये ओ	द·इ
	प· उ	

नोतयोरस्तो दिक्नैर्ऋतीउदीचीचदिक्क्रमेणज्ञेयाज्ञोबुधस्तस्यगृहेकन्यामिथुनेतयोवायव्यां ॥२७॥ अथैतादिशस्तेराशयष्व्रथमादिप्रहरेषु
त्याज्याः यथा इतिचक्रम् ॥ अथरविहतांदिशमाह ॥ अर्कः सूर्योदिनेद्वितीययामार्द्धतः द्वितीयश्चासोयामार्द्धश्चेतिद्वियामार्द्धतः प्रथमाति-

	सू·पु·३ ४अआ ४ ४	
उ·सू·२ २अंआ ४ ४	रविच-क्रम्	द·सू·३ १ १ ४ आ अं ४ ४
	प·सू·१ २अंआ ४ ४	

क्रमेकारणाभावात प्रथमयामस्यार्द्धतदारभ्यप्रथमयामस्यद्वितीययामार्द्धमारभ्यतेत्यर्थः॥ यामेयामेप्रहरेप्रहरेतृ
तीयांतृतीयांदिशंहंतिकांदिशमारभ्येत्यपेक्षायांचाह प्रतीचीप्रभृतीतिसर्वदिगपेक्षयाबहुलंते
नप्रथमद्वितीययामयोरंत्साद्याभ्यांप्रतीचींद्वितीयतृतीयांत्साद्याभ्यांउदीचींतृतीयचतुर्थांत्सा-
द्वितीययामार्द्धतपेवयामेयामेतृतीयांचततस्तृतीयां ॥ अर्कः प्रतीचीप्रभृतिंनिहंति
प्रागंत्ययामार्द्धयुगेनयाम्यां ॥ २८ ॥ ईशाद्विदिशगंचंद्रोयामेयामेनिहंतिवृषकुंभौ ॥
द्याभ्यांयाम्यांहंतीतिभावः एवंरविदग्धादिशस्तात्कालेषुभकर्मसुत्याज्याः ॥ २८ ॥ अथचन्द्र
हताविदिग्दिशस्तद्राशींश्चाह ॥ चंद्रईशाद्विदिशांईशानादिविदिशगंसंबंधिनौराशीदिनेया
मेयामेप्रहरमात्रेकालेनिहंतिकौतावित्याह वृषकुंभौईशानाग्नीस्थौप्रथमप्रहरेहंतिमृगोमकरस्तंचाग्नेयीस्थं ॥

ईशानी वृ·चं·कुं १ यामे		चं·ऽग्नि·म सिं २ यामे
	चन्द्रहत राशिज्ञाना र्थं चक्रं	
वा· चं· मि· कुं ४ यामे		नै·चं· धनु· ३ यामे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

सिंहंचदक्षिणदिक्स्थं द्वितीययामेनिहंतिधन्विधनुः नैर्ऋतिदिक्स्थं तृतीययामेनिहंतिकन्यामिथुनेवायव्यदिक्स्थेतुर्ययामेहंति एवंऐशा
नीतः क्रमेणविदिशोदक्षिणात्दिक्तत्रस्थितराशयोचंद्रमसाप्रथमप्रहरमारभ्ययामचतुष्टयेहताःस्युः अतएतादिशस्तेराशायश्चप्रथमा
दिप्रहरेषुत्याज्याः ॥ १९ ॥ इतिचंद्राहतराशयोविदिशश्चेति ॥ अथगूढापराख्यकेतुहतदिग्विदिशआह ॥ गूढानामाग्रहभेदो ऽर्द्धप्रहरैःषोड
शसंख्यैर्दिनरात्रिसंबंधिभिराग्नेयींदिशमारभ्यषष्ठींषष्ठींदिशंप्रहरार्द्धक्रमेणदिनेरात्रौचहन्यात् । ततश्चद्युनिशोर्वारि
द्वयेनैकैकादिक्हताभवति अतोगूढहतदिक्संमुखेनतद्दिक्स्थरिपूपरि
मृगसिंहौधन्वितथाकन्यामिथुनेक्रमेणैव ॥ १९ ॥ गूढाख्यो ऽर्द्धप्रह
रैराग्नेयीतस्तथादिवानिशिच ॥ षष्ठींषष्ठींहन्यात्संमुखयात्राशुभान
रणे ॥ २० ॥ पृष्ठेर्कोयदिदक्षिणेपिपुरतःछायाथवामेजयः किन्त्वर्केवह
तीहयायिनिविधौवाहस्थितेस्थायिनि ॥ यात्रैवशुभानतुतस्यांदिशिस्थित्वारणःकार्यःअहि
तत्वात् दिक्क्रमसंकेतस्तुआउनैपूवादईपइतिदर्शनं एतादिशोविदिशश्चदिवानिशंवर्ज्याः ॥ २० ॥ इतिगूढं ॥ अथरविचन्द्रयोःपृष्ठदक्षिणादि
शिस्थितौसत्यांयायिस्थायिनोर्जयपराजयावाह ॥ यायिनःस्थायिनोपि अर्कोयदिदिनेपृष्ठप्रदेशेदक्षिणप्रदेशेवास्यात्तदाछायापुरतःस्वाग्र
प्रदेशेवामप्रदेशेवाचेत्तदाचयायिस्थायिनोर्जयः किंत्वयंविशेषः अर्केवहतिदक्षिणभागस्थपिंगलाख्यरविन्यांप्राणवायौवहत्यर्केचपृष्ठदक्ष

	स्था॰ सू॰ सू॰ ष्ट र	
उ॰ सू॰ ३ ह॰ स्थो॰		सू॰ द॰ दृपि या
	या पु सू॰ ह पि॰	

	सू॰ चं॰ अ॰ स्था॰ ३	
उ॰ वा स्था॰ पि चं॰		द॰ चं॰ वा ३ या
	प॰ अ॰ ३ चं॰ या	

ई॰ ७ राहुः ४	पू॰ ४ राहुः ४	अ॰ १ राहुः ४
उ॰ २ राहुः ४	राहुचक्रमः	द॰ ६ राहुः ४
वा॰ ५ राहुः ४	प॰ ८ राहुः ४	नै॰ ३ राहुः ४

स्थेयायिनिजयोनस्यायिनिदृष्टदक्षस्थे अर्केविथौचन्द्रमसिवाहस्थेवहतिवामभागस्थेडाख्यचन्द्रनाड्यां प्राणवायौवहतिस्थायिनिजयः नि-
शिरात्रौतु शशीचन्द्रोनिजवामेग्रतोवाचेत्तदाछायास्वदृष्टप्रवेशेस्वदक्षप्रवेशेचगच्छतितदायायिस्थायिनोर्जयोयंतुविशेषः वामाग्रतेचन्द्रेचं
द्रनाडीवहेचयायिनोजयः नस्थायिनः परस्यस्थायिनस्तुवामाग्रगेचन्द्रमसिसूर्यनाडीवहेचजयः नयायिनः स्वयीक्षयपक्षेकृष्णपक्षेगतः शशी
चंद्रोवामएवेष्टः ॥ २१ ॥ अथप्रागुदीच्यादिदिगवस्थितार्कचंद्रवशात्स्थायियायिनोर्जयपराजयावाह स्पष्टार्थः उदागमनंतूत्तरायणग

	प्राची· चन्द्र	
उदीची चं· स्थायी	प्राच्यादि गतचन्द्र चक्रमि ति·	दक्षि णा चंद्रः
	प्रतीची चंद्रः	

	पू· वायुः	
उ· वायुः	वायुचक्र मिति	द· वायुः
	प· वायुः	

छायादृष्टगदक्षिणानिशिशशीवामेग्रतोवाजयो यातश्चंद्रवहेपरस्यतुरवेर्वामः
शशीष्टः स्वयी ॥ २१ ॥ प्राचीमुदीचींवाचंद्रेगतेस्थायीजयीभवेत् ॥ प्रतीचींदक्षिणां
प्राप्तेयायीविजयमाप्नुयात् ॥ २२ ॥ वायुः पृष्ठेदक्षिणेचवहन्सूचयतेबलं ॥ सम्मुखी
नश्चवामश्चभटानांभंगसूचकः ॥ २३ ॥

तस्यचंद्रमसः स्वमध्यान्हेस्वाद्दक्षिण
र्तोगतिः संभवतीति इतिरवीन्दुगूढछायाबलानि ॥ अथवायुबलमाह पृष्ठेदक्षेचवहन्वायुः बलंसूचयति यथाप्राङ्मुखस्यपाश्चा
त्योदाक्षिणात्योवायुर्बलसूचकः सम्मुखीनः सम्मुखेवहन् वामश्चभटानांभंगंपराजयंसूचयति ॥ इतिवायुबलम् ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अथराहुबलमाह॥अग्ः राहुः यामार्द्धैः प्राग्वातांतकशिवप्रत्यक् वन्हिउत्तरनैर्ऋतिदिशाः एतिकथमित्यपेक्षतेषष्ठींषष्ठीमितिप्राच्यादि दिशोगच्छन्षष्ठींषष्ठींदिशंयाति नवुक्रमेणसचराहुः अर्कवत्पृष्ठेदक्षेचहितःवलदःअयंभावः राहुःप्रातरारभ्ययामार्द्धंप्राच्यांतिष्ठतितदनुषष्ठीदिशावायव्यातस्यांयामार्द्धंतिष्ठतिततःषष्ठीदिग्दक्षिणातस्यांयामार्द्धंततईशदिशिएवंक्रमेणषष्ठींषष्ठींदिशंयामार्द्धयामार्द्धंयातिसचसकलकार्येषुपृष्ठस्थोदक्षिणभागस्थः शुभः अन्यत्राशुभः एवंदिवाराहुश्चारउक्तःनिशितुपाशिककुभः पश्चिमदिशआरभ्य

राहोर्दिनवारचक्रम्		
ई॰ रा॰४ ४	पू॰ रा॰१ ४	अ॰ रा॰६ ४
उ॰७ रा॰४	राहुचक्रं	द॰रा॰३ ४
वा॰रा॰२ ६	प॰रा॰४ ५	नै॰रा॰८ ४ २

राहोःरात्रिवारचक्रं		
ई॰रा॰४ ८	पू॰ रा॰४ ५	अ॰ रा॰२ ४
उ॰रा॰४ ४	राहुचक्रं	द॰ रा॰७ ४
वा॰रा॰ ६ ४	प॰रा॰ १ ४	नै॰रा॰ ५ ४

ई॰ रा॰१	पू॰ रा॰४	अ॰ रा॰७
उ॰ रा॰६	मुहूर्त राहुः	द॰ रा॰२
वा॰ रा॰३	प॰ रा॰८	नै॰ रा॰५

ई॰ महालक्ष्मी ८।३०	पू॰ ब्राह्मी १।९	अ॰ कौमारी ३।११
उ॰ माहेश्वरी २।१०	योगिनी चक्रम्	द॰ वाराही ५।१३
वा॰ चण्डिका ७।१५	प॰ ऐन्द्री ६।१४	नै॰ वैष्णवी ४।१२

प्राग्वातांतकशंभुपाशिहुतभुक्पौलस्त्यरक्षोदिशो यामार्द्धैरगुरन्हिपाशिककुभोसौषष्ठिषष्ठींनिशि॥पृष्ठेदक्षिणतःशुभोद्विघटिकोसौतुर्यतुर्यांव्रजन्नीशावारुणवनेंद्ररासससहिमग्वग्निप्रतीचीर्दिशः॥२४॥प्राक्सोमानलरक्षोवारुणपाशीवायवेशादिसुदर्शान्तेः॥ ७ ॥

षष्ठींषष्ठींप्रहरार्द्धेरतितेनैवपूर्वोदयः पश्चिमाग्नेयोत्तरनैर्ऋत्यपूर्ववायव्यदक्षिणेशादिशिउत्सर्पः॥ अथद्विघटिकोमुहूर्तिकोराहुःप्रातरारभ्येशानीतुर्यतुर्यचतुर्थदिशंमुहूर्तेमुहूर्तेयातिदिनरात्रौद्वात्रिंशन्मुहूर्ताअष्टदिशांचत्वारोभ्रमास्तत्रक्रमःऐशानदक्षिणवायव्यपूर्वनैर्ऋतोत्तराग्नेयपश्चिमासुक्रमेणन्यासत्रयं॥२५॥ इतिराहुबलकथनं॥अथयोगिनीबलमाह॥योगिनीप्रागुदग्वन्हीत्यासुक्तक्रमेणदिक्षुदर्शितेः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अथनवग्रहाणांस्वस्वभुज्यमाननक्षत्रेऽश्व्यादिसप्तविंशतिनक्षत्राणामवांतरभोगमाह ॥ भस्यनक्षत्रस्यतत्तद्ग्रहभुक्तायानाड्यस्ताधी९घ्नानवभिर्गुण्यान स्वाप्तविंशति भागस्तत्रयल्लब्धंभोगपरिशिष्टंचयत ॥ तयोर्लब्धपरिशेषयोः संबंधिनीगतविद्यमाने शशिनश्चंद्रस्यतात्कालिकेतत्कालभवेगतवर्त माननक्षत्रेभवतः ॥ इत्यमुनैवप्रकारेणरव्याद्याः सूर्यादिभुक्तवर्तमाननक्षत्राणियथास्युरित्यर्थः घटिकातुइहशास्त्रेगतिनुति ६० सूर्यादिभोग्य नक्षत्राणांतत्तद्भोग्यकालषष्ट्यां ६० शः ॥ ३५ ॥ अथराहुकालानलचक्रमाह वलिताविपरीतावक्रागतिर्यस्यतादृशेनराहुणा इताभुक्तायउडूनांनक्षत्राणां धी९घ्नाभभुक्तनाड्योनखा२०प्तिपरिशेषयोर्गतः सदपि ॥ तत्का लेशशिभमितिरव्याद्यागतिनुति ६० लवस्तघटिकेह ॥ ३५ ॥ पक्षोजीवोवलितगतिनाराहुणेतोडुलोको १३गम्योस्तस्तद्युतमुडु घ्नायं१५कर्त्तरीग्रस्तसंज्ञे ॥ स्थायीनोयाम्युडुपतिरिमौजीवगौतज्ज यायभेताज्जगधंकिमपिवरंकर्तरीजग्धनघ्न ॥ ३६ ॥ लोकोत्रयोदशाजीवः पक्षः राहुभुक्तत्रयोदशभानिजीवपक्षसंज्ञानिस्युरित्यर्थः गम्य- स्तुत्रयोदशनक्षत्रात्मकएवपक्षोऽस्तोमृतसंज्ञकः तेनराहुणायुतमुडुनक्षत्रं कर्त्तरीसंज्ञंशयपंचदशं १५तुग्रस्तसंज्ञंस्यात् । स्थायिनः ॥ सूर्योज्ञेयः यायीउडुपतिश्चंद्रोज्ञयः इमौरवीन्दूजीवपक्षगतौतयोः स्थायियायिनोः क्रमाजयायभवतः धीघ्नाभेत्यादिपूर्वश्लोकोक्तरीत्यानीतयोस्तन्नक्ष

२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जीवपक्षः
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	
अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	म	पू	उ	ह	भुक्तानि
१ उ	२ पू	३ श	४ ध	५ श्र	६ अ	७ उ	८ पू	९ मू	१० ज्ये	११ अ॰	१२ वि	१३ स्वा	भोग्यानि
२८	२७	२६	२५	२४	२३	२२	२१	२०	१९	१८	१७	१६	मृतपक्षः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्रस्थितरवीन्द्वोस्तु तत्कालजयपराजयज्ञानं भेतान्मृतनक्षत्राज्जन्मर्क्षं ग्रस्तं पंचदशं नक्षत्रं किंचिद्दूरं भ्रेष्ठंजग्धाद्भूस्तात्कर्त्तरीसंज्ञं राहुभुज्यमानं भं
भ्रेष्ठमित्यर्थः ॥ इति राहुकालानलचक्रं ॥ ३६॥ अथ नामनक्षत्रज्ञानायावाकहडचक्रमाह ॥
म्भुंठीकोष्ठेषु पंच विंशति संख्येषु तिर्यक् स्थितोपरि पंक्तौ अवकहडइति पंचाक्षराणि पंचसु कोष्ठे
षु उपरितनेषु लिखतदनु अधः स्थितालीषु च तस्वुतदाद्यैरेतैः स्वबोक्तैर्द्व्यम्बरैः इउएओ एवं रू
पैश्चतुर्भिर्युक्तांस्तान वकहडपुतानू भेदान् विंशतिसंख्यान् इविकिहिडि इत्येवं प्रकारेणक्रम

म्भुंगीकोष्ठे २५ षु तिर्यक् त्ववकहडलिख्वाधः स्थितालीष्विदाद्यैस्तान्युक्तांस्तैः स्वरै
श्चक्रमतइहक्रुपुक्रुघउ.छौमध्यकोष्ठे ॥ येथैरूर्ध्वाधिरालीषनलभतइहा सार्पमर्णे
भपादाएवंचान्येषुदद्यान्मठपरतयुपुक्रुषण्णदामध्यकोष्ठे ॥ ३७॥ तौलिखअत्रवि

शेषः क्रुपुक्रुघउ.छौमध्यकोष्ठे क्रुशब्दस्तत्रघकारउ.कारछकारयुक्त एवलेख्यः एवं पंचविंशति-
कोष्ठेषु अष्टाविंशतिवर्णपूरणेषु ये थैश्चतुर्भिरूर्ध्वाधरालीषु ऊर्ध्वाधः पंक्तीषु अइउ आदि चतुःको-
ष्ठेषु अनलभतः कृत्तिकादिनक्षत्रादिचक्रे आसार्पमश्लेषानक्षत्रपर्यंतं अर्णैश्चतुर्भिर्भस्यनक्षत्र
स्यपादाः स्युः यथा अइउए इति कृत्तिकापादाः। ओवाविवु इति रोहिणीपादाः एवमन्येषामपिन

शतपदचक्रम्

अ	व	क	ह	ड	म	ट	प	र	त
इ	वि	कि	हि	डि	मि	टि	पि	रि	ति
उ	वु	कु घ ङ छ	हु	डु	मु	टु	पु ष ण ठ	रु	तु
ए	वे	के	हे	डे	मे	टे	पे	रे	ते
ओ	वो	को	हो	डो	मो	टो	पो	रो	तो
न	य	भ	ज	ख	ग	स	द	च	ल
नि	यि	भि	जि	खि	गि	सि	दि	चि	लि
नु	यु	भु ध फ ढ	जु	खु	गु	सु	दु थ झ ञ	चु	लु
ने	ये	भे	जे	खे	गे	से	दे	चे	ले
नो	यो	भो	जो	खो	गो	सो	दो	चो	लो

क्षत्राणां पादाश्चतुर्भिर्विधैर्ज्ञेयाः ॥ अथ मयादिभपादवर्णानयनमाह ॥ एवमिति ॥ एवं प्रागुक्तरीत्या अन्येषु पंचविंशतिकोष्ठेषु मठपरतवर्णान्
अइउएओ इति स्वरभेदेन पंचविंशतिसंख्याकान् वर्णान्दद्यात् लिखेदित्यर्थः अत्र विशेषः मध्यकोष्ठे उ युक्तउकारयुक्तान् षणठान् षकारणकार
ठकारान्लिखेत् ॥ ३७ ॥ अथ मयादिवर्णानाह ॥ पितृभतोमयानक्षत्रात् ॥ इहमदपरतवर्णेषु आद्दिदेवतं विशाखानक्षत्रपर्यंतं सप्तनक्षत्राणां चत्वा
रः पादाज्ञेयाः नयभजखाश्च पंचविंशतिकोष्ठकेषु लेख्याः भशब्दकोष्ठे धफढाश्च लेख्याः तत्र मैत्रतोनुराधानक्षत्राद्धरिभं श्रवणनक्षत्रावधिक्रत्स
चत्वारश्चत्वारो भपादाज्ञेयाः ततः पंचविंशतिकोष्ठेषु गमदचल इति पंचवर्णान्स्वरभेदेन पंचविंशतिसंख्यान् लिखेत् इशब्दकोष्ठे चथकोभ

पितृभतइहभानि चाद्दिदैवं नयभजखाश्च तथा भुयुक्थफौठः ॥ हरिभमवधितश्च मैत्रतः स्युर्गसदचलाव सुभाद्दुयु
कथझञः ॥ ३८ ॥ नागै ३० र्नीचै ६० र्निधि ९० ज्ञाश्रय १२० नखुक १५० मितैः श्वासपर्यायकैर्वात्यम्रं वातोनलो ऽ
म्बुक्षितिरष्टथगुपर्यंतराधांप्यृजुत्वे ॥ इतिक्रमेण लिखेदत्र वसुभाद्दुनिष्ठानक्षत्रात् भरणीयावत्सप्तनक्षत्रपादाः प्राग्वज्ज्ञेयाः
इति नामनक्षत्रज्ञानम् ॥ ३८ ॥ अथ हंसचारोक्तिपूर्वकं स्वरबलज्ञानमाह ॥ नागैस्त्रिंशद्भिर्नीचैः षष्ट्या निधिनवत्या ज्ञाश्रयविंशत्युत्तरशतेन-
नखुकसार्द्धेन शतेन च परिमितैर्निश्वासपर्यायकैः निश्वासावृत्तिभिः अभ्रमाकाशः १ वायुः २ तेजः जलं ४ क्षितिश्च ५ वातितत्रैवं संबंधः हृद
यकमलजे एकत्र पत्रे प्राच्ये एकांतरार्द्धमूलमारभ्य त्रिंशन्निःश्वासपर्यायैः आकाशो वातितद्दुपरिषष्टिं वायुरित्यादि एवं प्रागुक्तसंख्यैर्निश्वासपर्या

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यैस्तेजःजलंक्षितिश्चवाति इतराईंतुपत्राग्रादारभ्यावनीतोभूमितत्वादारभ्यव्य
त्यासादुदितत्वक्रमेणप्राणोवाति यथाउपरिपत्रांतेअष्टशक इतरेपिपत्रदलेसैवसं-
ख्या १५० अंतरामध्येअवतरंतीसैव १२०।९०।६०।३० संख्याअधोपिप्राग्वत् ऋजुत्वे
प्राक्पत्राद्धोक्तसंख्यासन्मुखेस्थितापिसैव ३० संख्याव्यत्यासाद्भवति एवंचव्योमांत-
पंचतत्वानामेकहृत्कमलजेदलार्द्धयोर्मिलितासंख्यासंपद्यतेनानाधीति। ९००अ

व्यत्यासाच्चावनीतोहृदयकमलजेपत्रएकत्रतेन स्वासानानाधिसं-
ख्या ९०० ननरस ७२०० कमलेऽहर्निशोत्रि २१६०० भ्रमोऽत्र ॥३९॥

त्रदलांतरेप्येवमेवसंख्याअष्टगुणासकलकमलेननरस ७२०० इयंत्रिगुणा २१६०० अ
होरात्रनिश्वाससंख्याभवतिइतिभवति अत्रचकमलेऽहर्निशंअहोरात्रेप्राणवायोस्त्रि
राहत्यापरिभ्रमणंततश्चैकभ्रमसंख्या ७२०० उक्तंचषट्शतानिदिवारात्रौसहस्रं-
त्येकविंशतिः हंसहंसेतिहंसेतिजीवोजपतिनित्यशः ॥ ३९ ॥

पंचतत्वानि

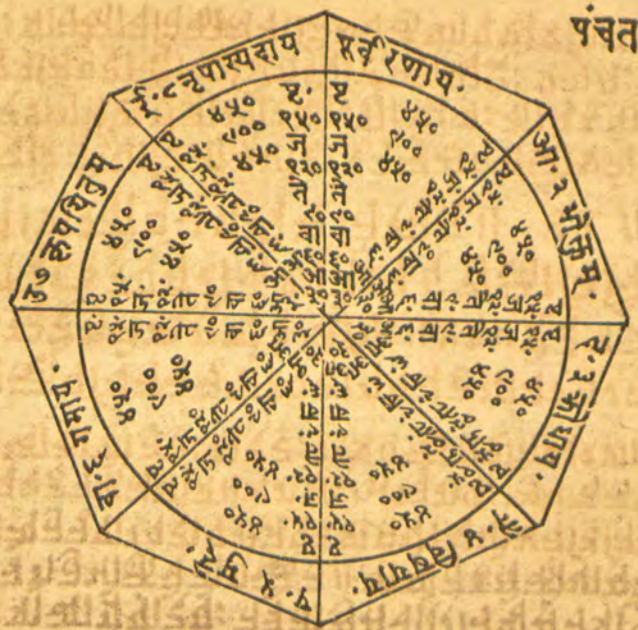

अथ प्राग्गादिदिग्पत्रगामिनि प्राणवायौ पादकृचिन्हन्ति स्वान्पत्रज्ञानायाह। इन्द्रादिदिशः प्राच्याग्नेयादयः तत्र तासु संचारिनि श्वसने प्राणवायौ
कुमारैतेषु वस्तुषु चेतो पातिपथा प्राच्य पत्रस्थे प्राणे रणाय युद्धाय चेतो गच्छति. आग्नेयपत्रगे तु भोक्तुं चेतो गच्छेत॥ याम्ये तु रुषे क्रोधाय नैऋते
तु विषयाय भोगाय पश्चात्ते तु मुदे हर्षाय वायव्ये तु गमनाय उदीच्ये तु कृपयितुं कृपां कर्तुं ईशान्ये तु नृपास्पदाय राजपदप्राप्तये। चेतो भवेदिति संबंधः
पत्रद्वयांतरचरे तु प्राणे परस्यै मुदे निरतिशयपरमानंदाय चेतः स्यात्॥ ४०॥ अथ पृथ्व्यादितत्त्ववहनफलमाह॥ धराभूः अम्बु आपः शुभं फलं फलतः
प्रयच्छतः एतद्वहनकाले उभे ते सः शुभमित्यर्थः। महस्तेजस्तु मिश्रितं शुभाशुभरूपं फलेत् वाय्वाकाशौ तु दुःखदौ दुःखं प्रयच्छतः इति स्वरशास्त्रार्थ

इन्द्रादिदिग्दलचरे श्वसने रणाय भोक्तुं रुषे थ विषयाय मुदे गमाय॥ चेतो भवेत्कृपयितुं च नृपास्पदाय पत्रद्वयांतरचरे तु
मुदे परस्यै॥ ४०॥ धराम्बुनी शुभे महो विमिश्रितं फलं लभेत॥ मरुन्नभश्च दुःखदे मतेस्वरार्थवेदिभिः॥ ४१॥ द्वे द्वे पत्रे
इनेन्दू वहत इह तयोः पंच पंचेति घट्यो नाडी १० गुर्वक्षरोक्त्या सुरथचनतला ३६० स्तु घटी कथ्यते ऽत्र॥ शुक्लादित्रित्रि
घस्रैर्हिमगुरथ रविः प्रत्युषश्चेत्प्रवृत्तः श्रेयः स्यादेकनाड्यां यदि वहति शिखी पंचघस्रैर्मृतिस्तत्॥ ४२॥

ज्ञातृभिराचार्यैः संमतं॥ ४१॥ अथ हृत्कमलपत्रेषु रविचन्द्रवहनकथनपूर्वकं प्राणवायुसंचारैर्घट्यादिज्ञानमाह इनेन्दू सूर्यचन्द्रौ प्रत्येकं द्वे द्वे
हृत्कमलदले ऽभिव्याप्य वहतस्तयोः पत्रयोः सूर्यचंद्रवहनात्पंच पंच घट्यो भवंति नाडी १० दशगुर्वक्षरोच्चारणेरेको ऽसुः प्राणः कालरूपो भवति
न तलाः षष्ट्युत्तरशतत्रयप्राणप्रमाणैका घटी अत्र शास्त्रे कथ्यते शुक्लादि शुक्लपक्षमारभ्य प्रतिपदादौ त्रिभिर्घस्रैर्हिमगुश्चन्द्रः प्रत्यूषः प्रातः
काले पंचघटीर्वाति उनः पंचघटिका अर्कः एवंक्रमेणाहोरात्रं तदनु चतुर्थ्यादित्रिदिने रविः प्रातस्तावतिकाले वाति एवं कृष्णपक्षे प्रतिपदादिने

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ष्वर्कः पुनश्चतुर्थ्यादाविन्दुः एवंक्रमेणवातः एवमुक्तेषुस्वस्वदिनेषुसोमोरविश्चप्रत्यूषः प्रातःकालेप्रवृत्तः स्यात्तदाश्रेयः कल्याणंस्यात यदिए
कस्यांवाद्यांसौर्यांवानाड्यांशिखीवन्हितत्त्वंपंचयस्तैर्दिनपंचकंवहेत्तदामृत्युंविजानीयात ॥ ४२॥ अथरव्यादिवहनेयुद्धाद्यारंभेजयमाह॥अ
र्केसूर्यनाड्यांअग्नितत्त्वंचेद्वहेत्तदायुद्धारंभेएकोपिहरेर्विष्णोः सिंहस्यवाहेलयायद्बहून्हंति अत्रकिंचित्रं। शून्येशून्यनाड्यः वाहहीनायाः पक्षे
रिपून्निक्षिप्यकृत्वासप्ततनांतुवाहपक्षेवहन्नाडीपक्षेकृत्वाक्षणेनक्षणमात्रेणकालेनलक्षसंख्यानप्यरीन् क्षिपतिनाशयति॥ अथसूर्यादिना
डीवहनेप्रश्नेविशेषमाह। चन्द्रनाड्यांवामयावहनेवामप्रदेशगतेननरेणप्रश्ने उक्तेनिश्चितम्॥जयोभवेत्प्रष्टुः सूर्येवहतिदक्षगतेनदक्षिणप्रदेश

अर्केऽग्नितत्त्ववहने हरिहेलयायदेकोपिहंतिसुबहून्किमिवात्रचित्रम्॥ शून्येरिपून्स्वष्टतनामपिवाहपक्षेनिक्षिप्यविक्षि
पतिलक्षमरीन्क्षणेन ॥ ४३॥ प्रश्नेचन्द्रवहेत्तुवामगनरेणोक्तेजयोनिश्चितम्॥ सूर्येदक्षगतेनकृच्छ्रविजयीशून्यस्यदूतेक्षु
तिः॥ सूर्येचेद्विषमाक्षराणिशशिनिब्रूतेसमानिध्रुवंजेतासौपरतोपिवामगइहस्यात्पृष्टगोदक्षिणः॥४४॥ प्रश्नःश्वासांतर्गमे
चेज्जयःस्याद्भंगोनिर्यात्यत्रसूक्ष्मंतदेतत्॥ लाभःपुत्रादेश्चवाहस्यदूतेपृच्छत्युक्तःशून्यगेस्यादसिद्धिः॥ ४५ ॥

स्थितेनपुंसाप्रश्नेकृतेकृच्छ्रविजयीकष्टेनप्रष्टुर्विजयोभवेत्॥ शून्यदेशेआवहन्नाडीदिशिदूतेप्रष्टरिस्थितेप्रष्टुः क्षतिस्यात्॥ सूर्येसूर्यनाड्यांवहंत्यां १३
दूतोविषमाक्षराणिएकत्रिपंचादीनिचेद्ब्रूते शशिनिचन्द्रनाड्यांतुसमानिचेद्ब्रूतेतदाध्रुवंनिश्चितंअसौप्रष्टाजेताभवेत्॥ अन्यथापराजयः इहशास्त्रे
पुरस्थोदूतोवामगइवज्ञेयः पृष्ठस्थितस्तुदक्षिणवज्ज्ञेयः॥४४॥ अथप्रश्नेपरंविशेषमाह। पृष्टव्यस्यनिःश्वासादानकालेचेत्प्रष्टापृच्छेत्तदाऽस्यजयः निर्या
तिबहिर्भवति अत्रनिश्वासवायोर्भंगःस्यात् तदेतत्सूक्ष्मंस्वरयोगान्नरेभ्यः किंचपुत्रादेः पदार्थस्येष्टलाभउक्तः कथमित्याह॥ वाहस्येति। दूतेपृच्छ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

केवा हस्थे वहन्नाडी भरेश स्थे पृच्छति सति शून्यनाडी भरेशस्थिते तु तेपृच्छति असिद्धिः स्यात्॥ ४५॥ अथ सूर्यचन्द्रनाडीवहने कर्त्तव्यकर्माण्याह॥ चान्द्रे
वहे चंद्रसंबंधिनी वामनाडी वहने नृपस्य राज्ञोऽवलोकनं गेहप्रवेशो गृहप्रवेशः पट्टाभिषेको नृपाणां एतन्मुखं एतदादिकं पत्कर्म शुभं तत भवेत॥ सौरे तु सूर्यना
ड्यां दक्षिण वहने तु मज्जनं स्नानं वधूरतिः भुक्ति र्भोजनं युद्धं एतदादिः अशुभं यत्कर्म तदिह फलप्रदं भवेत सत्यमिति बुध्यनुकूलं॥ ४६॥ इतिभरतकृतौ
समरसाख्याख्याने स्वरबलकथनम्॥ अथ रतिविधिं विवक्षुः स्त्रीणां मुख्यं द्रावण माह। अंगनाया नार्याः शशिनि वहति चंद्रे नाडी वहनकाले वा चेत् वा
चेद्भवेत्। नरस्य पुंसः द्युमणिं सूर्यनाडीं लक्षीकृत्य कृशानुरग्नितत्त्वं वहति तत्र तस्मिन्काले रतिषु क्रियमाणेषु सा नारी मदनवारां निर्झरं कामजलपूरं स्त्र

चांद्रे वहे नृपविलोकनगेहवेशपट्टाभिषेकमुखकर्म भवेच्छुभं यत्॥ सौरे तु मज्जनवधूरतिभुक्तियुद्धमुख्यं भवेदशुभकर्म फलाय
सत्यम्॥ ४६॥ वहति शशिनि वा चेदङ्गनाया नरस्य द्युमणिमनुकृशानुस्तत्र काले रतेषु॥ स्रवति मदनवारां निर्झरं सा यथा पुंसा यदि
शिखिनवनीताशक्तिवद्द्राविता स्यात्॥ ४७॥ सुषुम्णा या निजवहद्युष्णरश्मिनाड्यां चंद्रं चेद्दहनगतं पिवेत्तदानीम्॥ आमृत्योर्वशयति ता
मियं तु कांतं चंद्रेण द्युमणिवहं मुहुः पिवंती॥ ४८॥

वति कथमित्याह यथेति। चेत्पुंसा शिखिनी नवनीता शक्तिवत् वन्हौ नवनीतपिंडथा
रणे कृते यथा द्रवत्वं इत्यमुनाप्रकारेण भविता स्यात्तदा स्रवतीति संबंधः॥ ४७॥ अथ वशीकरणमाह। शयनीये भर्तृसन्निधौ सुषुम्णा या नार्याः वहनग
तं चन्द्रं वहद्वामनाडी निश्वासं चेत्स्ववहदर्कनाड्या पिवत दाग्नीमेव कृते तां नारीं आमृत्योः स्वस्यामरणं यावत् वशयति॥ वशीकरोति इयं नारी च कां
तं वशयति किं कुर्वाणा स्वचंद्रेण वहद्वामनाड्या भर्तुर्द्युमणिवहं सौरीं वहद्दक्षनाडीं मुहुः वारंवारं पिवंती आददाना॥ ४८ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

मोहनंसुरतंमदनयुद्धंकामसमरमूचिरेपूर्वाचार्याः तन्मदनयुद्धंसुधीर्बुद्धिमान्रणइवसंग्रामेयथाएवंचेत्सुरतेयदिप्रोक्तंबलंआदद्तमैथुनंउपैति
तत्तदासुविह्वलांस्वरबलारब्धस्वरतसुखातिशयेनविवशीकृतामबलांद्रावयेत्पूर्वमितिशेषः॥ इतिविधिः॥४९॥ अथद्यूतविषयेस्वरबलमाह।
स्वरसौरादिः छायावामदक्षिणादिः अनिलोऽनुकूलादिअर्कोदिग्बलंनक्षत्रादिंदुस्थताहक्रयोगिनीप्राच्यादिदिक्स्थपृष्ठेदक्षेशुभाराहुपष्ठदिगां
ताभूबलोदिगस्वराक्रांतएषांबलान्यादायअन्येषांचकालवाराद्वप्रहरहोरादीनांबलान्यादायतैर्बलैः सहायैद्यूतंक्रीडाविशेषंआबभ्नन्कुर्वन्
कुधनंजयत्येवएवशब्दोऽत्रनिश्चयायक्लिंह्रींरणाहुंफट्स्वाहाइतिद्यूतविधिः॥५०॥ अथभस्यधारणादिनाजयसाधनान्यौषधान्याह। आ-

मोहनंमदनयुद्धमूचिरेतत्सुधीरणइवात्रचेद्बलं॥प्रोक्तमाददुपैतिमैथुनंद्रावयेत्तदबलांसुविह्वलां॥ ४९॥ स्वरच्छायानिलार्केन्दु
योगिनीराहुभूबलैः॥ अन्यैश्चद्यूतमाबध्नन्जयत्येवधनंबहु॥ ५०॥ आस्येतालजटाथकेतकिदलंशीर्षेथखार्जूरके मूलेकस्य-
इषुर्लगेन्नसघृतैर्भुक्तैरजीर्णैश्चतैः॥ कंसार्युत्तरमूलिकानिरशनैःपुष्यार्कआत्ताधृता जग्धावासहतंडुलांबुभिरथोपाठाज्जटापी
हशी॥५१॥ अंकोलोलक्ष्मणापुंखासर्पाक्षीशिखिचूलिका। विष्णुक्रांताकाकजंघानीलीदेवीचपाटला॥५२॥ आस्येमुखेतालजटातालवृक्ष

मूलधृतं॥शतयातजग्धावासहतंडुलांबुशरघातवारणमित्यग्रेणसंबंधः॥अथवारणेऔषधांतरंकेतकिदलंकेतकीपत्रंशीर्षेमूर्ध्निधृतंतद्वृत्तश
रघातवारणायअथान्यत खार्जूरके इहत्वखर्जूरसंबंधिमूलेरंकस्थेक्रोडनिहितेइषुः शरोनलगेत शरीरइतिशेषः सघृतैः घृतसहितैःभुक्तैरजी
र्णैश्चभुक्तमात्रैस्तैः शालुकैः।तालमूलकेतकपत्रखार्जूरमूलैः सद्भिर्युद्धेआरब्धेशरः शरीरेनलगेत्॥ कंसारीहिंसेति प्रसिद्धालतातस्याउत्त
रादिक्स्यामूलिकामूलनिरशनैःशानाउपोष्यपुष्यार्कयोगे आत्तागृहीताधृताशरीरेसहतंडुलांबुभिर्जग्धाखादिताचशरीरेशरवारणायस्यात्
अथपाठाप्रसिद्धातन्मूलमपिईहक्शरीरेशरवारणायस्यादित्यर्थः॥ ५१॥ अंकोलःप्रसिद्धःलक्ष्मणापुरुषाकारमूलौषधिविशेषःपुंखाशरशर १४

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पुंखासर्पाक्षी सर्पनेत्राकृतिपुष्पा शिखिचूलिका मयूरशिखा विष्णुक्रांता नीलपुष्पा प्रसिद्धा काकजंघा तदाकारा नीली प्रसिद्धा देवी सहदेवी पाद
लाप्रसिद्धैव तज्जटा तासामोषधीनां मूलानि तन्मध्ये एकापि जटा भुजे बाहौ मूर्द्धि शिरसि धृता आस्ये मुखे धृता खादिता वा रणे संग्रामे दारुणं श
स्त्रौघं तीक्ष्णशस्त्रसमूहं वारयेत् ॥ कियत्कालमित्यपेक्षायामाह यावदिति ॥ यावत्पर्यंतमुदरे न जीर्यति भुक्तपक्षे चैतत् ॥ धारणपक्षे तु यावद्धारणे शस्त्र
वारणं ॥ ५३ ॥ स्वर्णाभा स्वर्णवर्णेन वर्णा या सिंही नाम्नी काकिनी कपर्दकस्तस्मिन् सिंहीतन्मूलरसेन घृष्टः सिंहीजटासहितः पारदो रसोंतरस्थो
मध्यस्थः सिक्थेन मुद्रेकेन मुद्रितः आस्यगो मुखस्थो जयदः रणादौ विजयदाता ॥ ५४ ॥ अथ वाजयदान्यौषधान्याह ॥ चक्रमर्दकः चक्रोड इति भा

भुजास्यमूर्द्धगा भुक्ता तज्जटैकाधिवारयेत् ॥ रणे दारुणशस्त्रौघं यावज्जीर्यति नोदरे ॥ ५३ ॥ स्वर्णाभसिंहीकाकिन्या सिंहीघृष्टः
सतज्जटः ॥ अंतस्थः पारदः सिक्थमुद्रो जयद आस्यगः ॥ ५४ ॥ चक्रमर्दकगोजिह्वाशिखिचूडाजटास्वपि ॥ एकैका वा दजयदा
पुष्पार्कात्ताऽऽस्यमूर्द्धगा ॥ ५५ ॥ भासापि प्रलिखेदुपर्युपरि च त्रीण्यैशादिष्वग्निभाद्वाद्यात्त्रीणि लिखांतराच्छिवभतोप्येंद्र्यांच
सार्प्यवहिः ॥

षायां प्रसिद्धः गोजिह्वा गोभी प्रसिद्धा शिखिचूडा मयूरशिखा एतासु मध्ये एकैका जटा पुष्पार्कयोगे आत्ता गृहीता आस्य
गामूर्द्धगा वा वाऽजयदा ॥ ५५ ॥ इति श्रीभरतकृतसमरसारटीकायां औषधानि समाप्तानि ॥ अथ युयायिस्थायिनोर्जयपराजयौ विवक्षुः कोट
चक्रमाह ॥ भवर्णेन चतुःसंख्या लभ्यते ततश्चतुर्भास्त्राणि चतुरस्त्राणीत्यर्थः तानि उपर्युपरि च त्रीणि एकस्य चतुरस्रस्य लघु उपरि महदन्य-
ल्लिखेत् तदुपरि च ततोऽधिकमन्यदेवं त्रीणि लिखेदित्यर्थः ॥ तत्र च मध्यस्थं चतुरस्रं कोटचक्रसंज्ञं तेषु च त्रिष्वपि चतुरस्रेषु ऐशादिदिक्षु ऐशा-
न्यां अग्निभात्कृत्तिकानक्षत्रमारभ्य वाय्याच्चतुरस्रादारभ्य त्रिष्वपि कोणेषु ऐशान्यामंतर्विंशति त्रीणि मृगशिरोंतानि लिखेदिति ॥ शिष्य निमंत्र-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

णेलोद अंतरान्मध्यवर्तिनः चतुरस्रात् शिवभमाद्रीभारभ्यत्रीणि भानिऐंद्र्यां प्राच्यां दिशिचतुरस्रत्रयप्राग्रेखामध्यस्थानेषु बहिर्निःसरंतिलिखसा
र्प्यम् श्लेषाबहिर्बाह्यचतुरस्रादपिबहिः प्राच्यामेतल्लिखइत्यमुनैवप्रकारेणाग्नेयात्कोणादारभ्यपित्र्यतोमघानक्षत्रात्। यमदिशि दस्रिराग्न्या
सप्तमंविशाखाबहिर्न्यस्यंलिख्यमैत्रात् अनुराधात्।वासवतोधनिष्ठाभाच्च अन्ययोर्नैर्ऋतिवायव्ययोः कोणयोः प्राग्वल्लिखेतिसंबंधः।एवंदि
ग्विदिग्बाह्यचतुरस्रेणखय २४ द्वादशभानिबहिः चतुरस्रेलिखितानिस्युः मध्येचतुरस्रेचदृंदिग्विदिक्स्थानेअष्टौस्युः अंतःमध्येचतुरस्रेचदं ८ अ
ष्टौभानिस्युः एवंकोदचक्रेसाभिजिति अष्टाविंशतिभानिलिखितानिस्युः॥ ५६॥ कोणाईशानादयस्तत्रलिखितानिकृत्तिकामघानुराधाधनिष्ठा

अग्नेयांदिति पित्र्यतोयमदिशिन्यस्यंबहिः सप्तमंमैत्राद्वासवतोन्ययोःस्वपबहिर्दमध्यमेंतश्चदम्॥ ५६॥ कोणभानिप्रवेशेस्युर्द्वा
दशान्यानिनिर्गमे॥ षष्ठंषष्ठंसप्तकेषुमध्येस्तंभचतुष्टयम्॥ ५७॥उपलक्षणमेवकृत्तिकादौप्रथमंदुर्गभमेववैरिभंवा॥ ग्रहचक्रमु-
डुस्थमालिखेच्चतुरस्रंचरणंचमध्यमंस्यात्॥ ५८॥ दीनित्रीणित्रीणिभानिद्वादशकोणभानितानिग्रहाणांकोदप्रवेशेभवंतिप्रविशत्त-
यालिखितत्वात् अन्यानिआर्द्राहस्तपूर्वाषाढोत्तरभाद्रपदादीनिचत्वारिचत्वारिप्राच्यादिदिक्षुस्थितानिषोडशभानिनिर्गमेग्रहाणांस्युः नि
र्गच्छतयालिखितत्वात्सप्तकेषु अश्विनीपुष्यस्वात्यभिजिदादिषुचतुर्षुतत्स्थंभंआर्द्राहस्तपूर्वाषाढे. तराभाद्रपदाइतिचत्वारिभानिकोदस्य
मध्येस्तंभचतुष्टयंस्तंभसंज्ञानिस्युः॥ ५७॥ इदंयत्पूर्वश्लोकेकृत्तिकादिभलेखनमुक्तंतदुपलक्षणंकृत्तिकादौलेख्येप्रथमंदुर्गस्थानेदुर्गभंपूर्वो-
क्तावकहडचक्रात।ज्ञातव्यंयथायत्रपुंजस्यउत्तराफाल्गुणीति॥तद्दुर्गभंईशानकोणेलेख्यंअन्यानिप्राग्वत् वैरिभंवातत्तद्दुर्गाधिपतेर्वायद्भंअ
वकहडचक्रोत्थं तद्वाईशानकोणेलेख्यमादिभूतंतदग्रेभानिउक्तरीत्यातत्रतत्रलिखेत् तेषुचभेषुग्रहचक्रंसूर्यचन्द्रादिनवग्रहाउडुस्थंनक्षत्रग १५

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ततपा लिखेत॥समस्तग्रहाः स्वस्वभुज्यमानेन सत्रे स्थाप्या इत्यर्थः॥अत्र कोटचक्रे मध्यमं चतुरस्रं तु रणं प्राकारस्थानीयं भवेत॥ ५८॥ अथ क्रूरसौम्यादिग्रहावस्थितस्य दुर्गभंगरक्षादिकमाह॥ क्रूराः क्षीणेन्दुसूर्यशनिभौमाः तद्युक्तो बुधश्च एते चेदंतः कोटमध्यभेषु स्युः सौम्यखेटाः पूर्वोक्तातिरिक्ताः सौचेद्बाह्यगा वहिश्चतुरस्रस्थभेषु स्युः तदा तद्दुर्गभंगो ज्ञेयः वैपरीत्याच्चेत् सौम्या मध्ये क्रूरास्तु बहिस्तदावेष्टकेन दुर्गवारणे कृपापि नि सौम्ये भंगः क्रूराश्चेद्दुर्गमध्ये सौम्य सौम्यग्रहास्तु वप्रगाः प्राकाररेखास्थभेषु स्युः तदा दु

क्रूराः अंतर्वाह्यगाः सौम्यखेटा दुर्गेभंगो वेष्टके वैपरीत्यात्॥ क्रूरा मध्ये वप्रगाः सौम्यखेटा भेदैर्भंगश्चाद्रयुद्धं विनापि॥ ५९॥ व्यत्यासे त्वावेष्टकस्यैव भंगो दुर्गे भग्ने युद्धवेन्नात्र मिथ्या॥ प्राकारेतः क्रूरखेटा वहिश्चेत्सौम्याः कृच्छ्राद्दुर्गभंगस्तदानीं॥ ६०॥ वप्रे वाह्ये क्रूरखेटाश्च मध्ये सौम्याः खड्गैः स्यान्न दुर्गस्य भंगः वप्रे सौम्या अंतरे वाह्यतश्च क्रूरा भंगः सैन्ययोः स्याद्द्वयोस्तु॥ ६१

र्गभेदो दुर्गमध्यगतानां परस्परं विरोधः अत्र भेदे सति युद्धं विनापि दुर्गभंगः॥ ५९॥ अनंतरोक्तग्रहसंस्थान व्यत्यासे तु ग्रहवशाद्दुर्गे भग्ने पि आवेष्टकस्यापि नो भंग उद्भवेत॥ अत्र मिथ्या किंचित न ज्ञेयं प्राकारमध्य चतुरस्रगतनक्षत्रेषु अंतः दुर्गमध्यगतभेषु च चेत्क्रूरग्रहाः स्युः वहिश्चेद्बाह्य चतुरस्रगतभेषु सौम्यग्रहास्तदा कृच्छ्रात्कष्टाद्दुर्गस्य भंगः स्यात्॥ ६०॥ वाह्ये प्राकारे क्रूरखेटाः क्रूरग्रहाश्चेत्स्युः मध्ये प्राकारेतु सौम्याः तदा दुर्गे खड्गमात्रं स्यान्न दुर्गभंगः॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अथचेद्दुर्गे मध्यमेचतुरस्रेसौम्यग्रहाः अंतराद्दुर्गमध्येवाह्यतश्चेत्क्रूरास्तदाद्वयोःस्थापिपापिसैन्ययोर्भंगएवस्यात॥६१॥वप्रेक्रूरग्रहाः वा-
ह्यदेशेमध्येचसौम्यग्रहाश्चेत्तदातुल्यंसमंयुद्धंद्वयोः सैन्ययोर्भवति अन्वहंप्रतिदिनंच दुर्गेरिवपिउःपतेत् अथचेद्दुर्गेप्राकारे वाह्ये वहिर्देशे
अंतर्दुर्गमध्येचएदिक्रूरसौम्यामिलिताग्रहाःस्युः तदाघोरेरौद्रेयुद्धेद्वयोरपिसैन्ययोर्भंगः एवंप्रकारेणस्यात॥६२॥तुल्याःसमाःक्रूराःसौम्याः
ग्रहाश्चद्वाह्यदेशे अंतश्चमध्यदेशेचस्युः तदानुयापिनोदुर्गेशस्यचसंधिःप्रीतिर्वाच्या॥अथान्यदाहज्ञोवेधः आरोभौमः एतौचेत्स्तंभन-
रूत्रगतौस्तः प्रवेशेकोणभेषुमध्येकस्मिंश्चित्स्यातांचन्द्रस्तुराहुकालानलचक्रेयानिजीवपक्षनक्षत्राणितेषांमध्येकस्मिंश्चित्प्रवेशेकोण

वप्रेक्रूरावाह्यमध्येतुसौम्यास्तुल्यंयुद्धंखंडिपातोन्वहंच। वप्रेवाह्येंतर्यदाक्रूरसौम्यायोरंयुद्धंस्याद्द्वयोर्भंगएव॥६२॥ तुल्यावाह्ये
तथ्यचेत्क्रूरसौम्याः संधिर्वाच्योयायिदुर्गेशयोस्तु॥ज्ञारौस्तंभर्क्षेप्रवेशेपिवाचेच्चंद्रोजीवपक्षगःस्यात्प्रवेशे॥ ६३॥ रुंध्याद्दुर्गंचा
कुलौघेपियुद्धेव्यासेनांतस्थसैन्यंविदध्यात्॥ दिक्स्विज्यारौकाव्यवक्रस्थसौम्यौदुर्गेभिंगंनिर्दिशंतिक्रमेण॥ ६४॥

नक्षत्रेवास्यात् त-
दादुर्गंरुंध्यादिति अग्रिमेणसंबंधः॥६३॥यापिस्वसैन्येनारिदुर्गंरुंध्यात् वेष्टयेत् अकुलौघेचयुद्धेदुर्गंरुंध्यादितिसंबंधः अकुलौघश्चभरणी-
रोहिणीपुन॰ अश्ले॰ पूर्वाफा॰ हस्त॰ स्वाति॰ अनु॰उ॰षा॰ धनि॰उ॰भा॰ रेवतीसंज्ञानिभानि १२ प्रतिपत्तृतीयापंचमीसप्तमी नवम्येकादशीत्रयो
दशीपंचदश्योष्टतिथयः रविसोमगुरुशनिवाराः इतिअस्मिन्नकुलौघेविद्यमानेऽरिदुर्गंरुंध्यात्तदातद्भंगः।अथव्यस्त्वासेनेति।अन्तस्थस्वस्या
पिनःसैन्यंयायिनासहयुद्धंविदध्यात व्यत्यासश्चैवंबुधभौमौस्तंभनक्षत्रेनस्यातांनचप्रवेशर्क्षेकिंतुनिर्गमर्क्षेचन्द्रोपिमृतपक्षगः नचप्रवेश-
र्क्षेकिंतुनिर्गमर्क्षेकुलगणेचतदास्यायीयुद्धेतदिक्षुप्राच्यादिषुदुर्गस्यइज्योगुरुः आरोभौमः काव्यः शुक्रः वक्रस्थसौम्यःवक्रीबुधःएतेचेत्क्रमेण ९६

Indira Gandhi National Centre for the Arts

लः भौमदिवाकरशेषे दिवसाः पक्षाश्च भृगुशशिनोरित्यादि विद्वज्जनवल्लभायांतु राशिर्लग्नगतोयस्तुतत्कालच्छ
ययाहतः सप्तोहृतावशिष्टाभिर्गुणकैर्गुणयेत्ततः वाणा ५ प्रकृति २५ मनु १४ गो ९ द्विरदा ८ नल ३ शूलिनः
११ सर्वेष्टच्छायासुगुणकाः सूर्यादीनाममीक्रमात् पुनः सप्तविभक्तेऽस्मिन्यदिसौम्यादयोभवेत् प्रष्टुस्तदाकार्य॥
सिद्धिर्नतुपापग्रहोदये १ पंचसप्तति ७५ संभक्ते शेषेतद्वर्गशोधितेनशुद्धिमितियद्वर्गः कालंतद्दशतोवदेत्
दिनान्यर्कारयोः शेषेपक्षाः शुक्रहिमांशवोः गुरोर्मासाः शनेर्वर्षाः ऋतवः शशिजन्मनः आधानलाभादिविज
येषुगमागमे विनाशनेचशत्रूणांकालंब्रूयाद्यथोदितमिति अत्रचंद्रेश्वरोपिलिप्तोपिंडीकृतंलग्नंतत्कालच्छाय
याहतम् सप्तोद्धृतावशेषयत्सूर्यादिगुणकैर्हतम् विभज्यसप्तभिः शेषंशुभवर्गोभवेद्यदि तदाचिंतितकार्याणि
सिद्धिः पापेतदन्यथा छाययाहतालग्नलिप्ताविभज्य शशिपर्वतैः ७१ सूर्यादिगुणकान्शुद्धान् शेषोयस्याविशि
ष्यते ग्रहस्यतद्दशात्कालोवाच्यः सर्वत्रचिंतनेस्फुट शेषांकतुल्यस्याद्दिनमासादिकंक्रमात् भौमार्कयोर्दिनशेषेपक्षाः
शुक्रेंदुशेषके गुरौमासाऋतुः सौम्येसूर्यपुत्रेसमास्मृता इति यद्यप्यत्रजातकप्रश्नेपिंडेभावात् पिंडज्ञानार्थंल
ग्नलिप्तछाययागुणयेदित्युक्तंअंककेरलेपिंडमूलकत्वात् पिंडेएतत्सर्वकार्येकालः स्यात् अत्रभगवतापलकथ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भवेच्चसप्तभिर्बुधैः ७ शेषतुल्योत्रवारः स्याच्छुक्लकृष्णादिभेदतः शुक्लकृष्णक्रमेणैवगणयेद्गुरुशुक्रतः लब्धमूलेपुन
र्योज्यंषष्ठिभिर्विभजेत्ततः शेषतुल्यात्रघटिका विज्ञेयासर्वदाबुधैः पक्षेशरेन्दुभि १५ र्भागैर्मासेद्द ष्टेऽर्क १२ तोभजेत् व
र्षेद्दृष्टेशतैर्भागोशेषंपूर्वोक्तमेवच एवंकालस्यविज्ञानंमयासम्यक्प्रकीर्तितमिति प्राप्तेपक्षेविशेषदर्शनार्थमुदाहर
णम् पिंडेद्वाभ्यांभक्तेशेष २ मतः कृष्णपक्षः तत्रलब्धिः ८३१ युक्तपिंडे २४९५ पंचदशभिर्भक्तेलब्धिः १६६ शे
ष ५ मतः पंचमीतिथिः लब्धियुतपिंडे १८३० सप्तभक्तेलब्धिः २६१ शेष ३ मतः कृष्णपक्षत्वात् शुक्रतोगणनया
सूर्य्यवारः लब्धियुतपिंडे १९२५ षष्टिभक्तेलब्धिः ३२ शेष ५ मतस्तत्तुल्याघटी ५ लब्धियुतपिंडे १६९६ ष॰
ष्ट्याप्तेशेष १६ मतस्तुल्यानिपलानि १६ एवंगणितेनिष्पन्नाः पक्षादयोयथाकृष्णपक्षः २ पंचमीतिथिः ५ सूर्यवा
रः ३ घटी ५ पलानि १६ एवंवर्षादिप्राप्तेपिज्ञेयम् अत्रोत्पलभट्टः उदयोपगतोराशिस्तल्लिप्तिकागुणयेत् छायां
गुलैः पृथक्स्थोहृत्त्वामुनिभिः स्ततः शेषंग्रहगुणकारोज्ञेयोरवेविदांपंच ५ विंशतिः सैका २१ मनवो १४ गो ९
ष्टौ ८ त्रितयं ३ भवा ११ सूर्यादितोज्ञेयंगुणयित्वैवंप्राग्वत् घृत्यासोम्यस्ययदिभवेदुदयम् कार्यप्राप्तिः प्रष्टुर्वक्त॰
व्यानेतैर्भवतिगुणकारैः ७१ एकसप्ततिविभक्तः कार्यः सूर्यादिगुणकसंशुद्धः यद्दानशुध्यतिवर्गोविज्ञेयस्तद्दशान्का

क्रमाद्ध्रुवाः अत्रोदाहरणम् पिंडे १६६४ रसघ्ने ९९८४ अष्टयुक्ताः ९९९२ सप्तभक्तेशेष २ मतश्चंद्रस्तस्यध्रुवकेण २१ गुणितेपिंडे ३४९४४ चं १२ द्वांगैर्भक्तेशेषं १२ तस्मिन्सूर्यध्रुवः शुद्धःशुद्धस्ततः शेषम् ७ अशुद्धश्चंद्रस्यान्ततः पक्षपरिमिता अवधिः उक्तंच आरदिवाकरशेषेदिवसाः पक्षाश्चशुक्रेब्दाः मासागुर्वशेषेसौम्येऋतवः

लब्धांकादवधिर्ज्ञेयाप्रश्नकालेमनीषिभिः २१

शनैश्चरेब्दास्युः आधानेशत्रुजयेलाभालाभेगमागमेरुजिवा कालंकार्येप्रवदेत्सर्वत्रैवंसदाविद्वानिति अत्रावधिज्ञानेविशेषोक्तंप्रश्नसंग्रहे दिनेदृष्टेतुयल्लब्धंमूलेयोज्यं। वराग्निभिः ३० विभजेद्दिवसोवाच्यः शेषतुल्योत्रसूरिभिः लब्धंमूलेपुनर्योज्यंतुभवेतत्स

न्यासः

सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श	ग्रहाः
५	२१	१४	९	८	३	११	ध्रुवाः

॥अर्थांतर्दशाचक्रं केरलसंग्रहात् ॥

सू	चं	मं	बु	बृ	शु	श
०	१	०	०	०	०	६
५	५	११	७	६	२	२
६	३	२५	१८	५	१६	१६

चं	मं	बु	बृ	शु	श	सू
६	४	२	२	०	३	१
२	१	७	४	७	३	५
१६	१०	९	११	८	०	२२

मं	बु	बृ	शु	श	सू	चं
०	०	०	०	०	०	४
०	०	०	०	०	११	१
०	०	०	०	०	२५	२०

बु	बृ	शु	श	र	चं	मं
०	०	०	०	०	२	०
०	०	०	०	७	५	०
०	०	०	०	१८	७	०

बृ	शु	श	र	चं	मं	बु
०	०	०	०	२	०	०
०	०	०	०	४	०	०
०	०	०	०	११	०	०

शु	श	र	चं	मं	बु	बृ
०	०	०	०	०	०	०
०	०	२	०	०	०	०
०	०	१६	०	०	०	०

श	र	चं	मं	बु	बृ	शु
०	३	०	०	०	०	०
९	३	०	०	०	०	०
९	०	०	०	०	०	०

नच्छलेनदशाप्युक्तातद्यथा ॥ योशुद्धस्तस्यैवंदशाशेषंवर्षादिभुक्तदशास्वध्रुवकेशुद्धाभोग्यदशा अर्थांतर्दशाचक्रंकेरलसंग्रहात् अत्रोदाहरणं अशुद्धश्चंद्रः शेष ७ मतश्चंद्रदशायाम् सप्तवर्षम् अंतरज्ञानंतु चंद्रस्तं ६।२।१६ शुद्धंशेषम्

उहसर्वतोभद्रचक्रेजन्मभेजन्मनक्षत्रेपीडितेक्रूरविद्धेसतिहानिर्द्रव्यादिनाशः रुक्‌रोगः कलहः स्वामिमित्रादौवैरेतानिफलानिभवंति अस्मा-
ज्जन्मनक्षत्रात्दशमर्क्षेपीडितेकर्मासिद्धिः कर्मयत्कर्तुमिष्टं तस्यनाशः अथोनेतः एवंचस्वमितेजन्मभात्षोडशसंख्याकभेविद्धेभिदास्वे
ष्टवर्गेणसहभेदः परस्परमविघ्नासताभवेत्॥ जयं १८ अष्टादशसंख्येविद्धेद्रव्यक्षयः गौरे २३ त्रयोविंशतितमेभेविद्धेदेहरुजः शारीरोरोगोद्भवः शरे
पंचविंशतितमेविद्धेसुखहृतिः सुखनाशः अथराज्ञोदेशोडुनिअवकहडचक्रेयद्देशनक्षत्रंतस्मिन्स्तुष्णेपीडितेनयाजात्यभिषेकयोः जातिः क्षत्रि
यादिः तद्वंअवकहडचक्रजंअवकहडचक्रमेयद्राजाभिषेककालीननक्षत्रंएतदभिषेकभंएतेषुविद्धेषुतत्तत्संबंधिनांदेशजातिराज्यानांभयंनिर्दि-

हानीरुक्कलहोपिपीडितउहस्याज्जन्मभेऽस्मात्तये १० कर्मासिद्धिरथोभिदाच्चय १६ मितेद्रव्यक्षयः स्या १८ ज्जये॥ गौरे २३ देह
रुजः शरे २५ सुखहृतीराज्ञोऽथदेशोडुनिस्तुष्णेजात्यभिषेकयोरपिभयोस्तत्तद्भयंनिर्दिशेत्॥ ७५॥ साध्यांकाअकठवादयस्तत
तुनगभूभानुनिम्नगादासाः॥ रु२रु२म५न० न०२२य१न०भ४व४गाः३ साधकऋणमधिकशेषतोदासो ॥ ७६ ॥

शेत्॥ ७५॥ इतिश्रीभरतकृतायांसमरसारटीकायांसर्वतोभद्रचक्रम्॥ अथऋणधनशोधनमाह॥ साध्यस्यसंयाह्यस्यदासदासीशिष्यादेर्ना-
मवर्णसंबंधिनोअंकाः साध्यंतेतेचैवंअकठवएतेचत्वारोवर्गाएकादशास्तराएतत्संबंधिनोवर्णास्तेअकठवादयस्तत्संबंधिनश्चांकाः तद्दनद्रतुद
न०ग३भू४भा०४नु०नि०न०गा३ काः साध्यनामाक्षरसंबंधिनः एकीकृताः दासाअष्टभक्तायदिशेषांकाःसाधकनामाक्षरसंज्ञात् अष्टभागावशि
ष्टकादूनस्तदासाध्यस्यसाधकऋणप्रदः साध्यांकेऽधिकेतुगृण्हातिसाध्यएवसाधकादृणमितिभावः साधकांकास्तुवर्गास्तएवतदंकास्तुरु२रु२म५
न०भ४र२य१न०भ४व४गा३ अत्रापिसंख्यैकीकरणमष्टभिर्भागश्चपूर्ववत्॥ उदाहरणं रामनामाक्षरांकाः र० आ२म५आ२ ऐक्यं९ सीनासाध्यात-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

न्नामाक्षरांकाः सी॰ ई॰ ता ३ आ ६ तदैक्यं ९ उभयोरष्टभागेशेषौ २।१ अत्रसीतारामचंद्रस्यऋणप्रदारामस्तुउत्तमर्णः अतएवरामायसीतानसुखं-
एवमन्यत्रापूह्यं ॥७६॥ इतिऋणधनविचारः आतुरः साध्यासाध्यादिप्रश्नेनज्ञानमाह। कात्ककाराद्‍ दकारांतएकादशाक्षरोवर्गः ठात् ठकारात्तद्वत् एवंबतोबकारात् एवंत्रयोवर्गाः एकादशाक्षरास्तेषुअस्सुमातृकासंनिविष्टस्वरेषुचविसर्गः अः इतिनपुंसकाक्षराणिच ऋॠऌॡ इतिएतद्व्यतिरिक्तेषेकादशस्वरेषुचांकाभवंतिस्वराक्षरसंबंधिनः यथातिद्‌लाइरि२भ४सि७ती६भृ४

काद्वाद्वतोस्तुचविसर्गनपुंसकोणेषंकास्ति ६ ला ३ रि २ भ ४ सि ७ ती ६ भृ ४ गु ३
का १ २२ काः १ स्पुः ॥ दूतातुराद्व्यपतदैक्यर ८ भक्तशेषेजीवेद्दूदीशमधिकेम्रियतेसमोने ॥७७॥

ति	ला	रि	भ	सिं	ती	भृ	गु	का	र	का
६	३	२	४	७	६	४	३	१	२	१
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं॰
क	ख	ग	घ	ङ॰	च	छ	ज	झ	ञ	ट
ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ
ब	भ	म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह

साध्यंकाः

६	६	६	०	३	४	४	०	०	२	३
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं॰
क	ख	ग	घ	ङ॰	च	छ	ज	झ	ञ	ट
ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ
ब	भ	म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह
२	२	५	०	०	२	१	०	४	४	३

गु ३ का १ २२ का इतिस्पुर्भवंति ॥ अथशाकुनज्ञानमाह। दूतेतिदूतःप्रष्टाआतुरोरुग्णएतयोराह्वयस्तन्नामनीतयोर्वर्णास्तत्संबंधिन्योयाः संख्यास्तिलारिभसि-तीत्याद्युक्ताः प्रत्येकंतासामैक्यंपृथक्पृथक्दैः ८ अष्टभिर्भक्तेयौशेषौतयोर्मध्येआतुरशेषश्चेद्दूतशेषादधिकः तदागदीरोगीजीवेत् दूतशेषसाम्येएतदाधिकेवारोगीम्रियतेउदाहृतिस्तुअत्रदेवदत्तोरोगीयज्ञदत्तः तद्रोगोपशमवार्ताप्रष्टदूतः तत्रेतिविचारः अत्रदेवदत्तस्यरुग्णस्यनामाक्षरांकाअष्टभक्तशेषः शून्यं॰यज्ञदत्तदूतनामाक्षरांकाष्टशेष३ त्रयंअतोदेवदत्तस्यमरणंनिर्दिशेत् ॥ ७७ ॥

अथरुग्णप्रश्नस्वविशेषमाह॥ प्रश्नस्यप्रश्नवाक्यस्यदूतोक्तस्ययेऽच्चोहलस्तेषांप्रमितिः प्रमाणकेनैकेन १युक्तंभूयः पुनः रेण २द्वाभ्यांगुणितं लेनत्रिभिर्भक्तंतच्छेषंचेदेकंतदारुग्णस्यजीवितंनिर्दिशेत्। द्वयोस्तुशिष्टयोरोगंविनिर्दिशेत्। नेष्शून्येतुशेषेतन्मरणंब्रूयात्। तदपिवर्णस्वरवशात्याम्रुततिथिस्तस्यामेववदेत्॥७८॥ अथभविष्यदर्थसूचकंछायापुरुषदर्शनप्रकारमाह॥ प्रातःकालेमेघानाछादितेरवौपृष्ठगतेअनाहतेस्थलेस्थित्वार्कंपृष्ठगतंकृत्वा प्रत्यङ्मुखस्तिष्ठेत् अनिमिषंनिमेषशून्ये चक्षुषीकुर्वन्स्वांस्वकीयांछायांचिरकालंतद्गलस्थलेयावद्गलस्थलेदृष्ट्वातादृशीअनिमिषेएवनेत्रेऊर्ध्वप्रदेशंनयन्॥

दे ५।४ प	४।६
वे ४।६ ज	३।२।६
द ४।६ द	४।६
नः ७।७।६	नः ७।७।६
सेकं ४८	सेकं ५१

प्रश्नाज्झलांचप्रमितिःकयुक्ताभूयोर२निघ्नाल३हृताथशेषे॥ केजीवितंरवे २तिरुजोमृतिर्नें०भवेच्चतिथ्यांमरणाभिधायां॥७८॥ प्रातःपृष्ठगतेरवावनिमिषंछायांगलेस्वांचिरं दृष्ट्वोर्ध्वंनयनेनयन्सिततरंछायानरंपश्यति॥ तत्कर्णांसकरास्यपार्श्वहृदयाभावेक्षणेका १२स्व७दिक् १०भू १रामा ३क्षि २समाः शिरोविगमतोमासांस्तुषड्जीवति७९

सिततरं अतिशयेनश्वेतंछायानरंछायापुरुषंपश्यति एवंप्रकारेणशारदादिसितविमलरात्रिषुछायापुरुषोदृश्यते॥ एवंदृष्टेपुरुषेफलमाह। तदितितस्यछायानरस्यकर्णाभावदर्शनेऽर्कसमाद्वादशवर्षाणिजीवतिद्रष्टा अंसाभ्यांकराभ्यांआस्येनमुखेनपार्श्वाभ्यांहृदयेनचविनाछायापुरुषदर्शनेक्रमादायुर्वर्षाणिसप्त७दश१०एक१त्रि३द्वि२संख्यानिजीवतीतिसंबंधः शिरोविगमतः अशिरस्कछायापुरुषविलोकनेषण्मासान्जीवतीति श्लोकार्थः अत्रस्वरसंकेतितवर्णसंख्यांपरित्यज्यअकादिसंज्ञाग्रहालोकप्रसिद्धाश्रिता॥७९॥

अत्रैव विशेषमाह ॥ छायापुरुषस्य हृदये चेद्रंध्रं दृश्यते तदा सप्त मासान् जीवति शरीरहृदयं चेच्छायापुंसो दृश्यते तदा तत्क्षणमेव मरणं जानीयात्
संपूर्णे तु छायापुरुषे दृष्टे वर्षमध्ये रोगो मरणं च न भवेदिति सत्यं मिथ्या न ज्ञेयम् ॥ ८० ॥ अथ छायापुरुषप्रसंगेन कुशकुनांतरमाह ॥ स्नातस्य पूर्वं
कृते स्नानमात्रस्य पुंसः कर्णादेः कर्णासहस्तमुखपार्श्वहृदयादीनां प्रथमतः इतरांगेभ्यः पूर्वं शोषे पूर्वश्लोकोक्तं फलं योज्यं यथा द्वादश सप्त
दश एकत्रिद्विवर्षाणि जीवनं सर्वांगस्य हृच्छोषे हृदयस्थले प्रथमतः शोषणे षण्मासमध्ये तस्य मरणं विनिर्दिशेत् ॥ ८१ ॥ अथान्यदाह । शि
रसि स्वकीये हस्ते न्यस्ते धृते सति अस्य हस्तस्य मूलदण्डः प्रकोष्ठः छिन्नो न चेद्दृष्टस्तदा षण्मासांतः षण्मासमध्ये मरणभयं न भवेदिति ज्ञेयम्

हृद्रंध्रदृष्ट्या मुनिसंख्यमासान् हृद्देहदृष्टौ तु मृतिस्तदैव ॥ संपूर्णदृष्टौ तु नवर्षमध्ये रोगो मृतिर्वेति वदंति सत्यम् ॥ ८० ॥
स्नातस्य पूर्वं कर्णादेः शोषे प्रागुक्तवत्फलं ॥ सर्वांगस्य हृच्छोषे षण्मासाभ्यंतरे मृतिः ॥ ८१ ॥ हस्ते न्यस्ते शिरसि यदि
न छिन्नदण्डोऽस्य दृष्टः षण्मासांतर्न मरणभयं संपुटे हस्तयोस्तु ॥ न्यस्ते शीर्षे यदि च कदलीकोरकाभं तदंतर्दृष्टं नो भीस्तरति स
लिले चेत्स्वशेफो न मृत्युः ॥ ८२ ॥ इमानि चिन्हानि विचार्य योद्धुं विनिश्चये स्वायुष एव यायात् ॥ आहुर्हि मुख्यं शकुनं स्वदे-
हचिन्हानि बाह्यैः शकुनैः किमन्यैः ॥ ८३ ॥

॥ अत्रैवं प्रकारांतरमाह । संपुट इति संपुटे हस्तयोस्तु शीर्षे मूर्ध्नि न्यस्ते धृते सति तदंतः तयोर्ह
योः प्रकोष्ठयोरंतरालं यदि कदलीकोरकाभं रंभाकलिकातुल्यं दृष्टं चेत्तदा नो भीः मरणादेरिति शेषः अन्यच्चाह । सलिले जले चेत्स्वशेफः मज्जनं
स्वकीयं तरेन्न मज्जेत्तदा मृत्युर्न स्यादिति ज्ञेयम् ॥ ८२ ॥ अथोक्तशकुनानामुपयोगं स्तुतिं चाह ॥ इमानि प्रागुक्तानि चिन्हानि शरीरभवानि विचार्य
स्वायुषः सत्तायां विनिश्चये सति योद्धुं शत्रुभिर्गच्छेत् नाल्पायुषो ज्ञानेकथमेभिः शकुनमात्रैः स्वायुर्निश्चय इत्याह । आहुरिति हि यतः कारणात्स्व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

देहचिन्हानि मुख्यं शाकुनं आहुः गर्गादिमुनयः अतएभिरायुर्निश्चय इत्यर्थः अन्यैर्वास्त्रैः काकशिवादिवासितरूपैः शाकुनैः किंचिद्धि संवादि
त्वात् किं प्रयोजनमित्यर्थः ८३ इति शाकुनप्रशंसा॥ अथ ग्रंथसमाप्तौ प्रचयगमनाय मंगलं प्रयुयुक्षुः प्रशंसापूर्वकं आशिषं प्रयुंक्ते॥ सक-
लं समस्तं यत्स्वरशास्त्रं ईशादिप्रणीतं तस्य सारं अव्यभिचारादभ्युपयोगाच्च गुरुत्वात्सारं संक्षिप्य सर्वं मया न्यगादि उक्तं एतद्गुरुभक्ति

सकलं स्वरशास्त्रसारमेतत्परिसंक्षिप्य मया न्यगादि सर्वम्॥ गुरुभक्तिजुषोऽथ धर्मवृत्तेः स्फुरतादेतदभीप्सि
तार्थसिद्ध्यै॥ ८४॥ वंशो वत्समुनीश्वरस्य शिवदासाख्याद्गुरुख्यातिनः सम्राडग्निचिदाप यस्य जनकः श्रीसूर्यदा
सो जनिं॥ यन्माता यशसा दिशो दश विशालास्या व लक्ष्मोव्यधात्स प्राज्यस्वरशास्त्रसारविचितिं रामो वसन्नैमिषे॥ ८५

जुषः गुरुभक्तस्याथ धर्मवृत्तेः धर्मे वर्तनं यस्याभीप्सितार्थसिद्ध्यै स्फुरत् चमत्कुर्यादित्यर्थः॥ ८४॥ वंशो वत्समुनीश्वरस्य गुरुतरप्रसिद्धेः शिव
दासाख्यात् यस्य जनकः सम्राट् बृहस्पतिसवगर्भवाजपेयित्वात्। अग्निचित्सुवर्णचितिकारित्वात्। श्रीसूर्यदासनामा जनिं जन्म आपेति संबंधः
यन्मातुर्विशालाख्याया यशसा पातिव्रत्योद्भूतेन दश दिशः वलक्षाः धवलिताः स रामचन्द्रनामा सोमयाजी कविः नैमिषे अरण्ये वसन् प्राज्यं यत्स्वर-

शास्त्रंतस्यपः सारोऽस्युपयुक्तोंशस्तस्यविचितिंसंचयंव्याकरोदित्यन्वयः।८४॥ इतिश्रीरामचन्द्रसोमयाजिविरचितसमरसारटीकाभरतकृतासमाप्ता॥

षष्ठश्लोकस्यचक्रं

श्रा	मे	गं	गा	ग	ति	स्तो	द	ह	द	य
५	५	३	३	३	६	६	८	८	८	९
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
क	ख	ग	घ	च	छ	ज	झ	ट	ठ	ड
ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	०	०

तु	वा	सी	मा	सा	ली	का	री
७	४	६	५	७	३	१	२

सप्तमश्लोकस्य

तु	ला	री	भ	ज	ती	ध	भ	गा	न	का
६	३	२	५	८	६	९	४	३	०	१
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
क	घ	ग	घ	च	छ	ज	झ	ट	ठ	ड
ढ	ण	त	थ	द	य	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	०	०

अष्टमश्लोकस्यचक्रं

द	श्रा	ति	घा	स	का	ला	रि
८	५	६	४	७	१	३	२
अ	क	च	ट	त	प	य	श
इ	ख	छ	ठ	थ	फ	र	ष
उ	ग	ज	ड	द	ब	ल	स
ए	घ	झ	ढ	ध	भ	व	ह
ओ	ङ	ञ	ण	न	म	०	०

नवमस्य

मूल १ आर्द्रा २ अभिजित् ३ शततारका ४ कुला कुलगणं संधिकरं ॰१०।६।२।३धः॥

चित्रा १ विशाखा २ पूर्वा ३ श्र॰ ४ अ॰५ ह ६ भ ७ मृ॰८ पु॰९ पु १ भौ॰२ कुलगण स्थायिनोजयकरं १२।८।१४।४

दशमश्लोकस्य द्वे चक्रे॥

१	२	३	४	५
वा	कु	यु	वृ	मृ
अ	इ	उ	ए	ओ
क	ख	ग	घ	च
छ	ज	झ	ट	ठ
ड	ढ	त	थ	द
ध	न	प	फ	ब
भ	म	य	र	ल
व	श	ष	स	ह

१	२	३	४	५	
विष्णु	रमा	रुद्र	रवि	चंद्र	देवता
अ	इ	उ	ए	ओ	स्वरः
नंदा	भद्रा	जया	रिक्ता	पूर्णा	तिथि
१ ६	२ ७	३ ८	४ ९	५ १०	ति
११	१२	१३	१४	१५	
५	५	५	५	५	घटी
२७	२७	२७	२७	२७	पलं

अ	इ	उ	ए	ओ
सू. भौ.	चं. बु.	बृ.	शु	श
१।८	४	९	२	१०
५	६।३	१२	७	११

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	०	०	०
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	०	०	०
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	०	०
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	०	०	०
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	०

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

	अ	इ	उ	ए	ओ
१	प्रभव	प्रमाथी	खर	शोभन	राक्षस
२	विभव	विक्रम	नंदन	क्रोधी	अनल
३	शुक्ल	वृषभ	विजय	विश्व	पिंगल
४	प्रमोद	चित्रभा.	जय	वसु	काल
५	प्रजापति	सुभानु	मन्मथ	प्लवंग	सिद्धार्थ
६	अंगिरा	तारण	दुर्मुख	कीलक	रुद्र
७	श्रीमुख	पार्थिव	हेमलंबी	सौम्य	दुर्मति:
८	भाव	सर्वजित	विलंबी	विरोधक	रुधिरो
९	युवः	व्यय	शार्वरी	साधारण	दुंदुभि:
१०	धाता	सर्वधा	प्लवर	परिधावी	रक्त:
११	ईश्वर	विरोधी	शुभ	प्रमाथी	क्रोधन
१२	बहुधा	विकृत	कृत	आनंद	क्षय
	एतानि द्वादशश्लोकस्यचक्राणि ॥				कृत

अब्ददशाभुक्ति: · वर्षदशाभुक्ति:

	अ	इ	उ	ए	ओ	अ	इ	उ	ए	ओ
	प्र	वि	शु	प्र	प्र	मा	मा	मा	मा	मा
वर्ष	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
मास	१	१	१	१	१					
दिन	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
घटी	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३
पल	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८

ऋत्वंतरदशाभुक्ति:

	अ	इ	उ	ए	ओ
दि.	६	६	६	६	६
घ.	३२	३२	३२	३२	३२
प.	४३	४३	४३	४३	४३

मासांतरदशाभुक्ति:

	अ	इ	उ	ए	ओ
दिन	२	२	२	२	२
घटी	४३	४३	४३	४३	४३
प.	३८	३८	३८	३८	३८

अयनांतरदशाभुक्ति: · पक्षांतरदशाभुक्ति:

	अ	इ	उ	ए	ओ		अ	इ	उ	ए	ओ
दिन	१६	१६	१६	१६	१६	दिन	१	१	१	१	१
घटी	२१	२१	२१	२१	२१	घटी	२१	२१	२१	२१	२१
पल	४९	४९	४९	४९	४९	पल	४९	४९	४९	४९	४९

तिथ्यंतरदशाभुक्तिः						अ	इ	उ	ए	ओ
	अ	इ	उ	ए	ओ	वैशा· भाद्र· मार्ग	आ· आ· श्रा	चै· पौ	ज्ये· का·	माघ फा·
घटी	५	५	५	५	५					
पल	२७	२७	२७	२७	२७	वसंत	ग्रीष्म	वर्षा	शरद	हेमंत

	अ	इ	उ	ए	ओ
१	मे ३।२०।२०	७ मे· ३।२०।२९	१ म·क· ३।२०।४०	४ तु· ३।२०।४०	७ क ३।२०।२९
२	वृ· ३।२०।२०	८ वृ· ३।२०।२९	२ कुं ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।४०	८ मि· ३।२०।२९
३	मि· ३।२०।२०	९ मि ३।२०।२९	३ मी· ३।२०।४०	६ ध ३।२०।४०	९ क ३।२०।२९
४	क· ३।२०।२०	१ क· ३।२०।४०	४ मे· ३।२०।४०	७ म· ३।२०।४०	१ कुं·तु· ३।२०।२६
५	सिं·३।२०।२०	२ सिं· ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।४०	८ कुं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।२६
६	क· ३।२०।२०	३ क ३।२०।४०	६ मि· ३।२०।४०	९ मी· ३।२०।४०	३ ध· ३।२०।२६
७	तु ३।२०।२०	४ तु· ३।२०।४०	७ क· ३।२०।४०	१ ध·मे· ३।२०।४०	४ म ३।२०।२६
८	वृ·३।२०।२०	५ वृ· ३।२०।४०	८ सिं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।४०	५ कुं· ३।२०।२६
९	ध·३।२०।२०	६ ध· ३।२०।४०	९ क ३।२०।४०	३ मि· ३।२०।४०	६ मी· ३।२०।२६
१	म·वृ· ३।२०।२०	७ म· ३।२०।४०	१ तु·तु· ३।२०।४०	४ क· ३।२०।४०	७ मे· ३।२०।२६
२	कुं· ३।२०।२६	८ कुं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।४०	५ सिं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।२६
३	मी· ३।२०।२६	९ मी· ३।२०।४०	३ ध· ३।२०।४०	६ क· ३।२०।४०	९ मि· ३।२०।२६
४	मे· ३।२०।२६	१ सिं·मे· ३।२०।४०	४ म· ३।२०।४०	७ तु· ३।२०।४०	१ मी· ३।२०।२०
५	वृ·३।२०।२६	२ वृ· ३।२०।४०	५ कुं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।४०	२ सिं· ३।२०।२०
६	मि· ३।२०।२६	३ मि· ३।२०।४०	६ मी· ३।२०।४०	९ ध· ३।२०।४०	३ क· ३।२०।२०
७	क· ३।२०।२६	४ क· ३।२०।४०	७ मे ३।२०।४०	१ म·म· ३।२०।२९	४ तु· ३।२०।२०
८	सिं·३।२०।२६	५ सिं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।४०	२ कुं· ३।२०।२९	५ वृ· ३।२०।२०
९	कं· ३।२०।२६	६ क· ३।२०।४०	९ मि· ३।२०।४०	३ मी· ३।२०।२९	५ वृ· ३।२०।२०
१	तु·मि· ३।२०।२९	७ तु· ३।२०।४०	१ वृ·क· ३।२०।४०	२ कुं· ३।२०।२९	७ म· ३।२०।२०
२	वृ·३।२०।२९	८ वृ· ३।२० ।४०	२ सिं· ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।२९	८ कुं ३।२०।२०
३	ध·३।२०।२९	९ ध· ३।२०।४०	३ क· ३।२०।४०	६ मि· ३।२०।२९	९ मी· ३।२०।२०
४	म·३।२०। २९	मे·३ घस्रः २०	वृ·४ घस्रः २६	मि·५ घ· २९	वृ·६ घ· ४०
५	कुं ३।२०। २९	सिं·३ घस्रः ४०	क·६ घस्रः ४०	तु·६ घ· २९	वृ·६ घ· ४०
६	मी· ३।२०।२९	ध·६ घ·४०	म·५ घस्रः २९	कुं·४ घ·२६	मी·३ घ·२०
	२४	२१	२१.	२१	२१.

इतिसोमवाजिरामचन्द्रकृतसमरसार भरतकृत टीकासहितस०

यह पुस्तक शहर बनारस में कुञ्जगली के पश्चिम फाटक पर गोवर्द्धन
राम रामलालसाह के दुकान पर मिलेगी ॥ सं॰ १९५५

अथ सोमयाजिरामचन्द्रकृत समरसारभरतकृतटीकासहितमा॰

यह पुस्तक शहर बनारस कुंजगली के पश्चिम फाटक पर गोवर्द्धनराम रामलाल साहु के दुकान पर मिलेगी ॥

श्रीगणेशाय नमः॥ अभिवंद्य रामचन्द्रं गुरुं तदुक्तं स्वरग्रंथं॥ विदृणोमि यथा प्रज्ञं नरभिहिनार्थानुसारेण॥ २॥ अत्र श्रीरामचन्द्र नामा ग्रंथकृ
द्दारीसितग्रंथपरिसमाप्तिपारिपंथिप्रत्यूहापोहाय शिष्टाचारपरिपालनाय च गुरुं प्रणमन् चिकीर्षितं प्रतिजानीते॥ भूरिस्वरशास्त्राणि रुद्रयाम
लादीनि। युद्धशब्द उपलक्षणार्थः॥ येनवादि प्रति वादिदं पति सुभटदूतकन्मल्लादीनामपि जयपराजयोपाय प्रतिपादकत्वमस्य ग्रंथस्य धा-
नत्वा गुरुं समालोच्य स्वरशास्त्राणि भूरिशः॥ वक्ष्ये युद्धजयोपायं धार्मिकानां महीक्षितां॥ १॥ बहुधा विदधे सदाशिवोत्र
स्वरतंत्राणि तदेकवाक्यतां तु॥ भगवानयमेव वेद सम्यक् गुरुमार्गानुगतो परस्तु लोकः॥ २॥ वस्याम्यहं यदिह किंचन सर्व
सारमेतावदेव परिचिंत्य नृपः प्रवृत्तः॥ एकोपि कोटिभटलोलपतंगदीप्तिः लीलां मुदानुभवतु स्फुटकौतुकेन॥ ३॥ नैतद्देयं
दुर्विनीताय जातु ज्ञानं गुप्तं तद्धि सम्यक् फलाय॥ अस्थाने हि स्थाप्यमाने वाचां देवी कोपान्निर्दहेन्नो चिराय॥ ४॥ विनया
वनताय दीयमाना प्रभवेत्कल्पलतेव सत्फलाय॥ उपकृत्यनुचिंतकानि शास्त्राण्युपकारस्य पदं हि साधुरेव॥ ५॥ शं मे गं-
गागतिस्ते दहद्दधितरधः सर्गषंढान्विनाचः कायास्त्राली स्थितेऽज्जमपि सुभटयोर्नामवर्णोत्थ संख्ये॥ र्मिकानामिति यं
याभमाणशंका निवारणाय॥ यतः रूपाय प्रवृत्तोपि सपापनृपतिः परिपंथिभिः पराभूयते रावणदुर्योधनवत्॥ १॥ बहुतरस्वरग्रंथविरो-
धं गुरुमतमनुसृत्य परिहरति॥ २॥ ग्रंथस्योपादेयतामाह॥ ३॥ एतत् ग्रंथ प्रतिपाद्य सर्वस्वरशास्त्रसारस्याति गोप्यत्वमाह॥ ४॥ प्रच यगम-
नाय साधु प्रदेयतामाह॥ ५॥ संप्रति प्रकृतमाह॥ इहे यं परिभाषांकयहणेकरपयवर्गैः पिंडाद्यैरंकाः नत्ररवमिति स्वहृतकरणचिंताम- १

Indira Gandhi National Centre for the Arts

णिग्रंथाराहत्तालायवाय॥तत्र शंमे गंगेत्यादिवर्णद्योतिमान् पंचाशंकानेकाइशालीषुऊर्ध्वाधःस्थासु विलिख्यतेषामंकानामधःअ
चःस्वरान् अआइईउऊएऐओऔअंएतान् लिखेत्॥कथमित्यपेक्षायांसर्गषंढान्विनेति॥सर्गोविसर्गास्वरं।अइतितेनऋऌॡइति
षंढास्तैः — सुविनेतिसंबंधः॥अत्राज् ग्रहणेनपद्यापिअच्प्रत्याहारगताअइउइत्यादिक्रमेणवर्णालभ्यंते।तथापिसर्वैःषंढान्विने-
तिउक्तलिंगाद्वर्णसमाम्नायस्थास्वराअच्छब्देनविवक्षितादृष्टव्याः॥एषांस्वराणामधःकादीन्वर्णान्ङञकाररहितत्वेनैकत्रिंशत्संख्या
न्लिसप्तालीषुतद्वल्लिखेत् अकढम।आखणपइत्यादि॥अंत्योपांत्यकोष्ठद्वयेतुलेख्यवर्णाभावाच्छून्यमेवस्यात्॥एवमिदंजयपराज
यचक्रमुक्तं॥एतत्प्रयोजनमाह॥सुभटयोरिति॥सुभटावन्योन्यप्रहारिणौवीरौ॥अत्रापिसुभटग्रहणमुपलक्षणाययतोजवादिप्रति

स्वासे शेषेप्यशेषेविजयपरिभवौदात्रिशेषेनवस्त्रेमासालीकारिजेताक्रमतइहमतोग्र्योइत्युक्तमादौः ६

वादिनामपिजयपराजयज्ञानमितःअतोययोर्द्वयोर्जयपराजयौजिज्ञासितौतयोर्नामस्वरव्यंजनानांये।शंमेगगेत्यादिउपरिस्थाअंका-
तान्सस्वरोव्यंजनंचास्मिपतियथारामरावणयोर्जयपराजयवीक्षायांरामइतिनाम्नोरकाराकारमकाराकाररूपत्वेनचतुरक्षरस्यशाकारादु
परिस्थाश्चत्वारोंकाःगं३मे५शा५शा५एवंसर्वांकमेलनेसंख्या१८रावणनाम्नितुगं३मे५ग३शा५मं५शा५एतदंकमेलनसंख्या२६ए
तेसंख्येद्वपकद्वपकखकारद्योतितद्वांकेनाप्तेभक्तेयन्नामवर्णसंख्यासशेषातस्यजयः यस्यतुनिःशेषातस्यपराजयः॥अत्रयद्यपिद्वेसं
ख्येनिःशेषेनेनरामरावणयोःसाम्यमापाद्वि तथापि वक्ष्यमाणचक्रांतरेरामस्यैवजयः प्रागुक्तसंख्ययोरेवप्रकारांतरेणजयपराजययज्ञा

स्व॰सा॰
२

नमाह। दासीति॥ भाग्वत् द्वयोर्जयपराजयज्ञानमिच्छंस्तत्र मः स्वरसंख्येभाग्वदानीयाश्च ८ भिर्भक्ते। जे ह्वे शेषौ चेन्नवस्त इत्यादिकक्रमेण संभव-
स्तदाग्रिमाग्रिमांकतुल्यशिष्टानामसंख्या जेतेति ज्ञेयमंकास्त नाद्योदिताः॥ ०।४।६।५।७।३।९॥ २॥ एषं केषु क्रमस्थेषु यन्नामवर्णसंख्या
ष्टभागशेषो धिमस्तस्य जयः अल्पतुल्यस्तस्य पराजयः यथा रामरावणसंख्ये १८।२६। अष्टभक्ते शेषौ २।२ अत्रापि साम्यमेव॥ ६॥ अपरंजय
पराजयचक्रमिदं॥ तुलादीत्यादि कादशांकास्ति र्यक्कोष्ठेष्वेकादशसु विलिख्य तदधः अकटम आखणय इत्यादिक्रमेण वर्णा लेख्याः तदनु
मानद्वयास्वरसंख्ये तुलादीत्यादिकानुसारादानेये ते द्वादशसंख्या वियुक्ते कार्ये तेच नः अष्टमिर्विभज्यं यत्संख्या शेषोधिकः स एव जेता सु-

अंकास्तुलादिभजतांधसुगानकाः स्युरो १२ यैरितो स्वरमितीरहिते विधाय॥ तस्मात्त्वनर्दहति शेषबहुत्वतः स्यात् जेता ८
स एव बलपः सुधियाविधेयः ॥७॥ वर्गाष्टकांकादशतिद्यासंकालारितद्युतौ॥ नाम्नोः सभाजितायांस्याद्विजयोधिकशेषके

धियारात्तास एव जेता बलपः सेनापतिः कर्त्तव्यः उदाहृतिस्तु अत्र रामरावणनामास्वरसंख्ये प्राग्वत्साधिते यथा राम १७ रावण २८ एते सं-
ख्ये द्वादशोने ५।१६। एते ष्ट ८ हृते शेषौ ५।० अत्र श्रीरामचंद्रो जेता॥७॥ अथापरं जयपराजयचक्रमाह अकचटतपयशाः कला १६ भूते ५ षु
५ बाणा ५ स्व ५ शर ५ वेदा ४ ब्धि ४ संख्यास्वराः अष्टौवर्गाः तेषां संबंधिनोंकाः दशस्याद्याः अष्टौ विवादास्पदीभूतजयप्रतिद्वंद्विद्वयनाम्नोः सं
बंधिवर्णवर्गीकोनीयुतौ सप्तभिर्भाजिता यां यन्नामवर्णांक शेषोधिकः स विजयते अल्पशेषस्तु पराभूयते उदाहृतिर्यथा अस्मिंस्तृतीयजय
पराजयचक्रे रामरावणनामास्वरसंख्या जीयते रेफः सप्तवर्गीयस्तस्यत्र्यंको लकारस्योतितः ३ अकारः प्रथमवर्गीयस्तस्याष्टांको दकारस्यो- २

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तितः ८ मकारः षष्ठः वर्गीयत्वात्ककारयोतिनैकांकः १ अकारः प्राग्वरष्टांकः ८ एवं रामनामवर्णसंख्या २९ रावणस्यतु ३४ द्वयोः सप्तम-
भागेशेषे ६।६ अत्रसमशेषत्वादुभयोः साम्यं ॥ ८ ॥ इतिश्रीरामचन्द्रविरचितसमरसारसंग्रहटीकायां भरतविरचितायांजयपराजयचिंता
समाप्ता ॥ अथनक्षत्रतिथिवारैः कुलाकुलगणांसंधिजयपराजयनिमित्तमाह ॥ मूलं १ आर्द्रा २ अभिजित् ३ अंबुपोवरुणस्तद्दैवत्यंभंशतभि
षक् ४ एतानिचत्वारिभानिदशमीषष्ठीद्वितीयातिस्त्रस्तिथयः ॥ बुधवासरश्च अयंकुलाकुलगणः राज्ञोर्युयुत्सोः संधिकरः द्वयोर्युद्धनिवृ-
त्तामीतिंकरोति अस्मिन्गणेयुद्धाद्यारंभे संधिर्भवतीत्यर्थः। कुलगणस्तुवक्ष्यमाणः स्थायिनोः स्थायिनोदुर्गाधीशस्यजयार्थंजयकारीस्यादि-

मूलार्द्राभिजिदंबुपोदुदशमीषष्ठीद्वितीयाबुधोराज्ञोः संधिकरः कुलाकुलगुणः स्थायिनोर्जयार्थंकुलः ॥ मासाख्यास्थित

भानिशेषतिथयोयुग्माः कुजोभार्गवः संयोन्योकुलसंज्ञकोविजयतेयस्मिन्प्रयातोध्रुवं ॥ ९ ॥ त्यर्थः सचकुलः मासाख्यास्थि
तभानिचित्राविशाखाज्येष्ठापूर्वाषाढाश्रवणपूर्वभाद्रपदाऽश्विनीकृत्तिकामृगशिरःपुष्यमघोत्तराफाल्गुनीसंज्ञानिद्वादशभानि। चतुर्थी
अष्टमीद्वादशीचतुर्दशीतिचनस्त्रस्तिथयोदशम्याद्यपेक्षयाशेषभूतायुग्माश्च भौमशुक्रवासरौच अयंसर्वः कुलगणः स्थायिजयकृत् अ
न्यः एतस्मादुक्तभतिथिवारव्यतिरिक्तोगणः अकुलसंज्ञः सचभरणीरोहिणी २ पुनर्वसु ३ आश्लेषा ४ पूर्वाफाल्गुनी ५ हस्त ६ स्वाती ७ अनु-
राधा ८ उत्तराषाढा ९ धनिष्ठा १० उत्तराभाद्रपदा ११ रेवती १२ एतानिद्वादशभानिप्रतिपत्तृतीयापंचमीसप्तमीनवमीएकादशीत्रयोदशीपंच
दशीतिथयः रविसोमगुरुशनिवाराश्चायमकुलगणः अस्मिन्गणेप्रारब्धयुद्धादिः प्रयातोपायीध्रुवंनिश्चयेनविजयतेइतिफलं ॥ ९ ॥

इतिसमरसारेसंग्रहटीकायांकुलाकुलाकुलगणःसमाप्तः॥ अथसकलस्वरशिरोमणिंवर्णस्वरमाह॥ अणएउ.एतौप्रत्याहारौनत्संगृहीताः अइउएओएतेपंचस्वराः कछडधभवएतन्मुखेष्वेतदादिषुवर्णेषुउ.कारणकारञकारवर्जितेषुस्वामिनः क्रमेणास्युर्यथाकछडधभवानांअ- कारःखजढनमशानामिकारःगझतपयषानामुकारःघटथफरसानामेकारःचठदवलहानामोकारःतेचअइउएओएतेपंचस्वराःपसहय संबंधिनंदाभद्राजयारिक्तापूर्णानांतिथीनांक्रमात्स्वामिनः तत्रापिप्रतितिथिकपि ११लवतः एकादशांशप्रमाणेनैकैकस्वरभोगः तत एकस्यांतिथावेकैकस्यस्वरस्यभोगघटी ५पल २७ प्राण १ गुर्वक्षरोच्चार ७ एवमहोरात्रव्यापिन्यांषष्टिघट्यात्मिकायांनंदायांप्रातरारभ्यपं-

पंचाणोउ.स्वराःकछडधभवमुखेष्वङ्ण ञव्यंजनेषुस्युर्नंदादेस्तिथेस्तेतिथिकपि ११लवतोप्यंतराभोगभाजः॥ नाम्नोबालः

कुमारोयुवसजरन्मृतास्त्वादिवर्णस्वरात्तेसिद्धुल्कर्षोयुवांतोपचपइतरयोर्युध्यतांद्विष्मृताचि॥ १० ॥ चादिघट्यादिका

लेअकारस्वरभोगःतदनुतावत्येवकालेइकारस्यतथैवउए ओएतेषांतावतितावतिकालेभोगःएवंपंचस्वरभोगकालःघटी२७पले७६प्राण२ गुर्वक्षरोच्चार ७ ११उनरकारादिपंचस्वराणांएतावत्येवकालेभोगःतेनभुक्तघट्यः ५४ पलानि २२ प्राणं ४ गुर्वक्षरोच्चार ४४ ११उनरकारभोगः तावत्येवपचघट्यादिकालेतेनषष्टिघटिकाअहोरात्रजाः पूर्यंतेउनभद्रायांतिथौप्रातरारभ्यइकारस्यभोगः ततःउकारादीनामेवंजयायामुका रादीनांरिक्तायामेकारादीनांपूर्णायामोकारादीनांयस्यस्वरस्ययातिथिस्तस्यतस्यत्रिभोगोअन्येषांद्विर्द्विरितिभावः॥संप्रतिस्वरावस्थामाह नाम्नइति॥स्थापियाप्यादिनाम्नोःपंचआद्योवर्णस्तत्स्वामीयअकारादिपंचमध्येस्वरःसबालःनदग्निमःकुमारस्तदग्निमोयुवाअग्यो वृद्धःअ ३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

ग्रो मृतः यथा राम नाम्न आदिवर्णो रेफस्तदीश एकारस्वरो रामचन्द्रस्य बालस्वर आकुमारः अयुवा वृद्धः उ मृतः एवमन्येषां ग्राह्याः स्वरा
दीनामच्युतादिनाम्नां उवर्णाभावादकारादिरेव वर्गस्वरो ग्राह्यः एतत्फलमाह सिद्धीति ॥ बालस्वरभोगकालारब्धकार्यात्कुमारस्वरभोगका
र्येऽधिका सिद्धिः एवं कुमारकालाद्युवकालसिद्ध्याधिक्यमिति युवस्वरांते सिद्धेरुत्कर्षः इतरयोर्वृद्धमृतयोः स्वरयोः सिद्धेरपकर्षः। इति स्वयु
वस्वरभोगकालं ज्ञात्वा कार्यारंभः एतत्कृत्यमाह ॥ द्विषतः शत्रोर्मृतावपि मृतस्वरभोगकालेयुध्यंता युद्धं क्रियतां स्वयुवस्वरे च तद्राजय इति-
भावः ॥ २० ॥ अथाकारादीनां ग्रहराशीशत्वं तत्तद्राशनवदर्पचाह ॥ मंगलादित्ययोरेतत्क्षेत्रभूतानां च राशीनां मेषवृश्चिकसिंहानामकारः

भौमेनयोर्ज्ञशशिनोश्च गुरोर्भृगोश्च स्वक्षेत्रे शनेरुदृयिनोर्यनवांशकेजात् ॥ भारे २४ करे २१ तु परतोंतिमभादिसप्तस्वादि
त्यतस्त्विदुमुखाअपिपंचकेषु ॥ २१ ॥

स्वामी एषु राशिष्वकार उदितः १ एवं बुधचन्द्रयोस्तद्राशीनां च कन्यामिथुनकर्कीणामिका
रः स्वामी एषु रथीच २ एवं वृहस्पतेस्तद्राश्योर्मीनधनुषोश्चउकारः ॥ ३ ॥ एवं शुक्रस्य वृषतुलयोरेकारः ४ शनेर्मकरकुंभयोरोकारः ५ अ-
थ नवांशेशत्वमाह शश इति ॥ अजान्मेषमारभ्य तेन मेषादिद्वादशराशीनां नवांशकाः १०८ तेषां मध्ये मेषवृषयोः १८ नवांशकेषु मिथुन
स्याद्यषट् ६ नवांशकेषु चाकार ईशः मिथुनांत्यत्रिनवांशकेषु कर्कसिंहयोश्चाष्टादश १८ सु चेकारः २ कन्यातुलयोर्वृश्चिकाद्यत्रये
चोकारः ३ वृश्चिकान्त्यषट्के धनुषि मकरांत्यषट्के चैकारः ४ मकरांत्यत्रये कुंभमीनयोश्चौकारः एवं भारे २४ मेषादि चतुर्वि

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शतिनवांशकानां अकारईशः परतस्तदग्निमेषु करेएकविंशते॥ २२१॥ कविंशतिसंख्यानांनवांशनांइकाराद्याः क्रमात्स्युः अथनक्षत्रेशत्वमाह॥ अंतिमेति॥ अंतिमंभंरेवतीतदादिसप्तस्वार्द्रांतेषुनक्षत्रेषुअकारः प्रभुः आदित्यंपुनर्वसुः ततआरभ्यपंचसुपंचसु इदुमुखाः॥ इकारोकाराद्याः स्वराः ईशाएवंसप्तविंशतिभानांपंचस्वराईशाः॥२१॥ अथसंवत्सरेशत्वंपंचानामाह॥ रूपा१२ह्याहादशवर्षेषुप्रभवादिवृहधान्यांतेषुसंवत्सरेष्वकारईशः प्रमाथ्यादिद्वादशाब्देषुइकारः खरादिषूकारः शोभनादिष्वेकारः राक्षसादिष्वोकारः ऋत्वीशमाहहायनेति॥ हायनः संवत्सरः तस्यर्तवः षट्वसंताद्यास्तेषुतेअकारादयः ईशाः षड्तुदिनानिसौरमानेनपंचशष्ठ्युत्तरत्रिशतीतद्विभागस्तुमासोऽत्र

रूपा१२ब्धामयहायनर्तुषुचतेतत्काय११भागांतराद्भुक्त्यावाच्यवरेयनेत्वइरिमौकृष्णान्ययोः पक्षयोः॥ राधेभाद्रपदेसहस्यइरिषाषाढेनभस्युर्मधौपौषेथैरपिशुक्रऊर्जउदयीमाघांत्ययोरोस्तथा॥१२॥ दिनय·एकैकस्यभुक्तिरेवंषड्तवोभुक्ताः स्युर्द्वादशवार्षिकभोगेऋतुभोगेवाअवांतरभोगमाह तत्कायेति ११ तेषांरूपाब्दानामृतूनांचकाये ११ भगेलब्धकालएकैकस्वरावांतरभोगेनावांतरभुक्त्याभुक्त्विमित्यर्थः॥ द्वादशाब्दविभागोयथावर्ष१मास१२घटी४३पल३८प्राण१गुर्वक्षरोच्चार१इतिऋतुभोगदिनेषु७३एष्वेकादशांशेऽवांतरभोगः विभागस्तुदिन६११घटी४३पल३८इतिप्रतिस्वरभोगकालः॥ अथायनेशत्वमाह॥ अवाचीति अवाचिदक्षिणायनेअवरेउत्तरायणेऽस्तयोर्ह्रयोरयनयोरकारेकारावीशौनापरेस्वराः पक्षेशत्वमाह॥ इमाविति इमौअकारेकारौकृष्णान्ययोः कृष्णशुक्लपक्षयोरीशौमासेशत्वमाह॥ राधइति राधोवैशाखः तस्मिन्भाद्रपदेसहामार्गशीर्षस्तस्मिंश्चाकारः प्रभुः इइकारः इषेआश्विने आषाढेनभसिश्रावणेचप्र

Indira Gandhi National Centre for the Arts

भुः उः उकारः मघौचैत्रेपौषेचेशाएः एकारः शुक्रेज्येष्ठेऊर्जेकार्तिकेचेशः माघांत्ययोः माघः प्रसिद्धः अंत्यः फाल्गुनः तयोः ओकारः स्वामीअ-
वांतरभोगइहापिप्राग्वत्ज्ञेयः॥ एतावताावर्णस्वरः प्रपंचितः॥ इतिवर्णस्वरचक्रं॥ अथमात्रास्वराद्याह॥ नामसुखंनाम्नआरंभः तत्रयो-
र्णोविवर्णः तद्गतायास्वरमात्रासमात्रा स्वरःसचासावच्चतदच्चमात्राजित्यर्थः।सचमंत्रादिसाधनकर्मस्वनूकूलोग्राह्यः॥जीवस्वरमाह॥ह
लजितिनाम्नोयेहल्वाः अचश्चतेषांयेवस्यमाणावर्गापेक्षयासंख्येतयोरैक्यजीवस्वरोभवतिसचशुभेमंगल
कृतेग्राह्यः पंचाधिकाचेत्संख्यातदापंच५भिर्भागोऽनुपदिष्टोपिकार्यःभागेयः शिष्टांकस्तत्संख्याएवाकारादि

मात्रानामसुखार्णजैवतुतदज्मंत्रादिसिद्धौहलच्च संख्यैक्यंतप१६संख्ययासुभिः४पशोःकाद्येमिः५
जीवाच्छुभे॥ पिंडाज्मात्रिकवार्णिकैक्यमथ५हृते शेषष्वमूसत्कृतौ॥ पंचसुस्वरोमात्यः शून्यशेषेतुपं

चमः ओकारएवग्राह्यःअस्यचजीवस्वरसंख्याकिंस्थानस्थेषुवर्गेषुस्यादित्यपेक्षायामाह तपइति अक्षुस्वरेषुत
पसंख्ययाषोडशसंख्ययाव्यवच्छिन्नेषु अआइईउऊऋॠऌॡएऐओऔअंअः।इतियशोः पवर्गशवर्गयोर्भिः
चतुःसंख्ययोः सतोरित्यर्थः।काद्येकवर्गाद्येवर्गजालेकचटतपरूपेमि५मितिः प्रत्येकंपंचाक्षरमितिरित्यर्थः।वै
शेषायजीवस्वरचक्रमेवलिख्यते यथाअत्रोदाहरणं॥रामनाम्नः रेफाकारमकाराकाररूपत्वात् द्विद्विपंचैकसंख्ये
क्यं१०पंचभागेशिष्टंशून्यंतेनरामचन्द्रस्योकारएवजीवस्वरः पिंडस्वरमाह। पिंडेतिमात्रिकोमात्रास्वरः वार्णिको

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ
१	२	३	४	५	६	७	८
ऌ	ॡ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज
१	२	३	४	५	१	२	३
४	५	१	२	३	४	५	१
झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त
२	३	४	५	१	२	३	४
थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	सह
५	१	२	३	४	१	२	३४

वर्णस्वरः तत्संख्ययोरैक्ये महृते पंचहृते यः शेषः स पिंडाख्यपिंडस्वरो भवतीति संबंधः। सचम्वाः सेनायाः सत्कृतौ सत्कारे सज्जीकरणे ग्राह्यः उ-
दाहरणं यथा रामस्य वर्णस्वर एकारश्चतुर्थत्वात् चतुःसंख्या मात्रास्वरस्त्वकारः प्राथम्यादेक संख्यः तयोरैक्यं ५ म पंचभागशेषे शून्यं तत ओ
कारस्वर एव श्रीरामस्य पिंडस्वरः। अथ यौगिकस्वरमाह। मात्रेति। मात्रास्वरः वर्णस्वरश्च प्रागुक्त ग्रहस्वरस्तु तन्नामराशीशग्रहसंबंधात्। ३।
पिंडस्वरः प्रागुक्तः ४ जीवस्वरश्च ५ भंजन्मनक्षत्रतद्धिपस्वरः ६ गृहं राशिस्तस्य योऽच् ७ एषां मात्रादिस्वराणां याः संख्याः तासामैक्यं महृतं पं
चभिर्भक्तं शिष्टो यौगिकस्वरः यथा रामचन्द्रस्य यौगिकस्वरः साध्यते मात्रास्वरः अकारः प्राथम्यादेक संख्यः १ वर्णस्वर एकारः चतुःसंख्यः ४ ग्र

मात्रार्णग्रहपिंडजीवभग्रहाजैक्यान्मत्स्ययौगिकः ॥ १३ ॥ योगाचायोगभजनं वर्णाचासर्वमावहेत् ॥ विशेषतश्च संग्रा
मं सहि सर्वस्वराग्रणीः ॥ १४ ॥ तेषामचांलयभरायमितिर्हलांच नाम्नोरलांतुमिलितामहृताष्टशकृसा ॥ ७ ॥

ह्स्वरस्तु रामनाम्नस्तुलाराशित्वात्तस्येशः शुक्रः तस्य स्वर एकारः ४ पिंडस्वरस्तु प्राग्रीत्या ओकारः ५ जीवस्वर ओकार एव ५ नक्षत्रस्वरोपि अ
वकहडचक्रानुसारात् रामचन्द्रस्य चित्रानक्षत्रत्वात् स्वर उकारः ३ राशिस्तु रामस्य तुला तत्स्वर एकारः ४ एतत्संख्यैक्यं २६ पंचभागे शिष्टं १
अत्र अकारो रामचन्द्रस्य यौगिकस्वरः ॥ १३ ॥ योगवर्णस्वरयोर्विनियोगादिदानीं तयोः कार्यमाह ॥ योगाचा यौगिकस्वरेण योगभजनं योग-
मार्गसेवनं तदुदये तत्काले तद्बुवत्वे कुर्वीतेति भावः वर्णाचा वर्णस्वरेण सर्वं कर्म आवहेत् कुर्यात् विशेषतस्तु वर्णस्वरानुकूल्ये संग्रा-
मं कुर्यात् हि यस्मात्सर्वस्वराणामग्रणीः मुख्यः ॥ १४ ॥ अथ भद्रादीनां युद्धादौ जयपराजयसाम्यज्ञानमाह ॥ तेषां अइउएओ इति प्रा ५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

शुक्तानांपंचानांस्वराणांतत्संबंधिनांहलांचसंबंधिनीमिति: संख्याल ३प १भ ४रा२य १एवंरूपास्यात् तेनअकछडधभवानांल ३इतित्रिसं
ख्या ३ खजठनमशानांप इतिएकं १ संख्याउगझतपयषाणांभ इति: चतु: संख्या ४एघदथफरसानां रा इतिद्विसंख्याओचडदबलहानांय
एकसंख्या १भवतिनाम्नोर्योजयपराजयज्ञानमिष्टं तन्नाम्नोर्येअलइतिप्रत्याहारग्रहणात् स्वरावर्णाश्चतेषांसंबंधिनीयासंख्यालयभ-
रायेत्युक्ताप्रतिस्वंमिलितासतीपृथक्मे: पंचभिर्हृताचयास्यात् ॥ सदाविजयमाह। अधिकनामसंख्यस्यसासंख्येत

हीनामृतिविजयमाहतथाधिकासातुल्यासमंचसमरंयदिवापिसंधिम् ॥ १५ ॥ द्वी-
दिदिस्वंतरगास्तुनेचः सुखंजयेद्यूनिजयस्तुघातात् ॥

रेतरंतुल्यासमाचेत्तदातुल्यंसमंसंग्राममाह।यदिवापक्षांतरेसंबंधिद्वयो: राज्ञो: संधिमाह अत्रवर्णसंख्याग्रह-
णेननिषिद्धवर्णानांङकारणकारादीनांनाम्निसंभवेसंबंधेवाशून्यमेवग्राह्यं नकदाचित्संख्याउद्दिष्टवर्णाभावात्
॥उदाहरणं॥यथारामसंख्या ९रा ५व ६णकारस्याभावाच्छून्यंतदकारस्य ३एवंरावणनामसंख्या १४ यासाउभय
त्रपंचभागेशेषौ ४।४ अत्रयुद्धेसंधिर्वाच्या ॥ १५॥ इतिश्रीभरतिकृतसमरसारटीकायांस्वरभेदोयुद्धकालेजयपराजयौच॥अथबालकुमारादि

ल	यं	भं	रां	यं
३	१	४	२	१
अ	इ	उ	ए	ओ
क	ख	ग	घ	च
छ	ज	झ	ट	ठ
ड	ढ	त	थ	द
ध	न	प	फ	ब
भ	म	य	र	ल
व	श	ष	स	ह
०	०	०	०	०

स्वरवशाद्बलमाह॥ तेअकारादयोऽन्त्यः स्वराः पूर्वादिदिक्षुमध्येच भागेसमायायुद्धस्यानारेऽग्नसन्निविष्टाज्ञा-
तव्याः तत्रभूनियुवस्वरविषयेजयेत् निजयुवस्वरदिशमाश्रितोभटःसुखंजयेत इतितात्पर्यार्थः आद्ययोस्तु
बालकुमारयोर्गातारनंतरंयातेप्रहारेलग्नेसतिजयः पर्यंततःस्यादित्यर्थः अंतिमयोर्वृद्धमृतयोनस्यात् स्वश-
त्रुबलाबलाभ्यांस्वयुवस्वरदिशंशत्रुंमृतस्वरदिशंप्राप्तंकृत्वा इत्यस्वस्यस्वरबलेशत्रोस्तुबलाभावेयुद्धंवादाद्य-
र्थेतांदिशमाददीत तत्रस्थित्वायुद्धादिकुर्यात् उदाहरणं अत्ररामरावणयोरेकारस्वरोबालस्तद्दिक्चउत्त-

ई॰शु॰ वृ॰तु॰	पू॰भौ॰ मे॰वृ॰	अ॰श॰ म॰कुं॰
उ॰गु॰ मी॰		द॰सू॰ सिं॰
वा॰बु॰ मि॰कं	प॰चं॰ कर्क	गु॰नै॰ ध॰

स्यादाद्ययोर्नांतिमयोः स्वशत्रुबलाबलाभ्यांबलमाददीत॥ १६॥ ऐशानीतः
सितकुजशनिरविगृहराशयः प्रतीचीन्दोः॥ गुरुगृहयोरस्तउदग्दिशोज्ञगृहयोस्तु
वायव्यां॥ १७॥ राअ तस्तयोः प्राच्यांयुवस्वरस्तद्दिशिरामरावणयोर्बलं। इतिभूबलज्ञानं
॥१८॥ अथरविचन्द्रहर्तिविवस्वुरुस्तत्तद्गृहराशीनांदिग्विशेषेनिवेशमाह॥ ऐशानींदिश
मारभ्यप्राच्यादिदिक्क्रमेण अग्रिमाविवक्षिताः तासुशुक्रादिगृहभूताराशयोनिविष्टा
ज्ञेयाः पत्रशुक्रराशीवृषतुलेतोईशान्याम्॥ मंगलस्यराशीमेषवृश्चिकौतौप्राच्यांशने
र्मकरकुंभौआग्नेय्यांरविगृहंसिंहःसदक्षिणस्यां इंदोर्गृहंकर्कः प्रतीच्यांगुरुगृहेधनुर्मी

शुक्रगृहं ईशान तुलावृषौ	भौमगृहं पूर्व मेषवृश्चिकौ	शनिगृहं अग्नि मकरकुंभौ
जीवगृहं उत्तर मीनः	गृहराशि चक्रम्	रविगृहं दक्षिण सिंहः
बुधगृहं वायव्य कन्यामिथुने	चन्द्रगृहं पश्चिम कर्क	जीवगृहं नैर्ऋतिः धनुः

	पू॰ अ	
उ॰ए	मध्ये ओ	द॰इ
	प॰ उ	

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नोतयोरस्रो दिक्नैर्ऋतीउदीचीचदिक्क्रमेणज्ञेयाज्ञोवुयस्तस्यगृहेकन्यामिथुनेतयोवायव्यां ॥१७॥ अथैतादिशारव्तेराशयप्रथमादिप्रहरेषु
त्याज्याः यथा इतिचक्रम् ॥ अथरविहतांदिशमाह ॥ अर्कः सूर्योदिनेद्वितीययामार्द्धतः द्वितीयश्चासोयामार्द्धश्चेतिद्वियामार्द्धतः प्रथमाति-

	सू॰तु॰३ ४अआ ५ ५	
उ॰सु॰२ २ अंआ ५ ५	रविच-क्रम्	द॰सू॰३ १ १ ५ आ अं ५ ५
	प॰सू॰१ २अंआ ५ ५	

क्रमेकारणाभावात प्रथमयामस्यार्द्धतद्दारभ्यप्रथमयामस्यद्वितीययामार्द्धमारभ्यतेत्यर्थः॥ यामेयामेप्रहरेप्रहरेतृ
तीयांतृतीयांदिशंहंतिकांदिशमारभ्येत्यपेक्षायांचाह प्रतीचीप्रभृतीतिसर्वदिगपेक्षयाबहुलंते
नप्रथमद्वितीययामयोरंत्यायाम्यांप्रतीचींद्वितीयतृतीयांत्यायाम्यांउदीचींतृतीयचतुर्थांत्या-
द्वितीययामार्द्धतपेवयामेयामेतृतीयांचततस्तृतीयां ॥ अर्कः प्रतीचीप्रभृतिंनिहंति
श्रागंत्ययामार्द्धयुगेनयाम्यां ॥ १८ ॥ ईशाद्विदिशगंचंद्रोयामेयामेनिहंतिवृषकुंभौ ॥
दाम्यांयाम्यांहंतीतिभावः एवंरविहग्यादिशस्तात्कालेशुभकर्मसुत्याज्याः ॥ १९ ॥ अथचन्द्र
हताविदिग्दिशास्तद्राशींश्चाह ॥ चंद्रईशाद्विदिशांईशानादिविदिशांसंबंधिनीराशीदिनेया
मेयामेप्रहरमात्रेकालेनिहंतिकोनावित्याह वृषकुंभौईशानाम्नीस्थौप्रथमप्रहरेहंतिमृगोमकरस्तंचाग्नेयीस्थं ॥

ईशानी वृ॰चं॰कुं १ यामे		चं॰ अग्निःम सिं २ यामे
	चन्द्रहत राशिस्थाना र्थं चक्रं	
वा॰ चं॰ मि॰ कुं ४ यामे		नै॰ चं॰ धनु॰ ३ यामे

॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

सिंहं च दक्षिणदिक्स्थं द्वितीययामे निहंति धन्वियनुः नैर्ऋतिदिक्स्थं तृतीययामे निहंति कन्यामिथुने वायव्यदिक्स्थे तुर्ययामे हंति एवं मेशानीनः क्रमेण विदिशो दक्षिणाच्च दिक् तत्रस्थिता राशयो चंद्रमसा प्रथमप्रहरमारभ्य यामचतुष्टये हताः स्युः अत एता दिशस्ते राशयश्च प्रथमादिप्रहरेषु त्याज्याः ॥ १९ ॥ इति चंद्राहतराशयो विदिशश्चेति ॥ अथ गूढापराख्यकेतुहतदिग्विदिश आह ॥ गूढानामाग्रहभेदोऽर्द्धप्रहरैः षोडशसंख्यैर्दिनरात्रिसंबंधिभिराग्नेयीं दिशमारभ्य षष्ठीं षष्ठीं दिशं प्रहरार्द्धांशेन दिने रात्रौ च हन्यात्। ततश्च द्युनिशोर्वारिद्वयेनैकैका दिक् हता भवति अतो गूढहतदिक्सन्मुखेन तद्दिक्स्थरिपूपरि

मृगसिंहौ धन्वि तथा कन्यामिथुने क्रमेणैव ॥ १९ ॥ गूढाख्योऽर्द्धप्रहरैराग्नेयीतस्तथा दिवा निशि च ॥ षष्ठीं षष्ठीं हन्यात्तन्मुखयात्रा शुभा न रणे ॥ २० ॥ दृष्टेर्कोपि यदि दक्षिणेपि पुरतः छायाथवा मे जयः किन्त्वर्केवहतीह यायिनि विधौ वा हस्थिते स्थायिनि ॥ यात्रैव शुभा न तु तस्यां दिशि स्थित्वा रणः कार्यः अहितत्वात् दिक्क्रमसंकेतस्तु आ उ नै प्र वा द ई प इति दर्शितं एता दिशो विदिशश्च दिवानिशं वर्ज्याः ॥ २० ॥ इति गूढं ॥ अथ रविचन्द्रयोः दृष्टदक्षिणादिशि स्थितौ सत्यां यायिस्थायिनोर्जयपराजयावाह ॥ यायिनः स्थायिनोपि अर्कोपि यदि दिने दृष्टप्रदेशे दक्षिणप्रदेशे वा स्यात्तदा छाया पुरतः स्वाग्रप्रदेशे वा मम प्रदेशे वा चेत्तदा च यायिस्थायिनोर्जयः किंत्वयं विशेषः अर्के वहति दक्षिणभागस्थपिंगलाख्यस्वरविन्यां प्राणवायो वहत्यर्के च दृष्टदस

	स्था॰ सू॰ सू॰ दृ र	
उ॰ सू॰ ३ द॰ स्थो॰		सू॰ द॰ दृपि या
	या पू सू॰ दृ पि॰	

	सूं॰ चं॰ अ॰ स्था॰ ३	
उ॰ वा स्था॰ पि च॰		द चं॰ वा ३ या
	प॰ अ॰ ३ चं॰ या	

ई॰ ७ राहुः ४	पू॰ ४ राहुः ४	अ॰ १ राहुः ४
उ॰ २ राहुः ४	राहुच-क्रम्	द॰ ६ राहुः ४
वा॰ ५ राहुः ४	प॰ ८ राहुः ४	नै॰ ३ राहुः ४

७

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स्थेयायिनिजयोनस्थायिनिःपृष्ठदक्षस्थे अर्केवियौचन्द्रमसिवाहस्थेवहतिवामभागस्थेडारव्यचन्द्रनाड्यांप्राणवायौवहतिस्थायिनिजयः नि-
शिरात्रौतुशशीचन्द्रोनिजवामेग्रतोवाचेत्तदाछायास्वपृष्ठप्रवेशेस्वदक्षप्रवेशेचगच्छतितदायायिस्थायिनोर्जयोयंतुविशेषः वामाग्रतेचन्द्रेचं
न्द्रनाडीवहेचयायिनोजयः नस्थायिनः परस्यस्थायिनस्तुवामाग्रगेचन्द्रमसिसूर्यनाडीवहेचजयः नयायिनः स्थायीक्षयपक्षेकृष्णपक्षेगतः शशी
चंद्रोवामएवेष्टः ॥ २१ ॥ अथप्रागुदीच्यादिदिगवस्थितार्कचंद्रवशात्स्थायियायिनोर्जयपराजयावाह स्पष्टार्थः उदागमनंतूत्तरायणग

	प्राची· चन्द्र	
उदीची चं· स्थायी	प्राच्यादिगतचन्द्रचक्रमिति·	दक्षिणा चंद्रः
	प्रतीची चंद्रः	

	पू· वायुः	
उ· वायुः	वायुचक्रमिति	द· वायुः
	प· वायुः	

छायापृष्ठगदक्षिणानिशिशशीवामेग्रतोवाजयो यातश्चंद्रवहेपरस्यतुरवेर्वामः
शशीष्टः स्थयी ॥ २१ ॥ प्राचीमुदीचींवाचंद्रेगतेस्थायीजयीभवेत् ॥ प्रतीचींदक्षिणां
प्राप्तेयायीविजयमाप्नुयात् ॥ २२ ॥ वायुः पृष्ठेदक्षिणेचवहन्सूचयतेबलं ॥ सम्मुखी
नश्चवामश्चभदानांभंगसूचकः ॥ २३ ॥

तस्यचंद्रमसः स्वमध्यान्हेस्वाद्धोडन
स्तोगतिःसंभवतीति इतिरवीन्दुगूढछायाबलानि ॥ अथवायुबलमाह पृष्ठेदक्षेचवहन्वायुः बलंसूचयति यथाप्राङ्मुखस्यपाश्चा
त्योदाक्षिणात्योवायुर्बलसूचकःसम्मुखीनः सम्मुखेवहन् वामश्चभदानांभंगंपराजयंसूचयति ॥ इतिवायुबलम् ॥

सा

स॰ सा

८

अथराहुबलमाह॥ अगुः राहुः यामार्द्धैः प्राग्वातांतकशिवप्रत्यक् वन्हिउत्तरनैर्ऋतिदिशः एतिकयमित्यपेक्षतेषष्ठींषष्ठीमितिप्राच्यादि
दिशोगच्छन्षष्ठींषष्ठींदिशंयाति नवुक्रमेणसचराहुः अर्कवत्पृष्ठेदक्षेचहितःवलदः अयंभावः राहुः प्रातरारभ्ययामार्द्धंप्राच्यांतिष्ठतितद
नुषष्ठीदिशावायव्यातस्यांयामार्द्धंतिष्ठतिततःषष्ठीदिग्दक्षिणातस्यांयामार्द्धंततईशदिशिएवंक्रमेणषष्ठींषष्ठींदिशंयामार्द्धंयामार्द्धंया-
तिसचसकलकार्येषुपृष्ठस्थोदक्षिणभागस्थः शुभः अन्यत्राशुभः एवंदिवाराहुश्चारउक्तः निशितुपाशिककुभः पश्चिमदिशआरभ्य

राहोर्दिनवारचक्रम्		
ई॰ रा॰४ ४	पू॰ रा॰१ ४	अ॰ रा॰६ ४
उ॰७ रा४	राहुचक्रं	द॰ रा३ ४
वा॰रा२ ५	प॰ रा४ ५	नै॰ रा८ ४ २

राहोः रात्रिवारचक्रं		
ई॰ रा४ ८	पू॰ रा॰४ ५	अ॰ रा॰२ ४
उ॰ रा॰४ ४	राहुचक्रं	द॰ रा७ ४
वा॰ रा॰ ६ ४	प॰ रा १ ४	नै॰ रा॰ ५ ४

प्राग्वातांतकशंभुपाशिहुतभुक्पौलस्त्यरक्षोदिशो
यामार्द्धैरगुरन्हिपाशिककुभोसौषष्ठिषष्ठींनिशि॥ पृ
ष्ठेदक्षिणतःशुभोद्वियदिकोसौतुर्यतुर्यांव्रजन्नीशवाक्य
वनेंद्रराक्षससहिमग्वग्निप्रतीचीर्दिशः॥२४॥ प्राक्सोमानल
रक्षोवाक्पाशीवायवेशदिक्षुदर्शान्ते:॥ ७ ॥

ई॰ रा॰१	पू॰ रा॰४	अ॰ रा॰७
उ॰ रा॰६	मुहूर्त राहुः	द॰ रा॰२
वा॰ रा॰३	प॰ रा॰८	नै॰ रा॰५

ई॰ महालक्ष्मी ८।१०	पू॰ ब्राह्मी १।९	अ॰ कौमारी ३।११
उ॰ माहेश्वरी २।१०	योगिनी चक्रम्	द॰ वाराही ४।१३
वा॰ चण्डिका ७।१५	प॰ ऐन्द्री ६।१४	नै॰ वैष्णवी ५।१२

षष्ठींषष्ठींप्रहराद्धैरतितेनैवपूर्वोदयः पश्चिमाग्नेयोत्तरनैर्ऋत्यपूर्ववायव्यदक्षिणेशादिशिद्रसर्पः॥ अथद्वियदिकोमुहूर्त्तिकोराहुः प्रातरा
रभ्येशानीतुश्चतुर्थचतुर्थदिशंमुहूर्तेमुहूर्तेयातिदिनरात्रौद्वात्रिंशन्मुहूर्त्तैः अष्टदिशांचत्वारोभ्रमास्तत्रक्रमः ऐशानदक्षिणवायव्यपूर्वनैर्ऋतो
त्तराग्नेयपश्चिमासुक्रमेणन्यासस्त्रयं॥२५॥ इतिराहुबलकथनं॥ अथयोगिनीबलमाह॥ योगिनीप्रागुदग्वन्हीसाद्युक्तक्रमेणदिक्षुदर्शांतैः

८

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रतिपदादिअमावास्यापर्यंतैस्तिथिभिः तिथिदलजदर्शनतिथ्यर्द्धयामार्द्धैः दर्शोऽमावास्यास्तदंतायास्तिथयस्तासांयदर्द्धं पूर्वं एतदतिक्रमेकारणाभा वात्तस्मिन्येयामार्द्धाअर्द्धप्रहराअष्टसंख्यास्तैः कृत्वेतिसंबंधः एवंद्वितीयार्द्धेपितिथीनांरात्रौयोगिनीप्रागुक्तदिक्क्रमेणेतिसाचार्कवन्न्दृष्टेदक्षिणे चशुभफलदाअयंभावः प्रतिपत्सदाष्टम्यंतशुक्लकृष्णतिथिषुप्रागुदग्नेयनैर्ऋतिदक्षिणपश्चिमवायव्येशानीषुयोगिनीचरतिएवंनवम्यादिपूर्णिमां चशुभफलदाअयंभावः ... नासुसप्ततिथिषुवायव्यपर्यंतंदर्शेचईशानदिश्येवयोगिनीयातिप्रथमअत्रैवंव्याख्येयंदर्शांतैः षोडशभिस्तिथिभिः अतःसप्तम्यांपौर्णिमास्यांचवा यव्येयोगिनीटीकाकृद्भिः यत्तदर्शेवायव्येयोगिनीत्युक्तंतन्नरपतिमतमालोक्यलिखितंप्रथमसप्तमचतुर्थतृतीयाष्टतृतीयद्वितीयतृतीयादिशारत्य

तिथिभिस्तिथिदलतोर्द्धप्रहरैरिनवत्तुयोगिनीशस्ता ॥२५॥ ब्राह्मीकौमारीवाराहीवैष्णव्यथैन्द्रीच ॥ स्याच्चण्डिकाचमाहे

श्वरीमहालक्ष्म्यभिख्याच ॥ २६॥ पृष्ठेदक्षेयोगिनीराहुयुक्तायस्यैकोयंशत्रुलक्षंनिहंति ॥ श्रेष्ठंसर्वेभ्योवलेभ्यस्तदेवसं-

क्षेपोयंसर्वसारोप्ययापि ॥ २७॥ र्थः किंस७भ४ल३द८ले३रा२ग३ इतिदिक्संकेतः यामार्द्धयोगिन्यपि यत्तिथौ यत्रदिशिवर्तते ततआर भ्यप्रातरादियामार्द्धैः किंस३भ४ल३द८ले३रा२ग३ इतियातिएवंनिशिन्यासचक्रम् ॥ २५॥ एताः क्रमात्प्रतिपदादितिथियोगिन्यः यामार्द्धयोगिन्यो पितिथियोगिनीमारभ्यप्रथमंसप्तमचतुर्थतृतीयाष्टमतृतीयद्वितीयतृतीयाः किंसभलदलेरागइतिसंकेतिताज्ञेयाः ॥२६॥ इतियोगिनीवलक- थनं ॥ अथराहुयुक्तयोगिनीवलप्रशंसामाह ॥ यस्यपृष्ठेराहुयुक्तायोगिनीपृष्ठेदक्षेचस्यात् एकोयंशत्रुलक्षंतद्बलमाहात्म्यान्निहंति तदेतद्राहुयो गिनीवलं ॥ सर्वेभ्योवलेभ्योदिक्कालवायुवादिभ्यः श्रेष्ठंभवति इतिमयासर्वग्रंथभूतःसंक्षेपोऽप्ययापिउक्तः ॥ इतिश्रीभरतकृतटीकायांराहुयो

युद्धेवर्जनीयाअंकाः

अथरव्यादिवारेषुयुद्धेवर्ज्यान्कालार्द्धप्रहरानाह ॥ सूर्यादिवाराः सूर्यादिनानितद्गतोयोहालांतकाभसखिअष्ट८ त्रि३षट्६ एक१ चतुः४ सप्त७ द्वि२ संख्येस्त

ह	ल	त	क	भ	स	ख
सू	चं	मं	बु	ह	शु	श
८	३	६	१	४	७	२

द्यामार्द्धेर्लक्षितः कालः सयुद्धसमयेवर्जनीयः रव्यादिवारेष्वेववर्जनीयानिकर्मांतरेषुप्रहरांतरान्याह भासेति चतुः सप्तद्विपंचाष्टत्रिषट्संख्यानिरव्यादिवारक्रमात्प्रहरदलानिस्वहितार्थकर्मांतरेष्वपिउज्झेत् त्यजेत् इतिवर्ज्यकालवारार्द्धप्रहरकथनं अथवारविशेषेऽर्धयामभोगशून्याक्रांततत्तदिग्वर्ज्यमाह ॥ वारेशंरव्यादिप्राच्यांनिवे-

ई रा.४	पू. सू.४	अ. चं.४
उ. श.४	शनिदि. कुक्षानार्थे चक्रं	मं.४ द
वा. शु.४	प हृ.४	नै बु.४

ह्र्योलींतेकोभिसंखिंयामदलेषुकालः सूर्यादिवासरगतोयुधिवर्जनीयः ॥ भौसौरंमेदलेतियामदला- निभानुवारक्रमादपिनरःस्वहितार्थमुज्झेत् ॥ २८ ॥ वारेशमेद्यांविनिवेश्यपश्येत्प्रदक्षिणस्थानग- तात्क्रमेण ॥ यामार्द्धभागाच्छुनिरस्तियस्यांयदानयायात्ककुभंतदातां ॥ २९ ॥ वारारंभाद्धृद्यःखद्या मासाद्यावारपाद्योरा ॥ रविसितबुधेन्दुशनिगुरुभौमानामरिखगस्यसावर्ज्या ३०

म	स	र	म	द	ल	ति	०
४	७	२	५	८	३	६	०
सू	चं	मं	बु	ह	शु	श	०

अन्यकार्येषुवर्जनीयाअंकाः ॥

श्यतत्क्रमेणप्रदक्षिणगतान् आग्नेयादिदिग्गतान् चन्द्रादिवारान् प्रहरार्द्धभागांश्चवि न्यस्ययदायस्मिन्नर्द्धप्रहरेयस्यांदिशिशनिःस्यात् ॥ तदातस्मिन्कालेतांककुभंदिशंसन्मुखतयानयायात् २९ इतिकालः ॥ अथयुद्धेवर्ज्यांकालहोरामाह ॥ वारारंभोवारप्रवृत्तिस्तस्याअनंतरायायदिकाइष्टकालेनाद्विघ्नाः

९

पंचभिराप्तक्रमेणतस्मिन्नहनियोवाराधिपस्तमारभ्यहोराभवति॥ग्रहक्रमस्तुरविशुक्रबुधचन्द्रशनिगुरुभौमाइतिएतद्ग्रहसंबंधिन्यःक्रमाद्धोरा भवंति इष्टकालभवासाचस्वशत्रुराशेर्यईशोग्रहस्तत्संबंधिनीचेतर्हिपरित्याज्याइतिहोरावलं॥३०॥अथविरुद्धयामगूढराहुरव्यादिषुयुद्धाचरणे प्रहारस्थलान्याह॥ विरुद्धयामार्द्धेयुद्धाचरणेवामांसेप्रहारः विरुद्धगूढप्रहारः प्राग्भागेशरीरस्यऊर्ध्वभागइत्यर्थः विरुद्धराहुभवस्तुकुचाधरेवि रुद्धरवेस्तुसंबंधीप्रहारः कर्णयोःशिरसिहस्तयोश्चस्यात् विरुद्धचन्द्रात्प्रहारःमुखेभुजद्वयेचस्यात् शत्रुग्रहहोरायांयुद्धारंभेघातःप्रहारोमुखेहृद येचस्यात् एषुस्थलेषुप्रहारः खड्गादियुद्धेध्रुवं निश्चितंज्ञेयाः विरुद्धयामार्द्धयस्तुप्रागुक्ताग्नाह्याः॥ ३१अथग्रहस्थितप्रहारस्थलान्याह॥

वामांसेत्रविरुद्धयामदलजःप्राग्भागकेगूढजो राहोःस्यात्कुचाधरेश्रुतिशिरोहस्तेप्रहारोरवेः॥चन्द्रादास्यभुजद्वये
प्रहरणंशत्रुग्रहस्यापितुस्याद्धातःकिलहोरयाहृदिमुखेखड्गादियुद्धेध्रुवं॥३१॥लग्नाद्राशेश्चपुंसःकरिपुकपिनया१०
धी९द८भा४मा५त६संस्थाः।खेटाहन्युर्नवायिद्विषमथसहसामूर्द्ध्निवक्त्रेसहृत्के॥हृदयसहितेवक्त्रे॥३२॥वस्रोजे
चोरुदेशेगुदइतितदनुग्रंथिदोर्गण्डभागे।वाखुःसूनुःसकालःखलसमनिशगःकर्णकंठेभुजेच॥ पुंसोभदस्यलग्नाज्जन्मल-

ग्नात् जन्मराशेर्वाएकद्वादशैकादशदशनवाष्टचतुःपंचषट्एषुस्थलेषुस्थितानवापिखेटाः रव्यादयःग्रहाःसहसाऽतर्कितमेवद्विषंशत्रुंक्रमा न्मूर्द्ध्नि१वक्त्रे२हृदयसहितेवक्त्रे३स्तनस्थले४ऊरुदेशे५गुदे६ग्रंथिप्रदेशे७भुजयोः८गंडस्थले९एषुस्थलेषुहन्युः निजजन्मलग्नेजन्मराशेःस्थि तोवार्कोमूर्द्ध्निहन्यात् जन्मलग्नाज्जन्मराशेर्वाद्वादशस्थश्चंद्रोवक्त्रेशत्रुंहन्यादित्यादियोज्यंवास्तुस्तुयस्मिल्लग्नेग्रहप्रारंभकृतःतस्ययोधीशो

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स·सा·
१०

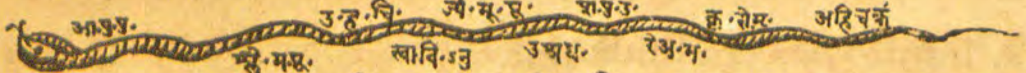

ग्रहः सवासु शब्द वाच्यः ज्येष्ठउत्रोत्पत्तिलग्ने शास्तु ग्रहः सूनु नामा स्वजन्मलग्नादष्टमराशी शास्तु कालनामा एतेच जन्मलग्नाज्जन्मराशेर्वा क्र
मात्रिसप्तमस्थानेषु अनिशमनविरतं स्थिताः क्रमात्कर्णकण्ठहस्तेषु शत्रुं घ्नंतीत्यर्थः॥ इतिभरतकृतसमरसारटीकायां ग्रहारलक्षणम्॥
अथयुद्धेऽहिचक्रविरुद्धत्याज्यनक्षत्राण्याह॥ आर्द्रादिभैर्नक्षत्रैर्नाडीत्रयनिर्मिताहिचक्रे यद्येकनाड्यां यस्मिन्दिने जन्मभं नामभं वा सूर्याधिष्ठि
तभं चन्द्राधिष्ठितभं च त्रीण्यपि स्युस्तदहस्तद्दिनं प्रथनेयुद्धेयत्नात्त्यजेत्॥ नत्रार्द्रा·पू·फा·उ·फा·अनु·ज्ये·ध·नि·श·तभ·क्रमेणैकनाडीस्थितानि नवभानि ९ पुन
र्वसु·मघा·ह·वि·मू·श्र·पू·भा·अश्वि·रोहि·एकनाडीस्थितानि नवभानि शेषाणि नवभानि एकनाड्यां अस्मिन्नहिचक्रे नामार्कचन्द्रभानि यद्दिने त्री

आर्द्रादिभैस्त्रिनाड्यामहिचक्रे यद्येकनाड्यां स्युः॥ नामार्कचन्द्रभानि प्रथने तदहस्त्यजेद्यत्नात्॥३३॥ शनि
चंद्रौ गुरुः सूर्यसितौ कुजबुधौ त्यजेत्। चतुर्दिक्षु निषिद्धार्द्धयामे शूलं विशेषतः॥ ३४ ॥

ई	पू श्रा ६ च ७	अ
उ· मं बु	दिक्शूल चक्रं	द गु·८
वा	प· सू शु ४ ३	नै

ण्यपि एकस्यां नाड्यां स्युस्तद्दिने युद्धं वर्जयेत् ॥३३॥ इति युद्धनक्षत्राणि॥ अथवारदिक्शूलमाह॥ शनिचंद्रावावारेशाः
प्राच्यादिचतुर्दिक्षु भासते त्यादिना प्राङ्निषिद्धविशेषतः शूलं भवति सामान्यतस्तु तत्रवारे शदिनं सकलं तत्तद्दिशि दुष्टं तत्र प्रा-
च्यादिदिक्षु दिशि यात्रार्थं वर्ज्यम् तत्रैवं योजना शनिचंद्रौ स्वास्वदिनसंबंधिषष्ठसप्तमप्रहरार्द्धयोः क्रमात्शूलं अतस्तौ प्रा-
च्यां क्रियासार्द्धयोस्त्याज्यो एवमन्येपि तत्तद्दिशि तत्तद्यामार्द्धे त्याज्या वाराः गुरुः स्ववारेष्टमयामार्द्धे दक्षिणदिशि शूलं सूर्यशुक्रौ स्वस्ववारेदिने चतु
र्थतृतीययामार्द्धयोः प्रतीच्यां शूलं कुजज्ञौ स्ववारयोरुदीच्यां द्विपंचार्द्धयामयोः शूलं एतेप्रहरार्द्धाः तत्तद्वारे तद्दिशि विशेषतो वर्ज्याः सामान्यतस्तु त
द्दिनानि सकलान्येव वर्ज्यानीति॥ इति वारदिक्शूलं॥३४॥ १०

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अथनवग्रहाणांस्वस्वभुज्यमाननक्षत्रेऽश्व्यादिसप्तविंशतिनक्षत्राणामवांतरभोगमाह॥ भस्यनक्षत्रस्यतत्तद्ग्रहभुक्तायानाड्यस्ताधी ९ भ्यानवभिर्गुण्यान
स्वाप्तविंशति भागस्तत्रयल्लब्धंभोगपरिशिष्टंचयत॥ तयोर्लब्धपरिशेषयोः संबंधिनीगतविद्यमाने शशिनश्चंद्रस्यतात्कालिके तत्कालभवेगतवर्त
माननक्षत्रेभवतः॥ इत्यमुनैवप्रकारेणरव्याद्याः सूर्यादिभुक्तवर्तमाननक्षत्राणियथास्युरित्यर्थः घटिकातुइहशास्त्रेगतिनुति ६० सूर्यादिभोग्य
नक्षत्राणांतत्तद्भोग्यकालषष्ट्यां ६० शः॥३५॥ अथराहुकालानलचक्रमाह
वलितावि परीतावक्रागतिर्यस्यतादृशेनराहुणा इनाभुक्तायउडूनांनक्षत्राणां
धी ९ घ्नाभभुक्तनाड्योनस्वा २० प्तिपरिशेषयोर्गतः सदपि॥ तत्का
लेशशिभमितिरव्याद्यागतिनुति ६० लवस्कघटिकेह॥३५॥ प
क्षोजीवोवलितगतिनाराहुणेतोडुलोको १३ गम्योस्तस्तद्युतमुडु
शायं १५ कर्त्तरीग्रस्तसंज्ञे॥ स्थायीनोयाम्युडुपतिरिमौजीवगौतज्ज
यायभेताज्जगधं किमपिवरंकर्त्तरीजग्धनष्ट॥३६॥ लोकोत्रयोदशाजीवः पक्षः राहुभुक्तत्रयोदशभानिजीवपक्षसंज्ञानिस्युरित्यर्थः गम्य-
स्तुत्रयोदशनक्षत्रात्मकएवपक्षोऽस्तोमृतसंज्ञकः तेनराहुणायुतमुडुनक्षत्रं कर्त्तरीसंज्ञंशायपंचदशं १५ तुग्रस्तसंज्ञंस्यात्। स्थायिनः॥ सूर्योज्ञेयः
पापीउडुपतिश्चंद्रोज्ञयः इमौरवीन्दूजीवपक्षगतौतयोः स्थायियायिनोः क्रमाजयायभवतः धीमाभेत्यादिपूर्वश्लोकोक्तरीत्यानीतयोस्तन्नक्ष

२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	जीवपक्षः
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	
अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	म	पू	उ	ह	भुक्तानि
१ उ	२ पू	३ श	४ ध	५ श्र	६ अ	७ उ	८ पू	९ मू	१० ज्ये	११ अ॰	१२ वि	१३ स्वा	भोग्यानि
२८	२७	२६	२५	२४	२३	२२	२१	२०	१९	१८	१७	१६	मृतपक्षः

Indira Gandhi National Centre for the Arts

त्रस्थितरवीन्द्वोस्तु तत्कालजयपराजयज्ञानंभेतान्मृतनक्षत्राज्जगर्थग्रस्तंपंचदशंनक्षत्रं किंचिद्दूरंभ्येष्वंजग्धाद्गृस्तात्कर्त्तरीसंज्ञंराहुभुज्यमानंभं भ्रेष्ठमित्यर्थः ॥ इतिराहुकालानलचक्रं ॥ ३६॥ अथनामनक्षत्रज्ञानायावाकहडचक्रमाह॥ ष्युंठीकोष्ठेषुपंचविंशतिसंख्येषुतिर्यक्स्थितोपरिपंक्तौअवकहडइतिपंचाक्षराणिपंचसुकोष्ठे षुउपरितनेषुलिखतदनुअधःस्थितालीषुचतसृषुतदाद्यैरेतैःस्वरोक्तेइम्ग्रैःइउएओएवंरू पेष्वतुर्भिर्युक्तांस्तान वकहडपुतान् भेदान् विंशतिसंख्यान् इविकिहिडिइत्येवंप्रकारेणक्रम

ष्युंठीकोष्ठे२५षुतिर्यक्त्ववकहडउलिखाधःस्थितालीष्विदाद्यैस्तान्युक्तांस्तैःस्वरै ष्वक्रमतइहक्रुयुक्तघङछौमध्यकोष्ठे॥यैर्यैरूर्ध्वाधरालीषनलभतइहासार्पमर्णै भपादाएवंचान्येषुदद्यान्मठपरतयुयुक्तषण्णठामध्यकोष्ठे॥ ३७॥ तोलिखअत्रवि शेषः कुयुक्तघङछौमध्यकोष्ठेकुशब्दस्तत्रघकारङकारछकारयुक्तएवलेख्यः एवंपंचविंशति-कोष्ठेषुअष्टाविंशतिवर्णपूरणेषुयैर्यैश्वतुर्भिरूर्ध्वाधरालीषुऊर्ध्वाधःपंक्तीषुअइउआदिचतुःको-ष्ठेषुअनलभतः कृत्तिकादिनक्षत्रादिचक्रेआसार्पमश्लेषानक्षत्रपर्यंतंअर्णैश्वतुर्भिर्भस्यनक्षत्र स्यपादाःस्युःयथा अइउए इतिकृत्तिकापादाः। ओवाविवुइतिरोहिणीपादाः एवमन्येषामपिन

शनपदचक्रम्

अ	व	क	ह	ड	म	ट	प	र	त
इ	वि	कि	हि	डि	मि	टि	पि	रि	ति
उ	वु	कु घ ङ छ	हु	डु	मु	टु	पु ष ण ठ	रु	तु
ए	वे	के	हे	डे	मे	टे	पे	रे	ते
ओ	वो	को	हो	डो	मो	टो	पो	रो	तो
न	य	भ	ज	ख	ग	स	द	च	ल
नि	यि	भि	जि	खि	गि	सि	दि	चि	लि
नु	यु	भु ध फ ढ	जु	खु	गु	सु	दु थ झ ञ	चु	लु
ने	ये	भे	जे	खे	गे	से	दे	चे	ले
नो	यो	भो	जो	खो	गो	सो	दो	चो	लो

नक्षत्राणां पादाश्चतुर्भिर्विषैर्ज्ञेयाः ॥ अथ मयादिभपादवर्णानयनमाह ॥ एवमिति ॥ एवं प्रागुक्तरीत्या अन्येषु पंचविंशतिकोष्ठेषु मठपरतवर्णान् अइउएओ इति स्वरभेदेन पंचविंशतिसंख्याकान् वर्णान्दद्यात् लिखेदित्यर्थः अत्र विशेषः मध्यकोष्ठे उ पु कु उकारयुक्तान् षणठान् षकारणकार ठकारान्लिखेत् ॥ ३७ ॥ अथ मयादिवर्णानाह ॥ पितृभतो मयान नक्षत्रात् ॥ इह मदपरतवर्णेषु आद्दिदैवतं विशाखान नक्षत्र पर्यंतं सप्तनक्षत्राणां चत्वारः पादा ज्ञेयाः नयभजखाश्च पंचविंशतिकोष्ठकेषु लेख्याः भशब्दकोष्ठे धफढाश्च लेख्याः तत्र मैत्र तो नु राधा नक्षत्राद्धरिभं श्रवण नक्षत्रावधि कृत्य चत्वारश्चत्वारो भपादा ज्ञेयाः ततः पंचविंशतिकोष्ठेषु रामदचल इति पंचवर्णान्स्वरभेदेन पंचविंशतिसंख्यान् लिखेत् द्रुशब्दकोष्ठे चथकौभ

पितृभत इह भानि चाद्दिदैवं नयभजखाश्च तथा भुयुक्धफौढः ॥ हरिभम वधितश्च मैत्रतः स्युर्गसदचला वसुभाद्युयु
कथझञः ॥ ३८ ॥ नागै ३० र्नीचै ६० र्निधि ९० ज्ञाश्वय १२० नभुक १५० मितैः श्वासपर्यायकैर्वास्यम्बं वातो नलो ऽ
म्बु क्षितिरिह यथा गुपर्यंत राधा प्यृजुत्वे ॥ इति क्रमेण लिखेदत्र वसुभादूनिष्ठान नक्षत्रात भरणीयावत्सप्तनक्षत्रपादाः प्राग्वज्ज्ञेयाः इति नामनक्षत्रज्ञानम् ॥ ३८ ॥ अथ हंसचारोक्तिपूर्वकं स्वरबलज्ञानमाह ॥ नागैस्त्रिंशद्भिर्नीचैः षष्ट्या निधिनवत्या ज्ञाश्वयविंशत्युत्तरशतेन-न भुकसार्द्धेन शतेन च परिमितैर्निश्वासपर्यायकैः निश्वासावृत्तिभिः अम्ब मा प्रकाशः १ वायुः २ तेजः जलं ४ क्षितिश्च ५ वातितत्रैवं संबंधः हृदयकमलजे एकत्र पत्रे प्राच्ये एकांतरार्द्धे मूलमारभ्य त्रिंशन्निः श्वासपर्यायै आकाशो वातितदुपरि षष्टिं वायुरित्यादि एवं प्रागुक्तसंख्यैर्निश्वासपर्या

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यैस्तेजःजलंक्षितिश्चवाति इतरार्द्धेतुपत्राग्रादारभ्यावनीतोभूमितत्वादारभ्यव्य
त्यासादुदितत्वक्रमेणप्राणोवाति यथाउपरिपत्रांतेअष्टशक्तं इतरेपिपत्रदलेसैवसं-
ख्या १५० अंतरामध्येअवतरंतीसैव १२०।९०।६०।३० संख्याअधोपिप्राग्वत् ऋजुत्वे
प्राक्पत्राद्धोक्तसंख्यासन्मुखेस्थितापिसैव ३० संख्याव्यत्यासाद्भवति एवंचव्योमांत-
पंचतत्वानामेकहृत्कमलजेदलार्द्धयोर्मिलितासंख्यासंपद्यतेनानाधीति। ९००अ

व्यत्यासाच्चावनीतोहृदयकमलजेपत्रएकत्रतेन स्वासानानाधिसं-
ख्या ९०० ननरस ७२०० कमलेऽहर्निशोत्रि २१६०० भ्रमोऽत्र ॥३९॥

त्रदलांतरेप्येवमेवसंख्याअष्टगुणासकलकमलेननरस७२०० इयंत्रिगुणा २१६०० अ
होरात्रनिश्वाससंख्याभवतिइतिभवति अत्रचकमलेऽहर्निशंअहोरात्रेप्राणवायोस्त्रि
राहत्यापरिभ्रमणंततश्चैकभ्रमसंख्या ७२००उक्तंचषट्शतानिदिवारात्रौसहस्रं-
ण्येकविंशतिः हंसहंसेतिहंसेतिजीवोजपतिनित्यशः ॥ ३९ ॥

पंचतत्वानि

अथ प्रागादिदिग्पत्रगामिनि प्राणवायौ यादृक्चित्तवृत्तिस्तां पत्रज्ञानायाह। इन्द्रादिदिशः प्राच्याग्नेय्यादयः तत्र तासु संचारिनिश्वसने प्राणवायौ क्रमादेतेषु वस्तुषु चेतो याति यथा प्राच्य पत्रस्थे प्राणेरणाय पुण्याय चेतो गच्छति. आग्नेयपत्रगे तु भोक्तुं चेतो गच्छेत्॥ याम्ये तु रुषे क्रोधाय नैऋते तु विषयाय भोगाय पाश्चात्ये तु मुदे हर्षाय वायव्ये तु गमनाय उदीच्ये तु कृपयितुं कृपां कर्तुं ईशान्ये तु नृपास्पदाय राजपदप्राप्तये। चेतो भवेदिति संबंधः पत्रद्वयांतरचरे तु प्राणे परस्यै मुदे निरतिशयपरमानंदाय चेतः स्यात्॥ ४०॥ अथ दृष्ट्यादितत्ववहनफलमाह॥ धराभूः अम्बु आपः शुभं फलं फलतः प्रयच्छतः एतद्वहनकाले शुभमित्यर्थः। महस्तेजस्तु मिश्रितं शुभाशुभरूपं फलेत् वाय्वाकाशौ तु दुःखदे दुःखं प्रयच्छत इति स्वरशास्त्रार्थ

इन्द्रादिदिग्दलचरे श्वसनेऽरणाय भोक्तुं रुषे च विषयाय मुदे गमाय॥ चेतो भवेत्कृपयितुं च नृपास्पदाय पत्रद्वयांतरचरे तु
मुदे परस्यै॥ ४०॥ धराम्बुनी शुभे महो विमिश्रितं फलं लभेत॥ मरुन्नभश्च दुःखदे मते स्वरार्थवेदिभिः॥ ४१॥ द्वे द्वे पत्रे
इनेन्दू वहत इह तयोः पंच पंचेति घट्यो नाडी १० गुर्वक्षरोत्थासुरथ च नतला ३६० स्युर्यदी कथ्यतेऽत्र॥ शुक्लादित्रित्रि
घस्रैर्हिमगुरथ रविः प्रत्युषस्यत्र वृत्तः श्रेयः स्यादेकनाड्यां यदि वहति शिखी पंचघस्रैर्मृतिस्तत्॥ ४२॥

ज्ञातृभिराचार्यैः संमतं॥ ४१॥ अथ हृत्कमलपत्रेषु रविचन्द्रवहनकथनपूर्वकं प्राणवायुसंचारैर्घट्यादिज्ञानमाह इनेन्दू सूर्यचन्द्रौ प्रत्येकं द्वे द्वे हृत्कमलदलेऽभिव्याप्य वहतस्तयोः पत्रयोः सूर्यचंद्रवहनात्पंच पंच घट्यो भवंति नाडी १० दशगुर्वक्षरोच्चारणे एकोऽसुः प्राणः कालरूपो भवति नतला षष्ट्युत्तरशतत्रय प्राणप्रमाणिका घटी अत्र शास्त्रे कथ्यते शुक्लादि शुक्लपक्षमारभ्य प्रतिपदादौ त्रिभिर्घस्रैर्हिमगुश्चंद्रः प्रत्यूषः प्रातः काले पंचघटीर्वाति इनः पंचघटिका अर्कः एवं क्रमेणाहोरात्रं तदनु च तु र्थ्यादित्रिदिने रविः प्रातस्तावति काले वाति एवं कृष्णपक्षे प्रतिपदादिने

Indira Gandhi National Centre for the Arts

घर्कः पुनश्चतुर्थ्यादाविन्दुः एवं क्रमेणवातः एवमुक्तेषुस्वस्वंदिनेषुसोमोरविश्चप्रत्यूषः प्रातःकालेप्रवृत्तः स्यात्तदाश्रेयः कल्याणंस्यात् यदिए
कस्यांचांद्र्यांसौर्यांवानाड्यांशिखीवन्हितत्वंपंचयस्तैर्दिनपंचकंवहेत्तदामृत्युंविजानीयात् ॥ ४२॥ अथरव्यादिवहनेयुद्धाद्यारंभेजयमाह॥अ
र्केसूर्यनाड्यांअग्नितत्वंचेद्वहेत्तदायुद्धारंभेएकोपिहरेविष्णोः सिंहस्यवाहेलयायद्वहून्हंति अत्रकिंचित्रं। शून्येशून्यनाड्यःवाहहीनायाःपक्षे
रिपून्निक्षिप्यकृत्वासपत्ननांतुवाहपक्षेवहन्नाडीपक्षेकृत्वाक्षणेनक्षणमात्रेणकालेनलक्षसंख्यान्प्यरीन्क्षिपतिनाशयति॥ अथसूर्यादिना
डीवहनेप्रश्नेविशेषमाह।चन्द्रनाड्यांवामयावहनेवामप्रदेशगतेननरेणप्रश्ने उक्तेनिश्चितम् ॥जयोभवेत्प्रष्टुः सूर्येवहतिदक्षगतेनदक्षिणप्रदेश

अर्केऽग्नितत्ववहनेहरिर्हेलयापदेकोपिहंतिसुवहून्किमिवात्रचित्रम्॥ शून्येरिपून्स्वपतननामपिवाहपक्षेनिक्षिप्यविक्षि
पतिलक्षमरीन्क्षणेन॥ ४३॥प्रश्नेचन्द्रवहेतुवामगनरेणोक्तेजयोनिश्चितम् ॥सूर्येदक्षगतेनहक्षविजयीशून्यस्यदूतेक्षु
तिः ॥ सूर्येचेद्विषमाक्षराणिशशिनिब्रूतेसमानिध्रुवंजेतासौपुरतोपिवामगइहस्यात्पृष्टगोदक्षिणः॥४४॥प्रश्नःश्वासांतर्गमे
चेज्जयःस्याद्भंगोनिर्यात्यत्रसूक्ष्मंतदेतत्॥लाभःपुत्रादेश्ववाहस्यदूतेपृच्छकत्युक्तःशून्यगेस्यादसिद्धिः ॥ ४५ ॥

स्थितेनपुंसाप्रश्नेकृतेहक्षविजयीकष्टेनप्रष्टुर्विजयोभवेत् ॥ शून्यदेशेआवहन्नाडीदिशिदूतेप्रष्टरिस्थितेप्रष्टुःक्षतिस्यात्॥सूर्येसूर्यनाड्यांवहंत्यां
दूतोविषमाक्षराणिएकत्रिपंचादीनिचेद्ब्रूते शशिनिचन्द्रनाड्यांतुसमानिचेद्ब्रूतेतदाध्रुवंनिश्चितंअसौप्रष्टाजेताभवेत्॥ अन्यथापराजयः इहशास्त्रे
पुरस्थोदूतोवामगइवज्ञेयः पृष्टस्थितस्तुदक्षवज्ज्ञेयः॥४४॥ अथप्रश्नेपरंविशेषमाह।पृष्टव्यस्यनिःश्वासादानकालेचेत्प्रष्टापृच्छेत्तदाऽस्यजयःनिर्या
तिवहिर्भवति अत्रनिश्वासवायोभंगःस्यात् तदेतत्सूक्ष्मस्वरयोगान्नरेभ्यःकिंचपुत्रादेःपदार्थस्येष्टलाभउक्तःकथमित्याह॥वाहस्येति।दूतेपृच्छ ९३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

केवा हस्थे वहन्नाडीप्रदेशस्थे पृच्छति सति शून्यनाडीप्रदेशस्थिते दूते पृच्छति असिद्धिः स्यात् ॥ ४५ ॥ अथ सूर्यचन्द्रनाडीवहने कर्त्तव्यकर्माण्याह ॥ चान्द्रे वहे चंद्रसंबंधिनी वामनाडीवहने नृपस्य राज्ञोऽवलोकनं गेहवेशो गृहप्रवेशः पट्टाभिषेको नृपाणां एतन्मुखं एतदादिकं यत्कर्म शुभं तत् भवेत् ॥ सौरे तु सूर्यनाड्यां दक्षिणवहने तु मज्जनं स्नानं वधूरतिः भुक्तिर्भोजनं युद्धं एतदादिः अशुभं यत्कर्म न दिह फलप्रदं भवेत् सत्यमिति बुध्यनुकूलं ॥ ४६ ॥ इति भरतकृतौ समरसारव्याख्याने स्वरबलकथनम् ॥ अथ रतिविधिं विवक्षुः स्त्रीणां मुख्यं द्रावणमाह । अंगनायाः नार्याः शशिनि वहति चंद्रे नाडीवहनकाले वा अथवा चेद्भवेत् । नरस्य पुंसः सूर्यनाडीं लक्षीकृत्य कृशानुरग्नितत्त्वं वहति तत्र तस्मिन्काले रतिषु क्रियमाणेषु सा नारी मदनवारां निर्झरं कामजलपूरं स्र

चांद्रे वहे नृपविलोकनगेहवेशपट्टाभिषेकमुखकर्म भवेच्छुभं यत् ॥ सौरे तु मज्जनवधूरतिभुक्तियुद्धमुख्यं भवेदशुभकर्मफलाय सत्यम् ॥ ४६ ॥ वहति शशिनि वा चेदंगनाया नरस्य द्युमणिमनु कृशानुस्तत्र काले रतेषु ॥ स्रवति मदनवारां निर्झरं सा यथा पुंसा यदि शिखिनवनीता शक्तिवद्द्राविता स्यात् ॥ ४७ ॥ सुप्ताया निजवहदुष्णरश्मिनाड्यां चंद्रं चेद्दहनगतं पिबेत्तदानीम् ॥ आमृत्योर्वशयति तामियं तकांतं चंद्रेण द्युमणिवहं मुहुः पिबंती ॥ ४८ ॥

वति कथमित्याह यथेति । चेत्पुंसा शिखिनी नवनीताशक्तिवत् वन्हौ नवनीतपिंडधारणे कृते यथा द्रवत्वं इत्यमुना प्रकारेण भविता स्यात्तदा स्रवतीति संबंधः ॥ ४७ ॥ अथ वशीकरणमाह । शयनीये भर्तृसन्निधौ सुप्तायाः नार्याः वहनगतं चन्द्रं वहद्वामनाडीनिश्वासं चेत्स्ववहदर्कनाड्या पिबत् तदाग्नीमेव कृते तां नारीं आमृत्योस्तस्या मरणं यावत् वशयति ॥ वशीकरोति इयं नारी च कांतं वशयति किं कुर्वाणा स्वचंद्रेण वहद्वामनाड्या भर्तुर्द्युमणिवहं सौरीं वहद्दक्षनाडीं मुहुः वारंवारं पिबंती आददाना ॥ ४८ ॥

मोहनंसुरतंमदनयुद्धंकामसमरमूचिरेपूर्वाचार्याः तन्मदनयुद्धंसुधीर्बुद्धिमान्रणइवसंग्रामेयथाएवंचेत्सुरतेयदिप्रोक्तंवलंआददत्मैथुनंउपैति
ततदासुविह्वलांस्वरबलारब्धस्वरतसुखातिशयेनविवशीकृतामनलांद्रावयेत्सर्वमितिशेषः॥ इतिविधिः॥ ४९॥ अथद्यूतविषयेस्वरबलमाह।
स्वरसौरादिः छायावामदक्षिणादिः अनिलोऽनुकूलादिअर्कोदिग्बलंनकर्ताईदृश्वनाहकयोगिनीप्राच्यादिदिक्स्थपृष्ठेदक्षेशुभाराहुपृष्ठदिगां
ताभूबलोदिगस्वराक्रांतएषांबलान्यादायअन्येषांचकालवाराद्यप्रहरहोरादीनांबलान्यादायतैर्बलैः सहायैर्द्यूतंक्रीडाविशेषंआबध्नन्कुर्वन्व
द्धनंजयत्येवएवशब्दोऽत्रनिश्चयायक्लिंह्रींरणाद्धंफट्स्वाहाइतिद्यूतविधिः॥ ५०॥ अथभस्यधारणादिनाजयसाधनान्यौषधान्याह। आ-

मोहनंमदनयुद्धमूचिरेतत्सुधीरणइवात्रचेद्दलं॥ प्रोक्तमाददुपैतिमैथुनंद्रावयेत्तदवलांसुविह्वलां॥ ४९॥ स्वरच्छायानिलार्केन्दु
योगिनीराहुभूबलैः॥ अन्वेष्यद्यूतमाबध्नन्जयत्येवधनंबहु॥ ५०॥ आस्येतालजटाथकेतकिदलंशीर्षेथखार्जूरके मूलेकस्थ-
इषुर्लगेन्नसघृतैर्भुक्तैरजीर्णैर्घ्नतैः॥ कंसार्य्युत्तरमूलिकानिरशनैःपुष्यार्कआत्ताधृता जग्धावासहतंदुलांबुभिरथोपाठाप्यदापी
दृशी॥ ५१॥ अंकोलोलक्ष्मणापुंखासर्पाक्षीशिखिचूलिका। विष्णुक्रांताकाकजंघानीलीदेवीचपाटला॥ ५२॥ आस्येमुखेतालजटातालवृक्ष

मूलधृतं॥ घातयातजग्धावासहतंदुलांबुशरघाततावारणमित्यग्रेणसंबंधः॥ अथवारणेऔषधांतरंकेतकिदलंकेतकीपत्रंशीर्षेमूर्ध्निधृतंतद्वत्श
रघातवारणायअथान्यत् खार्जूरकेइहत्वखर्जूरसंबंधिमूलेरंकस्थेक्रोडनिहितेइषुः शरोनलगेत शरीरइतिशेषः सघृतैः घृतसहितैःभुक्तैरजी
र्णैर्घ्नभुक्तमात्रैस्तैः शागुक्तैः॥ तालमूलकेतकपत्रखार्जूरमूलैः सद्भिर्युद्धेआरब्धेशरः शरीरेनलगेत्॥ कंसारीहिंसेति प्रसिद्धालतातस्याउत्त
रादिक्स्थामूलिकामूलनिरशनैःशनाउपोष्यपुष्यार्कयोगे आत्तागृहीताधृताशरीरेसहतंदुलांबुभिर्जग्धाखादिताचशरीरेशरवारणायस्यात
अथपाठाप्रसिद्धातन्मूलमपिईदृक्शरीरेशरवारणायस्यादित्यर्थः॥ ५१॥ अंकोलःप्रसिद्धः लक्ष्मणापुरुषाकारमूलौषधिविशेषः पुंखाशरशर १४

Indira Gandhi National Centre for the Arts

पुंखा सर्पाक्षी सर्पनेत्रा कृतिपुष्पा शिखिचूलिका मयूरशिखा विष्णुक्रांता नीलपुष्पा प्रसिद्धा काकजंघा तराकारा नीली प्रसिद्धा देवी सहदेवी पाद
लात्प्रसिद्धैव तज्जटा तासामोषधीनां मूलानि तन्मध्ये एका विजटा भुजे बाहो मूर्द्धि शिरसि धृता आस्ये मुखे धृता रक्षिता वा रणे संग्रामे दारुणं श
स्त्रौघं तीक्ष्णशस्त्रसमूहं वारयेत् ॥ कियत्कालमित्यपेक्षिपायावदिति ॥ यावत्पर्यंतमुदरे न जीर्यति भुक्तपक्षे चैतत् ॥ धारणपक्षे तु यावद्धारणे शास्त्र
वारणं ॥ ५३ ॥ स्वर्णाभा स्वर्णवत् नवर्णा या सिंही नाम्नी काकिनी कपर्दकस्तस्मिन् सिंही तन्मूलरसेन घृष्टः सिंहीजटासहितः पारदो रसो तरस्थो
मध्यस्थः सिक्थेन मुद्रेकन मुद्रितः आस्यगो मुखस्थो जयदः रणादौ विजयदाता ॥ ५४ ॥ अथ वाजयदान्यौषधान्याह ॥ चक्रमर्दकः चकौड इति भा

भुजास्यमूर्द्धगा भुक्ता तज्जटैकाधिवारयेत् ॥ रणे दारुणशस्त्रौघं यावज्जीर्यति नोदरे ॥ ५३ ॥ स्वर्णाभसिंहीकाकिन्या सिंहीघृष्टः
सतज्जटः ॥ अंतस्थः पारदः सिक्थमुद्रो जयद आस्यगः ॥ ५४ ॥ चक्रमर्दक गोजिह्वा शिखिचूडा जटास्वपि ॥ एकैका वा दजयदा
पुष्पार्कात्ता ऽऽस्यमूर्द्धगा ॥ ५५ ॥ भास्त्राणि प्रलिखेदुपर्युपरि चत्रीण्यैशादिस्यग्निभाद्द्वाद्यात्त्रीणि लिखांतराच्छिवभतो प्येंद्र्याच
सार्प्यवह्निः ॥

षा यां प्रसिद्धः गोजिह्वा गोभी प्रसिद्धा शिखिचूडा मयूरशिखा एतासु मध्ये एकैका जटा पुष्यार्कयोगे आत्ता गृहीता आस्य
गा मूर्द्धगा वा वा दजयदा ॥ ५५ ॥ इति श्रीभरतकृतसमरसारटीकायां औषधानि समाप्तानि ॥ अथ युयायिस्थायिनोर्जयपराजयौ विवक्षुः कोट
चक्रमाह ॥ भवर्णेन चतुःसंख्या लभ्यते ततश्च भास्त्राणि चतुरस्त्राणीत्यर्थः तानि उपर्युपरि चत्रीणि एकस्य चतुरस्रस्य लघु उपरि महदन्य-
ल्लिखेत् तद्परि च ततोऽधिकमन्यदेव त्रीणि लिखेदित्यर्थः । तत्र च मध्यस्थं चतुरस्रं कोटचक्रसंज्ञं तेषु च त्रिष्वपि चतुरस्त्रेषु ऐशादिशि ऐशा-
न्यां अग्निभात् कृत्तिकानक्षत्रभारभ्य वा द्याच्चतुरस्त्रादारभ्य त्रिष्वपि कोणेषु ऐशान्यामंतर्विंशति त्रीणि मृगशिरो तानि लिखेति शिष्य निमंत्र-

णेलोद अंतरान्मध्यवर्तिनः चतुरस्रात् शिवभमार्द्राभारभ्यत्रीणि भानि ऐंद्र्यां प्राच्यां दिशि चतुरस्रत्रयप्राग्रेखामध्यस्थानेषु बहिर्निःसरंति लिखसा
र्प्यम् श्लेषा बहिर्वाह्यचतुरस्राद्पि बहिः प्राच्यामेतल्लिखइत्यमुनैव प्रकारेणाग्नेयात्कोणाद्दारभ्य पित्र्यतो मघान सत्रात्। यमदिशि दक्षिणस्यां
सप्तमं विशाखा बहिर्न्यस्यं लिख्यमैत्रात् अनुराधात्। वासवतो धनिष्ठाभाच्च अन्ययोर्नैर्ऋतिवायव्ययोः कोणयोः प्राग्वल्लिखेति संबंधः। एवंदि
ग्विदिग्बाह्यचतुरस्रेण खयु १२ द्वादशभानि बहिः चतुरस्रे लिखितानि स्युः मध्ये चतुरस्रे च दृंदिग्विदिक्स्थाने अष्टौ स्युः अंतः मध्ये चतुरस्रे चदं ८ अ
ष्टौ भानि स्युः एवं कोटचक्रे साभिजिति अष्टाविंशतिभानि लिखितानि स्युः॥ ५६॥ कोणाईशानादयस्तत्र लिखितानि कृत्तिकामघानुराधाधनिष्ठा

अग्नेयां दिति पित्र्यतो यमदिशि न्यस्यं बहिः सप्तमं मैत्राद्वासवतोन्ययोः स्वयवहिर्दमध्यमेंतश्चदम्॥ ५६॥ कोणभानि प्रवेशे स्युर्द्वा
दशान्यानि निर्गमे॥ षष्ठंषष्ठं सप्तकेषु मध्ये स्तंभचतुष्टयम्॥ ५७॥ उपलक्षणमेव कृत्तिकादौ प्रथमं दुर्गभमेव वैरिभं वा॥ ग्रहचक्रमु-
तुस्थमालिखेच्चतुरस्रं चरणं च मध्यमं स्यात्॥ ५८॥ दीनि त्रीणि त्रीणि भानि द्वादश कोणभानि तानि ग्रहाणां कोटप्रवेशे भवंति प्रविशत्त-
या लिखितत्वात् अन्यानि आर्द्राहस्तपूर्वाषाढोत्तरभाद्रपदादीनि चत्वारि चत्वारि प्राच्यादिदिक्षु स्थितानि षोडश भानि निर्गमे ग्रहाणां स्युः नि
र्गच्छत्तया लिखितत्वात् सप्तकेषु अश्विनीपुष्यस्वात्यभिजिदादिषु चतुर्षु तत्षष्ठं भं आर्द्रा हस्त पूर्वाषाढोत्तराभाद्रपदा इति चत्वारि भानि कोटस्य
मध्ये स्तंभचतुष्टयं स्तंभसंज्ञानि स्युः॥ ५७॥ इदं यत्पूर्वश्लोके कृत्तिकादिभलेखनमुक्तं तदुपलक्षणं कृत्तिकादौ लेख्ये प्रथमं दुर्गस्थाने दुर्गभं पूर्वो-
क्तावकहडचक्रात्। ज्ञातव्यं यथा पन्नगंजस्य उत्तराफाल्गुणीति॥ तद्दुर्गभं ईशानकोणे लेख्यं अन्यानि प्राग्वत् वैरिभं वा तत्तद्दुर्गाधिपतेर्वा यद्वअ
वकहडचक्रोत्थं तद्वा ईशानकोणे लेख्यमादिभूतं तदग्रे भानि उक्तरीत्या तत्र तत्र लिखेत् तेषु च भेषु ग्रहं चक्रं सूर्यचन्द्रादिनवग्रहा उदुस्थं नसत्वग ९५

Indira Gandhi National Centre for the Arts.

ततपालिखेत् ॥ समस्तग्रहाः स्वस्वभुज्यमानेन सत्रे स्थाप्या इत्यर्थः ॥ अत्र कोटचक्रे मध्यमं चतुरस्रं दुर्गं प्रा-
कारस्थानीयं भवेत् ॥ ५८ ॥ अथ क्रूरसौम्यादिग्रहावस्थित्या दुर्गभंगरक्षादिकमाह ॥ क्रूराः क्षीणेन्दुसू-
र्यशनिभौमाः तद्युक्तो बुधश्च एते चेदंतः कोटमध्यभेषु स्युः सौम्यखेटाः पूर्वोक्तातिरिक्तास्ते चेद्बाह्यगाब-
हिश्चतुरस्रस्थभेषु स्युः तदा तद्दुर्गभंगो ज्ञेयः वैपरीत्याच्चेत् सौम्या मध्ये क्रूरास्तु बहिस्तदा वेष्टके तद्दुर्गवा
रणके पापिनि सौम्ये भंगः क्रूराश्चेद्दुर्गमध्ये सौम्यसौम्यग्रहास्तु वप्रगाः प्राकाररेखास्थभेषु स्युः तदा दु

क्रूराः अंतर्बाह्यगाः सौम्यखेटा दुर्गे भंगो वेष्टके वैपरीत्यात् ॥ क्रूरा मध्ये वप्रगाः सौम्यखेटा भे-
दोर्भंगश्चाद्रयुद्धं विनापि ॥ ५९ ॥ व्यत्यासे त्वावेष्टकस्यैव भंगो दुर्गे भग्नेप्युद्भवेन्नात्र मिथ्या ॥
प्राकारे तः क्रूरखेटा बहिश्चेत्सौम्याः कृच्छ्राद्दुर्गभंगस्तदानीं ॥ ६० ॥ वप्रे बाह्ये क्रूरखेटाश्च मध्ये
सौम्याः खण्डिः स्यान्न दुर्गस्य भंगः वप्रे सौम्या अंतरे बाह्यतश्च क्रूरा भंगः सैन्ययोः स्याद्द्वयोस्तु ॥ ६१

गे भेदो दुर्गमध्यगतानां परस्परं विरोधः अत्र भेदे सति युद्धं विनापि दुर्गभंगः ॥ ५९ ॥ अनंतरोक्तग्रहसंस्थि-
नव्यत्यासे तु ग्रहवशाद्दुर्गे भग्नेपि आवेष्टकस्य पापि नो भंग उद्भवेत् ॥ अत्र मिथ्या किंचिन्न ज्ञेयं प्राकारमध्य
चतुरस्रगतनक्षत्रेषु अंतः दुर्गमध्यगतभेषु च चेत्क्रूरग्रहाः स्युः बहिश्चेद्बाह्यचतुरस्रगतभेषु सौम्यग्रहास्त
दा कृच्छ्रात्कष्टाद्दुर्गस्य भंगः स्यात् ॥ ६० ॥ बाह्ये प्राकारे क्रूरखेटाः क्रूरग्रहाश्चेत्स्युः मध्ये प्राकारे तु सौम्याः तदा दुर्गे खंडमात्रं स्यान्न दुर्गभंगः ॥

अथचेद्वप्रे मध्यमेचतुरस्रेसौम्यग्रहाः अंतराद्दुर्गमध्येवाह्यतश्चेत्क्रूरास्तदा द्वयोः स्थायिपायिसैन्ययोर्भंगएवस्यात्॥ ६१॥ वप्रेक्रूरग्रहाः वा-
ह्यदेशेमध्येचसौम्यग्रहाश्चेत्तदातुल्यंसमंयुद्धं द्वयोः सैन्ययोर्भवति अन्वहंप्रतिदिनंच दुर्गेरवण्डिः पतेत् अथचेद्वप्रेप्राकारे वाह्ये वहिर्देशे
अंतर्दुर्गमध्येच एदिक्क्रूरसौम्यामिलिताग्रहाःस्युः तदाघोरेरौद्रेयुद्धेद्वयोरपिसैन्ययोर्भंगः एवंप्रकारेणस्यात्॥ ६२॥ तुल्याःसमाः क्रूराः सौम्याः
ग्रहाश्चहाह्यदेशे अंतश्चमध्यदेशेचस्युः तदानुयायिनोदुर्गेशस्यचसंधिः प्रीतिर्वाच्या॥ अथान्यदाह ज्ञोवुधः आरोभौमः एतौचेत्स्तंभन-
सत्रगतौस्तः प्रवेशेकोपाभेषुमध्येकस्मिंश्चित्स्यातांचन्द्रस्तुराहुकालानलचक्रेयानिजीवपक्षनक्षत्राणितेषांमध्येकस्मिंश्चित्स्यात्प्रवेशेकोण

वप्रेक्रूरा वाह्यमध्येतुसौम्यास्तुल्यंयुद्धं खंडिपातोन्वहंच। वप्रेवाह्येंतर्यदाक्रूरसौम्यायोरंयुद्धंस्याद्द्वयोर्भंगएव॥ ६२॥ तुल्यावाह्ये
तश्चचेत्क्रूरसौम्याः संधिर्वाच्योयायिदुर्गेशयोस्तु॥ ज्ञारौस्तंभसंस्थेप्रवेशेपिवाचेज्जंद्रोजीवपक्षगःस्यात्प्रवेशे॥ ६३॥ रुंध्याद्दुर्गंचा
कुलौघेपियुद्धेत्यासेनांवस्यसैन्यंविदध्यात्॥ दिग्स्थिज्यारौकाव्यवक्रस्यसौम्योदुर्गेभंगंनिर्दिशंतिक्रमेण॥ ६४॥

नक्षत्रेवास्यात् त-
दादुर्गंरुंध्यादिति अग्रिमेणसंबंधः॥ ६३॥ यायिस्वसैन्येनारिदुर्गंरुंध्यात् वेष्टयेत् अकुलौघेचयुद्धेदुर्गंरुंध्यादितिसंबंधः अकुलौघश्चभरणी-
रोहिणीपुन॰ अश्ले॰ पूर्वाफा॰ हस्त॰ स्वाति॰ अनु॰उ॰षा॰ धनि॰ उ॰भा॰ रेवतीसंज्ञानिभानि १२ प्रतिपत्तृतीयापंचमीसप्तमी नवम्येकादशीत्रयो
दशीपंचदश्योष्टतिथयः रविसोमगुरुशनिवाराः इतिअस्मिन्नकुलौघेविद्यमानेऽरिदुर्गंरुंध्यात्तदातद्भंगः। अथव्यत्यासेनेति। अन्तस्थस्यस्था
यिनः सैन्यंयायिनासहयुद्धंविदध्यात व्यत्यासश्चैवंवुधभौमौस्तंभनक्षत्रेनस्यातांनचप्रवेशर्क्षेकिंतुनिर्गमर्क्षेचन्द्रोपिमृतपक्षगः नचप्रवेश-
र्क्षेकिंतुनिर्गमर्क्षेकुलगणेचतदास्थायीयुद्धेतदिग्सुप्राच्यादिषुदुर्गस्यइज्योगुरुः आरोभौमः काव्यः शुक्रः वक्रस्य सौम्यः वक्रीवुधःएतेचेत्क्रमेण ९६

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यत्रप्राच्यादिदुर्गस्यरेखास्थलेक्रूरग्रहस्तेनक्रूरेणयुक्तः शशीचंद्रोवातत्रदुर्गेखण्डिःपतेत एतस्यक्रूरग्रहस्यमार्गेबाह्यसैन्यप्रवेशोदुर्गेस्यात प
दाक्रूरग्रहाः स्तंभनस्तत्रेअंतर्मध्येनस्तत्रेस्युस्तदानीदुर्गाधिनाथोग्रहबलात्तदुर्गंमुक्त्वा पातितनुःपलायते इत्यर्थः॥६५॥ निर्गतिनस्तत्राणिपूर्वादि
दिक्षुस्थितानितेषुमध्येबाह्यगंपद्वंतस्मिन्वक्रितः क्रूरग्रहश्चेत्स्यात्॥ तदानिश्चितंतत्रतस्यांदिशिखंडिकुर्यात् वप्रस्यश्चेत्क्रूरोवक्रीतदादुर्गम-
ध्येहंतिमध्येदुर्गमध्येचप्रवेशर्क्षेचेद्वक्रीक्रूरस्तदाबाह्यस्यसैन्यंहंति॥६६॥दुर्गस्यएतदीशस्यदुर्गाधीशस्यचयैर्भेनरयोरैशान्यादौलिखनेइत्यने
नप्रकारेणउत्पन्नेयेकोटचक्रेतयोरितिप्रागुक्तप्रकारेभंगंविचार्ययस्यांदिशिभंगसंभावनातस्यांदिशिबाह्यायायिनोदुर्गेलगंतुतत्रलग्नाश्च दुर्गेगृ-

यत्रक्रूरस्तेनयुक्तः शशीवाखण्डिस्तत्रैतत्पथेचप्रवेशः॥ क्रूरास्तंभर्क्षेयदांतस्तदानींदुर्गंमुक्त्वायातिदुर्गाधिनायः॥६५॥ निर्ग
त्यर्क्षेबाह्यगेवक्रितश्चेत्क्रूरः खण्डिंनिश्चितंतत्रकुर्यात्॥ वप्रस्थोंतर्हंतिमध्यप्रवेशर्क्षेवक्रीचेद्धंतिबाह्यस्थसैन्यं॥६६॥दुर्गेतदी
शभजयोरितिकोटयोस्तुभंगंविचार्यदिशितत्रलगंतुबाह्याः॥आभ्यंतरावलयभोत्थितचक्रदोषेसेनान्यमन्यमपदिश्यदिशोप्यवंतु
॥६७॥ पूर्वादीचीर्लिखालीर्नय१०नय१०गणिताः कद८१कोष्टेषयेशात्कर्णैस्तोयस्वरान्वन्ह्युडुतइहदिगालीषुभान्यंतरात्॥
यहंतुआभ्यंतरादुर्गाधिपास्तुबलपोयः सेनाधिपस्तस्ययद्वंतुतउत्थितोयः कोटचक्रदोषस्तस्मिंजातेअन्यंसेनान्यंअपदिश्योद्दिश्यनामपूर्वकंकृत्वा
दिशोपिदुर्गजाअवंतुरक्षंतुएतदुक्तंभवति। एतद्ग्रंथोक्तप्रकारेणयायिस्थायिनावुभावपिजयतः॥६७॥ इतिश्रीसमरसारटीकायांकोटचक्रं॥ अथ
सर्वतोभद्रचक्रमाह। पूर्वाग्राश्चुस्वीउदीचीउदञ्चस्वी आल्योलेख्याः नयनयगणिताः दशदशसंख्याः लिखेतिसंबंधः॥ अथएवंप्रागुदीचीनांदश
दशलेखानांलिखनादुत्पन्नकंदकोष्ठकेषुईशादीशानकोणादारभ्यकर्णैः तोय२६स्वरान्षोडशाकारादिस्वरान् लिखइतिसंबंधः वन्ह्युडुतःक्व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तिकानसत्त्वाहारम्यभानिनसत्त्वापि इहचक्रेदिग्गालीषुप्राच्यादिदिक्पंक्तिषुकोणकोष्ठवर्ज्यलिखअं
तरातुप्रागादिदिगुपांतरालीषुचतसृषुनारीविंशतिवर्णान् पूर्वोक्तानवकहडमुखान् अवकहडआदी
नगसरचलांतान् लिखअस्माल्प्रागुक्तादालीचतुष्टयादंतरामध्येप्रागादिदिगालीचतुष्केएवंको-
णकोष्ठवर्ज्यंद्वादशकोष्ठेषुवृषादीनद्वादशराशीन्प्राग्दक्षिण्येनलिखततः खेदाग्रहास्तेषांयेऽ
कारास्याः पंचाचस्तत्संबंधिनोयेवाराः रविभौमौचंद्रबुधौगुरुः शुक्रः शनिः एतैतैः सहनंदिकादीःपं

नारीः२०वर्णान्पुरोक्तानवकहडमुखान्नंतरास्माद्वृषादीन्खेदासंबंधिवारैःसहलिख
चतिथीर्मध्यतोनंदिकादीः॥ ६८॥ रौद्रादिमध्यभचतुष्कवेधतोवेधमादिशेत्क्रम
शः॥ घङछझाषणठांधफढांथझञामितिसर्वतोभद्रं ॥ ६९ ॥

चतिथिर्मध्यतोवशिष्टप्रागादिदिङ्मध्यकोष्ठेचलिखएवमेकाशीतिमितकोष्ठकानिवर्णपूर्णानि
स्युः तत्रचनक्षत्रगतान् ग्रहान्लिखवेधज्ञानार्थं ॥ ६८॥ अथचक्रेवेधमाह॥रौद्राआर्द्रातदा
दीनिपानिमध्यभानिआर्द्राहस्तपूर्वाषाढोत्तराभाद्रपदाख्यानिएतेषांचतुष्कंतस्यवेधतःक्रम-
शः घङछझान्प्राणांवर्णानांतथाषणठांधफढांथझञांद्वादशवर्णानांवेधमादिशेत् कथयेत्स्वर
शास्त्रवित् एतत् वर्णवेधएतदादिनामाक्षरवेधःस्यात् अमुनाप्रकारेणसर्वतोभद्रचक्रंज्ञेयम् ॥

					घ ङ छ					
	अ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	श्ले	आ	
	भ	उ	अ	व	क	ह	ड	ऊ	म	
	अ	ल	लृ	द्द	मि	क	लॄ	म	पू	
	रे	च	मे	ओ	सू मं	औ	सिं	ट	उ	
थ झ ञ	उ	द	मी	शु ४	शा ५	बु च	के	प	ह	ष ण ठ
	पू	स	कु	अः	द्द ३	अं	तु	र	चि	
	श	ग	ऐ	म	ध	ह	ए	त	स्वा	
	ध	ऋ	ख	ज	भ	य	न	ऋ	वि	
	ई	श्र	अ	उ	पू	मू	ज्ये	अ	इ	
					ध फ ढ					

६९ ॥ ६९ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्रथमं अश्विनीतस्मात् अग्रभं भरणी एतस्मिन्भे स्थितो पखेटः ग्रहः भरणीचतुर्थचरणस्थ इति यथांतरं सकोणस्थितान् अआइई इति चतुःस्वरान्वि
ध्येत् ॥ पूर्णातिथिं मध्यलिखितांच स एव विध्येत् स वेधः क्रूरजः क्रूरग्रहकृतो न शुभः शुभकारी न स्यात्। किंत्विष्टः शुभग्रहकृतस्तु वेधः शुभदः
क्रूरग्रहास्तु रवि क्षीणचंद्र भौम क्रूरयुतबुध शनि राहु केतवः तदन्यौ सौम्यौ शुभौ ॥७०॥ अथार्द्धेन वक्र शीघ्र ग्रहवेधमाह। वक्री वक्रगतिर्ग्रहः व-
क्रगतित्वं च सूर्ये स्वस्थानात्पंचमे षष्ठे स्थाने वा स्थिते स्यात् ॥ स शुभोऽशुभो वा कर्णगत्या कोणरीत्या दक्षसंस्थपश्चाद्भागं विध्येत्। अथ शीघ्रः शी-
घ्रगतिग्रहः वामं स्वाग्रिमभागं कोणरीत्यैव विध्येत्। शीघ्रगतित्वं चार्के द्वितीयस्थानगे। समगतिस्तु ग्रहः अग्रे स्वसंमुखे न दृष्टे अतः संमुखए

प्रथमाग्रभस्थखेटो विध्येत्कोणस्थितानचश्चतुरः ॥ तिथिमपि पूर्णान्नशुभः क्रूरजवेधं शुभः शुभजः ॥७०॥ वक्री द-
क्षं कर्णगत्याथ वामं शीघ्रो विध्येद्दृष्टितोऽग्रे समस्तु ॥ नित्यं वक्रौ राहुकेतू इनेंदू नित्यं शीघ्रौ हग्व्यथौ तुल्यरूपौ ॥७१॥ उद्वे-
गार्थविनाशरोगमृतिदा विध्यंत एकादयो। वर्णहानि रुजोभ्रमोऽचितिरुजो विद्धे तिथौ भीरपि ॥

यतः शीघ्रग्रहानाह नित्यमित्यर्द्धेन राहुकेतू नित्यं सर्वकाले वक्रौ प्रतीपगती भवतः। अनयोर्दक्ष एव कर्णगत्या वेधः। रवींदू नित्यं शीघ्रौ शीघ्रगती वत दृष्टिरूपो वेधः अथानि
अतोऽनयोर्वाम एव वेधः दृग्वेधो दृष्टिर्वेधश्च तुल्यरूपौ सर्वकाले समानफलावेव नान्यथा भवतः ॥७१॥ उद्वेगश्चित्तवैराग्यं अर्थविनाशो द्रव्य-
विगमः रोगो ज्वरादिः मृतिर्मरणं एतानि फलानि एकादयो ग्रहा विध्यंतो ददति तत्रैवं संबंधः एको ग्रहो विध्यन् । उद्वेगं ददाति द्वौ तु विध्यंतौ-
अर्थविनाशं दत्तः त्रयो ग्रहा विध्यंतो रोगं ददति। चत्वारस्तु विध्यंतो मरणं ददतिप्रपञ्चैः तिविशेषमाह ॥ वर्ण इति। वर्णे नामाद्याक्षरे ग्रहेण विद्धे
हानिर्द्रव्यनाशः स्यात् उडौ जन्मर्क्षे विद्धे तु भ्रमः चित्तविक्षेपः स्यात् अचि वर्णे स्वरे विद्धे रुजो रोगाः भवंति तिथौ जन्मसंबंधिनि विद्धे भीतिर्भयं भ

Indira Gandhi National Centre for the Arts

वति राशौजन्मराशौ विद्धेविघ्नततिर्विघ्नपरंपराभवेत्। पंचसुवर्णनक्षत्रवारतिथिराशिषु विद्धेषु मृतिर्मरणंभवेत्॥ विध्यन्वेधंकुर्वाणाः ज्ञोबुधः ईज्यो गुरुः सितः शुक्रः एतेविध्यंतः क्रमेण प्रज्ञांबुद्धिंसर्वसुखंरतिंचबुधाद्याविदधतेकुर्वंतिइमेबुधगुरुशुक्रावक्राः संतः अत्यंतमिष्टाः सौम्यत्वात् ॥७२ ॥ क्रूराः क्षीणचंद्रार्कशनिभौमराहुकेतवः एतेवक्रगतौसत्यां अतीवदुष्टाः अत्यंतमनिष्टफलदाइत्यर्थः। रविर्यस्मिन्राशौस्यात् ॥ यद्दिग्लिखितेषुराशिषुस्यात् ॥ यथाप्राच्यांवृषमिथुनकर्कटालिखितास्तेषांमध्येचेदेकस्मिनराशौतिष्ठेत्तदासाप्राच्यादिदिक्सदिश्यादिशिभवंदिश्यंनक्षत्रंस्वरवर्णराशितिथिवारादितेनसहवर्ततेसदिश्यास्यास्तमेति नक्षत्राद्यैर्युक्तासादिक्अस्तंगतास्यादित्यर्थः। विदिक्षुयेस्वराद्यास्तेकथंअस्तवंतो

राशौविघ्नततिघ्नपंचसुमृतिर्विध्यन्ज्ञईज्यःसितःप्रज्ञांसर्वसुखंरतिंविदधतेवक्राअनिष्टाइमे॥७२॥ क्रूरावक्रेऽतीवदुष्टारविःस्याद्यद्राशौसादिक्सदिश्यास्तमेति॥प्राच्याईशाशास्थिताचः क्रमोयंसर्वाशासुज्ञायतांबुद्धिमद्भिः॥७३॥ अस्ताशास्याजाद्यैःक्रूरव्यधवत्फलंवाच्यं॥उदिताशास्थैः सौम्यव्यधइवफलमादिशेत् श्रेष्ठम् ॥ ७४ ॥

ज्ञेयाइत्यपेक्षायांविदिशांदिशांदिक्ष्वेवांतर्भावमाह॥प्राच्याइत्यादिप्राच्याः प्राचिदिक्स्थिताअचः ईशाशा। स्थिताईशानस्थिताज्ञेयाः अयं-क्रमः सर्वाशासुसर्वदिक्षुबुद्धिमद्भिर्ज्ञायतां॥एवं याम्यादक्षिणादिक्स्थिताअचः आग्नेयीस्थिताज्ञेयाः प्रतीचीगतानैर्ऋतीगताज्ञेयाः उदीचीगताः।वायव्यस्थाज्ञेयाः ॥७३॥ अस्ताशासूर्याक्रांतादिक्तस्यांस्थितैरजाद्यैः स्वरवर्णर्क्षतिथिवारप्रभृतिभिः क्रूरव्यधवत् दुष्टंफलंवाच्यं उदिताशासूर्याक्रांतादिग्व्यतिरिक्तातस्यांस्थितैरजाद्यैःसौम्यग्रहवेधेयथासमीचीनफलम्॥ तथातत्फलंवाच्यं अस्ताशास्थाः सत्फलाप्यसत्फलाः उदिताशास्थास्तुसत्फलाअपिसत्फलाज्ञेयाइत्यर्थः ॥ ७४ ॥ ७४ ॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

३हसर्वतोभद्रचक्रेजन्मभेजन्मनक्षत्रेपीडितेक्रूरविद्धेसतिहानिर्द्रव्यादिनाशः रुक्रोगः कलहः स्वामिमित्राद्यैरेतानि फलानि भवंति अस्मा-
ज्जन्मनक्षत्रात्स्वदशमर्क्षेपीडितेकर्मासिद्धिः कर्मयत्कर्तुमिष्टं तस्यनाशः अथोनेतः एवंचप्रमितेजन्मभात्षोडशसंख्याकभेविद्धेभिदास्ये
ष्टवर्गेणसहभेदः परस्परमविश्वासताभवेत्॥ जपे १८ अष्टादशसंख्येविद्धेद्रव्यक्षयः गौरे २३ त्रयोविंशतितमेभेविद्धेदेहरुजः शरीरेरोगोद्भवः शरे
पंचविंशतितमेविद्धेसुखहतिः सुखनाशः अथराज्ञोदेशोडुनिअवकहडचक्रे पदेशनक्षत्रंतस्मिंस्तुण्णेपीडितेनृपाज्जात्यभिषेकयोः जातिःक्षत्रि
यादिः तद्वअवकहडचक्रजंअवकहडचक्रमेयद्राजाभिषेककालीननक्षत्रंएतदभिषेकभंएतेषुविद्धेषुतत्तत्संबंधिनांदेशजातिराज्यानांभयंनिर्दि-

हानीरुक्कलहोपिपीडितइहस्याज्जन्मभेऽस्मान्नपे १० कर्मासिद्धिरथोभिदाञ्चपे १६ मितेद्रव्यक्षयः स्या १८ज्जपे॥ गौरे २३ देह
रुजः शरे २५ सुखहतीराज्ञोऽथदेशोडुनिक्षुण्णेजात्यभिषेकयोरपिभयोस्तत्तद्भयंनिर्दिशेत्॥ ७५॥ साध्यांकाअकठवाद्यस्तत
तुनगभूमानुनिम्नगादाप्ताः॥ रु २ रु २ म ५ न ० न ० २ २ प १ न ० भ ४ व ४ गाः ३ साधककृणमधिकशेषतोदाप्तो ॥ ७६ ॥

शेत्॥ ७५ ॥ इतिश्रीभरतकृतायांसमरसारटीकायांसर्वतोभद्रचक्रम्॥ अथऋणधनशोधनमाह॥ साध्यस्यसंयाह्यस्यदासदासीशिष्यादेर्ना-
मवर्णसंबंधिनोअंकाः साध्यंतेतेचैवंअकठवएतेचत्वारोवर्गाएकादशाक्षराएतत्संबंधिनोवर्णास्तेअकठवादयस्तत्संबंधिनस्त्वांकाः तदतदतुद
न ० ग ३ भू ४ मा ० ४ नु ० नि ० न ० गा ३ काः साध्यनामाक्षरसंबंधिनः एकीकृताः दाप्ताअष्टभक्तायदिशेषांकाः साधकनामाक्षरसंज्ञात् अष्टभागावशि
ष्टकादूनस्तदासाध्यस्यसाधककृणप्रदः साध्यांकेऽधिकेतुगृण्हातिसाध्यएवसाधकाद्धणमितिभावः साधकांकास्तुवर्गास्तएवतदंकास्तुरु २ रु २ म ५
न ० भ ४ र २ प १ न ० भ ४ व ४ गा ३ अत्रापिसंख्यैकीकरणमष्टभिर्भागश्च पूर्ववत्॥ उदाहरणं रामनामाक्षरांकाः २ ० आ २ म ५ आ २ एकां ९ सीतासाध्यात-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

न्नामाक्षरांकाः सी॰ ई॰ ता ३ आ ६ तदैक्यं ९ उभयोरष्टभागे शेषौ २।१ अत्र सीतारामचंद्रस्य ऋणप्रदा रामस्तु उत्तमर्णः अतएव रामाय सीतानसुखं-
एवमन्यत्रापि ऊह्यं ॥ ७६ ॥ इति ऋणधनविचारः आतुरः साध्यासाध्यादि प्रश्नेन ज्ञानमाह। कात् ककारात् टकारांत एकादश अक्षरो वर्गः ठात् ठकारात्तद्वत् एवं बतो बकारात् एवं त्रयो वर्गाः एकादशाक्षरास्तेषु अः सु मातृकासंनिविष्टस्वरेषु च विसर्गः अः इति नपुंसकाक्षराणि च ऋ ॠ ऌ ॡ इति एतद्व्यतिरिक्तेषु एकादशस्वरेषु चांका भवंति स्वराक्षरसंबंधिनः यथा ति ६ ला ३ रि २ भ ४ सि ७ ती ६ भृ ४

काद्या हतो षुच विसर्ग नपुंसकोणे ष्वंकास्ति ६ ला ३ रि २ भ ४ सि ७ ती ६ भृ ४ गु ३
का १ २२ काः १ स्तुः ॥ दूतातुराह्वपतदैक्य २ ८ भक्तशेषे जीवेद्गदी शमधिके म्रियते समोने ॥ ७७ ॥

गु ३ का १ २ २ का इति स्तुर्भवंति ॥ अथ शाकुनज्ञानमाह। दूते ति दूतः प्रष्टा आतुरो रुग्णः एतयो राह्वयस्तन्नामनी तयोर्वर्णास्तत्संबंधिन्यो याः संख्यास्तिलारिभसि-
तीत्याद्युक्ताः प्रत्येकं तासामैक्यं पृथक् पृथक् दैः ८ अष्टभिर्भक्ते यौ शेषौ तयोर्मध्ये आतुरशेषश्चेद्दूतशेषादधिकः तदा गदी रोगी जीवेत् दूतशेषसाम्ये एतदाधिक्ये वा रोगी म्रियते उदाहृतिस्तु अत्र देवदत्तो रोगी यज्ञदत्तः तद्रोगोपशमवार्ताप्रष्टा दूतः तत्रेति विचारः अत्र देवदत्तस्य रुग्णस्य नामाक्षरांका अष्टभक्तशेषः शून्यं ० यज्ञदत्त दूतनामाक्षरांकाष्टशेष ३ त्रयं अतो देवदत्तस्य मरणं निर्दिशेत् ॥ ७७ ॥

ति	ला	रि	भ	सि	ती	भृ	गु	का	२	का
६	३	२	४	७	६	४	३	१	२	१
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं॰
क	ख	ग	घ	ङ॰	च	छ	ज	झ	ञ	ट
ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ
ब	भ	म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह

साध्यंकाः

६	६	६	०	३	४	४	०	०	२	३
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं॰
क	ख	ग	घ	ङ॰	च	छ	ज	झ	ञ	ट
ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ
ब	भ	म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह
२	२	५	०	०	२	१	०	४	४	३

Indira Gandhi National Centre for the Arts

अथरुग्णप्रश्नस्य विशेषमाह॥ प्रश्नस्य प्रश्नवाक्यस्य दूतोक्तस्य येऽचो हलश्च तेषां प्रमितिः प्रमाणं केनैकेन १ युक्तं भूयः पुनः रेण २ द्वाभ्यां गुणितं

द्वे ४।४ य ४।६	न ४।६ त्र ३।२।६
द ४।६ द ४।६	नः७।७।६ नः७।७।६
शेषं ४८ शेषं ५१	

लेन त्रिभिर्भक्तं तच्छेषं चेदेकं तदा रुग्णस्य जीवितं निर्दिशेत्। द्वयोस्तु शिष्टयोः रोगं विनिर्दिशेत्। नेभून्ये तु शेषे तन्मरणं ब्रूयात्। तदपि वर्णस्वरवशात् यामृततिथिस्तस्यामेव वदेत्॥७८॥ अथ भविष्यदर्थसूचकं छायापुरुषदर्शनप्रकारमाह॥ प्रातः काले मेघानाच्छादिते रवौ पृष्ठगते अनावृते स्थले स्थित्वार्कं पृष्ठगतं कृत्वा प्रसन्नमुखस्तिष्ठेत् अनिमिषं निमेषशून्ये चक्षुषी कुर्वन् स्वां स्वकीयां छायां चिरकालं तद्भूस्थले यावद्भूस्थले दृष्टिं वता दृशी अनिमिषे एव नेत्रे ऊर्ध्वप्रदेशं नयन्॥

प्रश्नाज्झलांच प्रमितिः कयुक्ता भूयो र २ निघ्ना ल ३ हृताथ शेषे॥ केजीविनं खे २ निरुजो मृतिर्नै० भवेच्च तिथ्यां मरणाभिधायां ॥७८॥ प्रातः पृष्ठगते रवावनिमिषं छायां गले स्वां चिरं दृष्ट्वोर्ध्वनयनेन पश्यन् सितनरं छायानरं पश्यति ॥ नत्कर्णांसकरास्यपार्श्वहृदयाभावे क्षणेर्का १२ श्व ७ दिक् १० भू १ रामा ३ क्षि २ समाः शिरोविगमतो मासांस्तु षड्जीवनि ७९

सिततरं अतिशयेन श्वेतं छायानरं छायापुरुषं पश्यति एवं प्रकारेण शरदादिसितविमलरात्रिषु छायापुरुषो दृश्यते॥ एवं दृष्टे पुरुषे फलमाह। तदिति तस्य छायानरस्य कर्णाभावदर्शने अर्कसमा द्वादशवर्षाणि जीवति द्रष्टा अंसाभ्यां कराभ्यां आस्येन मुखेन पार्श्वाभ्यां हृदयेन च विना छायापुरुषदर्शने क्रमादायुर्वर्षाणि सप्त ७ दश १० एक १ त्रि ३ द्वि २ संख्यानि जीवतीति संबंधः शिरोविगमतः अशिरस्कछायापुयापुरुषविलोकने षण्मासान् जीवतीति श्लोकार्थः अत्र स्वरसंकेतितवर्णसंख्यां परित्यज्य अकादिसंज्ञाग्रहो लोकप्रसिद्धाश्रिता॥ ७९॥

अत्रैव विशेषमाह ॥ छायापुरुषस्य हृदये चेद्रंध्रं दृश्यते तदा सप्त मासान् जीवति शरीरहृदयं चेच्छायापुंसो दृश्यते तदा तत्क्षणमेव मरणं जानीयात् संपूर्णे तु छायापुरुषे दृष्टे वर्षमध्ये रोगो मरणं च न भवेदिति सत्यं मिथ्या न ज्ञेयम् ॥ ८० ॥ अथ छायापुरुषप्रसंगेन कुशकुनांतरमाह ॥ स्नातस्य पूर्वं कृतस्नानमात्रस्य पुंसः कर्णादेः कर्णासहस्तमुखपार्श्वहृदयादीनां प्रथमतः इतरांगेभ्यः पूर्वं शोषे पूर्वश्लोकोक्तं फलं योज्यं यथा द्वादश सप्त दशैकत्रिद्विवर्षाणि जीवनं सर्वांगस्य हृच्छोषे हृदयस्थले प्रथमतः शोषणे षण्मासमध्ये तस्य मरणं विनिर्दिशेत् ॥ ८१ ॥ अथान्यदाह । शिरसि स्वकीये हस्ते न्यस्ते धृते सति अस्य हस्तस्य मूलदण्डः प्रकोष्ठः छिन्नो न चेद्दृष्टस्तदा षण्मासांतः षण्मासमध्ये मरणभयं न भवेदिति ज्ञेयम्

हृद्रंध्रदृष्ट्या मुनिसंख्यमासान् हृद्देहदृष्टौ तु मृतिस्तदैव ॥ संपूर्णदृष्टौ तु न वर्षमध्ये रोगो मृतिर्वेति वदंति सत्यम् ॥ ८० ॥
स्नातस्य पूर्वं कर्णादेः शोषे प्रागुक्तवत्फलं ॥ सर्वांगस्य हृच्छोषे षण्मासाभ्यंतरे मृतिः ॥ ८१ ॥ हस्ते न्यस्ते शिरसि यदि
न छिन्नदण्डोस्य दृष्टः षण्मासांतर्न मरणभयं संपुटे हस्तयोस्तु ॥ न्यस्ते शीर्षे यदि च कदलीकोरकाभं तदंतर्दृष्टं नो भीस्तरति स
लिले चेत्स्वशोफो न मृत्युः ॥ ८२ ॥ इमानि चिन्हानि विचार्य योद्धुं विनिश्चयेत्स्वायुष एव यायात् ॥ आहुर्हि मुख्यं शकुनं स्वदे-
हचिन्हानि बाह्यैः शकुनैः किमन्यैः ॥ ८३ ॥

॥ अत्रैवं प्रकारांतरमाह । संपुट इति संपुटे हस्तयोस्तु शीर्षे मूर्ध्नि न्यस्ते धृते सति तदंतः तयोर्हयोः प्रकोष्ठयोरंतरालं यदि कदलीकोरकाभं रंभाकलिकातुल्यं दृष्टं चेत्तदा नो भीः मरणादेरिति शेषः अन्यच्चाह । सलिले जले चेत्स्वशोफः मज्जनं स्वकीयं तरेन्न मज्जेत्तदा मृत्युर्न स्यादिति ज्ञेयम् ॥ ८२ ॥ अथोक्तशकुनानामुपयोगं स्तुतिं चाह ॥ इमानि प्रागुक्तानि चिन्हानि शरीरभवानि विचार्य स्वायुषः सनाथा विनिश्चये एव योद्धुं शत्रुभिर्गच्छेत् नाल्पायुषो ज्ञानेकथमेभिः शकुनमात्रैः स्वायुर्निश्चय ईत्याह । आहुरिति हि यतः कारणात्स्व

Indira Gandhi National Centre for the Arts

देहचिन्हानिमुख्यंशकुनं आहुः गर्गादिमुनयः अतएभिरायुर्निश्चय इत्यर्थः अन्यैर्वाह्यैः काकशिवादिवासितरूपैः शाकुनैः किंचिद्धि संवादि
त्वात्किंप्रयोजनमित्यर्थः ८३ इतिशाकुनप्रशंसा॥ अथग्रंथसमाप्तोप्रचयगमनायमंगलंप्रयुयुक्षुः प्रशंसापूर्वकं आशिषंप्रयुक्ते॥ सक-
लंसमस्तंयत्स्वरशास्त्रं ईशादिप्रणीतंतस्यसारंअव्यभिचारादभ्युपयोगाच्च गुरुत्वात्सारंसंक्षिप्यसर्वंमयान्यगादिउक्तं एतद्गुरुभक्ति

सकलंस्वरशास्त्रसारमेतत्परिसंक्षिप्यमयान्यगादिसर्वम्॥ गुरुभक्तिजुषोथधर्म्मवृत्तेः स्फुरताद्देतदभीप्सि
तार्थसिद्ध्यै॥ ८४॥ वंशेवत्समुनीश्वरस्यशिवदासाख्याद्गुरुख्यातिनः सम्राडग्निचिदायपस्यजनकः श्रीसूर्यदा
सोजनि॥यन्मातुर्यशसादिशोदशविशालास्यावलक्षाव्यधात्सप्राज्यस्वरशास्त्रसारविचितिंरामोवसन्नैमिषे॥८५

जुषः गुरुभक्तस्यार्थधर्मवृत्तेः धर्मेवर्तनंयस्याभीप्सितार्थसिद्ध्यैस्फुरन्चमत्कुर्यादित्यर्थः॥८४॥वंशेवत्समुनीश्वरस्यगुरुतरप्रसिद्धेः शिव
दासाख्यात् यस्यजनकः सम्राड्बृहस्पतिसवगर्भवाजपेयित्वात्। अग्निचित्सुवर्णचितिकारित्वात्।श्रीसूर्यदासनामाजनिंजन्म प्रापेतिसंबंधः
यन्मातुर्विशालास्यायशसापावित्र्यसोद्भूतेनदशादिशः वलक्षाः धवलिताः सरामचन्द्रनामासोमयाजीकविः नैमिषेअरण्येवसन् प्राज्यंयत्स्वर-

Indira Gandhi National Centre for the Arts

स·सा· शास्त्रंतस्यपःसारोऽस्तुपत्युक्तोंशस्तस्यविचितिंसंचयंव्याकरोदित्यन्वयः।८५॥ इतिश्रीरामचन्द्रसोमयाजिविरचितसमरसारटीकाभरतकृतासमाप्ता॥

षष्ठश्लोकस्यचक्रं

शा	मे	गं	गा	ग	ति	सो	दे	ह	द	ध
५	५	३	३	३	६	६	८	८	८	९
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
क	ख	ग	घ	च	छ	ज	झ	ट	ठ	ड
ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	०	०

तु	वा	सी	मा	सा	ली	कृ	री
०	४	६	५	७	३	१	२

सप्तमश्लोकस्य

तु	लो	री	भ	ज	ती	ध	भ	गा	न	का
६	३	२	४	८	६	९	४	३	०	१
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं
क	घ	ग	घ	च	छ	ज	झ	ट	ठ	ड
ढ	ण	त	थ	द	य	न	प	फ	ब	भ
म	य	र	ल	व	श	ष	स	ह	०	०

अष्टमश्लोकस्यचक्रं

द	शा	ति	धा	स	का	ला	रि
८	५	६	४	७	१	३	२
अ	क	च	ट	त	प	य	श
इ	ख	छ	ठ	थ	फ	र	ष
उ	ग	ज	ड	द	ब	ल	स
ए	घ	झ	ढ	ध	भ	व	ह
ओ	ङ	ञ	ण	न	म	०	०

नवमस्य

मूल १ आर्द्रा २ अभिजित् ३ शततारका ४ कुला
कुलगणं संधिकरं १०।६।२। बुधः॥

चित्रा १ विशाखा २ पूर्वा ३ श्र· ४ अ· ५ कृ ६ भ ७ मृ ८
पु· ९ पु १ भो· २ कुलगण स्थायिनो जयकरं १२।८।१४।४

दशमश्लोकस्य द्वे चक्रे॥

१	२	३	४	५
वा	कृ	सु	ह	मृ
अ	इ	उ	ए	ओ
क	ख	ग	घ	च
छ	ज	झ	ट	ठ
ड	ढ	त	थ	द
ध	न	प	फ	ब
भ	म	य	र	ल
व	श	ष	स	ह

	देवता	स्वरः	तिथि	ति		घटी	पल
१	विष्णु	अ	नंदा	१ ६	११	५	२७
२	रमा	इ	भद्रा	२ ७	१२	५	२७
३	रुद्र	उ	जया	३ ८	१३	५	२७
४	रवि	ए	रिक्ता	४ ९	१४	५	२७
५	चंद्र	ओ	पूर्णा	५ १०	१५	५	२७

अ	इ	उ	ए	ओ
सू· भौ·	चं· बु·	बृ·	शु	श
१।८	४	९	२	१०
५	६।३	१२	७	११

अ	इ	उ	ए	ओ
रे	३	उ	अ	ष
अ	त्ति	उ	ज्ये	ध
भ	श्ले	ह	मू	श
ह	म	चि	मू	ह
रो	पू	स्वा	उ	उ
मृ	०	वि	०	०
आ	०	०	०	०
०	०	०	०	०

अ	इ	उ	ए	ओ
मे	क्षि	क	ह	म
९	३	९	६	३
ह	अंत	उ	अंत	अंत
९	क	९	ध	कुं
मि	९	ह	९	९
६	सिं	३	म	मी
आ	९	अहि	९ आ	९
२४	२१	२१	२१	२१

	अ	इ	उ	ए	ओ
१	प्रभव	प्रमाथी	खर	शोभन	राक्षस.
२	विभव	विक्रम	नंदन	क्रोधी	अनल
३	शुक्ल	वृषभ	विजय	विष्वु	पिंगल
४	प्रमोद	चित्रभा·	जय	वसु	काल
५	प्रजापति	स्वर्भानु	मन्मथ	प्लवंग	सिद्धार्थ
६	अंगिरा	तारण	दुर्मुख	कीलक	रुद्र
७	श्रीमुख	पार्थिव	हेमलंबी	सौम्य	दुर्मति:
८	भाव	सर्वजित	विलंबी	विरोधक	रुधिरो
९	युव:	व्यय	शार्वरी	साधारण	दुंदुभि:
१०	धाता	सर्वधा	प्लवर	परिधावी	रक्त:
११	ईश्वर	विरोधी	शुभ	प्रमाथी	क्रोधन
१२	बहुधा	विकृत	कृत	आनंद	क्षय
	एतानि द्वादशश्लोकस्यचक्राणि ॥				कृत

अब्ददशाभुक्ति: · वर्षदशाभुक्ति: · ऋत्वंतरदशाभुक्ति:

	अ	इ	उ	ए	ओ	अ	इ	उ	ए	ओ
	प्र	वि	शु	प्र	प्र	मा	मा	मा	मा	मा
वर्ष	१	१	१	१	१	१	१	१	१	१
माह	१	१	१	१	१					
दिन	२	२	२	२	२	२	२	२	२	२
घटी	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३
पल	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८

	अ	इ	उ	ए	ओ
दि·	६	६	६	६	६
घ·	३२	३२	३२	३२	३२
प·	४३	४३	४३	४३	४३

मासांतरदशाभुक्ति:

	अ	इ	उ	ए	ओ
दिन	२	२	२	२	२
घटी	४३	४३	४३	४३	४३
प·	३९	३८	३८	३८	३८

अयनांतरदशाभुक्ति: पक्षांतरदशाभुक्ति:

	अ	इ	उ	ए	ओ		अ	इ	उ	ए	ओ
दिन	१६	१६	१६	१६	१६	दिन	१	१	१	१	१
घटी	२१	२१	२१	२१	२१	घटी	२१	२१	२१	२१	२१
पल	४९	४९	४९	४९	४६	पल	४९	४९	४९	४९	४९

Indira Gandhi National Centre for the Arts

तिथ्यंतर दशाभुक्तिः						अ	इ	उ	ए	ओ
	अ	इ	उ	ए	ओ	वैशा भाद्र मार्ग	आ आ फा	चै पौ	ज्ये का	माघ फा
घटी	५	५	५	५	५					
पल	२७	२७	२७	२७	२७	वसंत	ग्रीष्म	वर्षा	शरद	हेमंत

	अ	इ	उ	ए	ओ
१	मे ३।२०।२०	७ मे ३।२०।२९	१ म·क· ३।२०।४०	४ तु· ३।२०।४०	७ क ३।२०।२९
२	वृ· ३।२०।२०	८ वृ· ३।२०।२९	२ कुं ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।४०	८ मि· ३।२०।२९
३	मि· ३।२०।२०	९ मि ३।२०।२९	३ मी· ३।२०।४०	६ ध ३।२०।४०	९ क ३।२०।२९
४	क· ३।२०।२०	१ क· ३।२०।४०	४ मे· ३।२०।४०	७ म· ३।२०।४०	१ कुं·तु· ३।२०।२६
५	सिं·३।२०।२०	२ सिं· ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।४०	८ कुं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।२६
६	क· ३।२०।२०	३ क ३।२०।४०	६ मि· ३।२०।४०	९ मी· ३।२०।४०	३ ध· ३।२०।२६
७	तु ३।२०।२०	४ तु· ३।२०।४०	७ क· ३।२०।४०	१ ध·मे· ३।२०।४०	४ म ३।२०।२६
८	वृ·३।२०।२०	५ वृ· ३।२०।४०	८ सिं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।४०	५ कुं· ३।२०।२६
९	ध·३।२०।२०	६ ध· ३।२०।४०	९ क ३।२०।४०	३ मि· ३।२०।४०	६ मी· ३।२०।२६
१	म·वृ· ३।२०।२०	७ म· ३।२०।४०	१ तु·तु· ३।२०।४०	४ क· ३।२०।४०	७ मे· ३।२०।२६
२	कुं· ३।२०।२६	८ कुं· ३।२०।४०	२ वृ· ३।२०।४०	५ सिं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।२६
३	मी· ३।२०।२६	९ मी· ३।२०।४०	३ ध· ३।२०।४०	६ क· ३।२०।४०	९ मि· ३।२०।२६
४	मे· ३।२०।२६	१ सिं·मे· ३।२०।४०	४ म· ३।२०।४०	७ तु· ३।२०।४०	१ मी· ३।२०।२०
५	वृ·३।२०।२६	२ वृ· ३।२०।४०	५ कुं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।४०	२ सिं· ३।२०।२०
६	मि· ३।२०।२६	३ मि· ३।२०।४०	६ मी· ३।२०।४०	९ ध· ३।२०।४०	३ क· ३।२०।२०
७	क· ३।२०।२६	४ क· ३।२०।४०	७ मे ३।२०।४०	१ म·म· ३।२०।२९	४ तु· ३।२०।२०
८	सिं·३।२०।२६	५ सिं· ३।२०।४०	८ वृ· ३।२०।४०	२ कुं· ३।२०।२९	५ वृ· ३।२०।२०
९	क· ३।२०।२६	६ क· ३।२०।४०	१ मि· ३।२०।४०	३ मी· ३।२०।२९	५ वृ· ३।२०।२०
१	तु·मि· ३।२०।२९	७ तु· ३।२०।४०	१ वृ·क· ३।२०।४०	२ कुं· ३।२०।२९	७ म· ३।२०।२०
२	वृ·३।२०।२९	८ वृ· ३।२०।४०	२ सिं· ३।२०।४०	५ वृ· ३।२०।२९	८ कुं ३।२०।२०
३	ध·३।२०।२९	९ ध· ३।२०।४०	३ क· ३।२०।४०	६ मि· ३।२०।२९	९ मी· ३।२०।२०
४	म·३।२०। २९	मे·३ घस्थः २०	वृ·४ घस्थः २६	मि·५ घ· २९	वृ·६ घ· ४०
५	कुं ३।२०। २९	सिं·३ घस्थः ४०	क·६ घस्थः ४०	तु·६ घ· २९	वृ·६ घ· ४०
६	मी· ३।२०।२९	ध·६ घ· ४०	म·५ घस्थः २९	कुं·४ घ·२६	मी·३ घ·२०
	२४	२९	२९.	२९	२९.

SANS
133·5
RAM

KALANIDHI
Rare Book Collection
ACC No.: R - 218
IGNCA Date: 25 · 3 · 08

Indira Gandhi National Centre for the Arts

इतिसोमवाजिरामचन्द्रकृतसमरसार भरतकृत टीका सहितस०

यह पुस्तक शहर बनारस में कुञ्जगली के पश्चिम फाटक पर गोवर्द्धन राम रामलालसाह के दुकान पर मिलेगी ॥ सं०१९५५

Indira Gandhi National Centre for the Arts

Indira Gandhi National
Centre for the Arts